

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ
РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА

Наша місія — створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму як українськими, так і зарубіжними вченими; обмін досвідом та результатами наукових досліджень між українськими та європейськими конституціоналістами завдяки двомовній політиці журналу

ЧАСОПИС ВНЕСЕНО ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ КВ 22166-12066Р ВІД 07.06.2016 РОКУ

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ /

МІСЦЕВІ РЕФЕРЕНДУМИ В УКРАЇНІ І РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ 3

Богуслав Пшивора, Олег Ільницький, Наталія Ільків

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЛЮДИНУ
В УМОВАХ СУЧАСНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ 16

Віталій Чорненький

ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЯК СКЛADOVA МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЙОГО НЕЗАЛЕЖНОСТІ 26

Богдан Бондаренко

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАСОБУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ
В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 38

В'ячеслав Плєскач

СЛОВО МОЛОДИМ НАУКОВЦЯМ /

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В КОНТЕКСТІ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 52

Анна Шилюк

РЕЦЕНЗІЇ /

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЛАДІ УКРАЇНИ 62

Ігор Заяць

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД / 66

УДК [324+352]:340.5

doi.org/10.30970/jcl.1.2020.1

Богуслав Пшивора

доктор габілітований, професор факультету права та економіки, Університет гуманітарних та природничих наук Яна Длугоша, м. Честохов, Республіка Польща

Олег Ільницький

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та фінансового права, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Наталія Ільків

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

МІСЦЕВІ РЕФЕРЕНДУМИ В УКРАЇНІ І РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

LOCAL REFERENDUMS IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND: ISSUES OF LEGAL REGULATION

Bohuslav Pshyvora

Doctor of Science of Law, Professor Faculty of Law and Economic, Jan Dlugosz University in Czestocowa, Republic of Poland

Oleh Ilnytskyi

Candidat of Science of Law (Ph.D.), Associate Professor

Nataliia Ilkiv

Candidat of Science of Law (Ph.D.), Associate Professor

Abstract | The article focuses on the local referendum as an element of the modern model of governance in local self-government, which allows community members to participate in resolving local issues. Based on a comparative legal study of legal regulation and the experience of its implementation in Ukraine and Poland, formulated recommendations for its improvement of this institution for the effective implementation of democracy. To this end, a legislative framework for a referendum at the local level should be created, which would allow citizens to ensure the exercise of their constitutional rights in a lawful manner.

The Constitution of Ukraine and the Constitution of the Republic of Poland are only the basis for a local referendum, while the detailed procedures for their organization must be determined by special legislation. At the same time, it is impossible to agree with foreign practice, where only constitutional norms and separate sections in the national legislation on the organization of local government are used to legitimize the forms of

direct democracy. Given the challenges, the state must provide an adequate regulatory, institutional, material, organizational and financial basis for holding local referendums.

As a result of the analysis, key issues that should be taken into account when developing appropriate legislation in Ukraine are identified: specification of the object of local referendum, institutional mechanisms of official control of legality, which would take into account guarantees of local self-government independence, procedure for implementing decisions approved in local referendums.

The example of Poland, where there are all the legal prerequisites for holding local referendums, shows that this institution is used infrequently, but is ancillary to local self-government. It can be seen as a tool for establishing cooperation in distributed self-governing communities of different levels (community, counties, area). Entities that have the right to initiate a referendum, must show prudence and restraint in its implementation, which once again raises the issue of legal certainty of the object of the local referendum.

Keywords: community, local self-government, democracy, law.

Анотація | Дослідження присвячене місцевому референдуму як елементу сучасної моделі управління у місцевому самоврядуванні, що дозволяє членам громади брати участь у вирішенні місцевих питань. На підставі порівняльно-правового дослідження нормативно-правового регулювання та досвіду його реалізації в Україні та Польщі сформулювало рекомендації щодо вдосконалення цього інституту для ефективної реалізації народовладдя. Для цього повинна бути створена законодавча база референдуму на місцевому рівні, яка б дозволила громадянам забезпечити реалізацію їхніх конституційних прав у законний спосіб.

Конституція України та Конституція Республіки Польща є лише основою для проведення місцевого референдуму, тоді як детальні порядки їхньої організації повинні бути визначені спеціальними законодавчими актами. При цьому не можна погодитися з зарубіжною практикою, де для легітимізації форм прямої демократії застосовуються лише конституційні норми та окремі розділи у національному законодавстві щодо організації влади на місцях. Зважаючи на виклики, держава повинна забезпечувати адекватне нормативне, інституційне, матеріально-організаційне та фінансове підґрунтя проведення місцевих референдумів.

В результаті проведеного аналізу виділено ключові проблеми, які повинні бути враховані при розробці відповідного законодавчого регулювання в Україні: конкретизація предмету місцевого референдуму, інституційні механізми офіційного контролю законності, які б враховували гарантії незалежності місцевого самоврядування, процедуру реалізації рішень, схвалених на місцевих референдумах.

Приклад Польщі, де існують усі нормативні передумови проведення місцевих референдумів, показує, що цей інститут використовується нечасто, а є допоміжним у здійсненні місцевого самоврядування. Він може розглядатися як інструмент налагодження співпраці у розподілених самоврядних спільнотах різних рівнів (гмін, повітів, воєводств). Суб'єкти, які мають право на ініціювання референдуму, повинні виявляти розсудливість та стриманість в її реалізації, що ще раз актуалізує питання законної визначеності предмету місцевого референдуму.

Ключові слова: громада, місцеве самоврядування, народовладдя, закон.

Постановка проблеми. Ст. 25 Міжнародного пакту ООН про громадські та політичні права 1966 р. проголошує, що кожен громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої у ст. 2 цього ж Пакту, і без необґрунтованих обмежень право і можливість брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників. Преамбула Європейської Хартії місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.) свідчить про переконання серед учасників Ради Європи в тому, що це право найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні, а існування органів місцевого самоврядування, наділених реальними функціями, здатне забезпечити ефективне та близьке до громадянина управління.

Зважаючи на вказане, з позицій забезпечення політичних прав особи, місцеве самоврядування є закономірним результатом соціально-правової еволюції, спрямованої на втрату державою монополії на публічну владу та забезпечення максимального доступу громадян до управління.

Проголошена та впроваджувана децентралізація, як один із принципів побудови нової політико-правової системи, лише підвищує роль та відповідальність місцевого самоврядування у системі організації суспільства. А тому інститутам залучення громадян до здійснення права на управління в рамках місцевого самоврядування слід приділяти особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація місцевого референдуму є одним із основних питань у галузі досліджень прямої демократії у Республіці Польщі і в Україні. Інститут референдуму трактується Радою Європи як «інструмент, що належить до європейського виборчого світогляду»¹. Це важливий елемент сучасної моделі управління в органах місцевого самоврядування, який дозволяє членам громади брати участь у вирішенні поточних проблем, що постають перед нею. Таким чином громада бере безпосередню участь у формуванні місцевої політики, а отже, у побудові громадянського суспільства та втіленні ідеї самоврядування.

У Польщі інститут місцевого референдуму, незважаючи на те, що минуло кілька років від його введення в законодавство, все ще викликає багато сумнівів і провокує роздуми. Основну дискусію з приводу його функціонування ведуть Б. Банашак, А. Раковська-Треля, Б. Токай, А. Фейя-Пашкевич, Й. Яскерня та інші. Співавтор цього дослідження – Б. Пшивора – у 2014-2016 роках теж активно опрацьовував відповідну тематику і викладені у цій статті міркування є актуалізацією його висновків, з урахуванням перевірки їх на практиці.

Натомість українська правова дійсність зробила крок назад у цьому питанні, і, незважаючи на попередній досвід проведення місцевих референдумів, на сьогодні містить нормативну прогалину у регулюванні цього питання. Це дає можливість, враховуючи власний та зарубіжний досвід, для докорінного реформування цього демократичного інституту. Основи теоретичного підґрунтя функціонування інституту місцевого референдуму знаходимо у працях В. Кравченка, В. Погорілка, В. Федоренка та інших дослідників у сфері конституційного права.

Метою цієї статті є сформулювати рекомендації щодо підвищення якості правового регулювання інституту місцевого референдуму та залучення громадян до здійснення місцевого самоврядування на підставі порівняльно-правового дослідження нормативно-правового регулювання місцевого референдуму в Україні та Республіці Польща та досвіду його реалізації.

Виклад основного матеріалу.

Практика та перспективи нормативно-правового регулювання місцевих референдумів в Україні

Традиційно, аналізуючи питання реалізації права на участь в управлінні державними справами (куди відносять і участь в місцевому самоврядуванні), міжнародні та українські конституційні стандарти (ст. 38 Конституції України) розглядають його з позицій реалізації форм прямої (безпосередньої) та представницької демократії. При цьому, як правило, основна увага акцентується на останніх – діяльності органів місцевого самоврядування (ради або збори, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права та їх виконавчі органи – ч. 2 ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування та ч. 3 ст. 140 Конституції України).

Водночас місцеве самоврядування є тим правовим інститутом, що надає широкі можливості для застосування форм прямої (безпосередньої) демократії, оскільки, за онтологією та визначеною природою, максимально наближене до особи у прямому та опосередкованому значенні.

Серед двох основних таких форм українське законодавство, на підставі міжнародних нормативних стандартів демократії, визначає *місцеві референдуми та участь у виборах до органів місцевого самоврядування*. Незважаючи на їхнє конституційне значення, в Україні доводиться констатувати грубе порушення з боку держави вказаних форм реалізації важливих політичних прав своїх громадян. Це відбувається як шляхом постійних та безсистемних змін виборчої системи на місцевих виборах, що йдуть у розріз із принципами виборчого права та не дозволяють розглядати їх як

¹ Jaskiernia J., Referendum jako forma demokracji bezpośredniej w systemie aksjologicznym Rady Europy. *Aktualne problemy referendum*, red. B. Tokaj, A. Feja-Paszkievicz, B. Banaszak. Zielona Góra. 2016. С. 215.

справжній інструмент формування демократичних органів у системі публічного управління, так і, загалом, через відсутність нормативної бази для реалізації права на участь у місцевому референдумі.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми. Таким законом до 2012 року був Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03.07.1991 р.², що втратив чинність із прийняттям Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 р.³, фактично залишивши місцеві референдуми поза межами нормативно-правового регулювання.

До слова, зважаючи на істотні порушення щодо змісту та порядку прийняття останнього, Рішенням Конституційного Суду України № 4-р/2018 від 26.04.2018 р.⁴ Закон України «Про всеукраїнський референдум» був визнаний неконституційним, однак це не зумовило автоматичного відновлення дії попереднього нормативно-правового регулювання, залишаючи істотну прогалину у питаннях реалізації однієї з основних форм здійснення народовладдя в Україні – як всеукраїнських, так і місцевих референдумів.

Експерти Програми Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні» ще у 2010 році у своєму звіті щодо відповідності національного українського законодавства положенням Хартії відзначали, що положення ст. 143 Конституції України про можливість територіальних громад безпосередньо виконувати самоврядні функції є суто декларативним, оскільки механізмів для цього не існує; єдиний дієвий інструмент безпосередньої демократії згідно з чинним на той час українським законодавством, на їхню думку, – місцевий референдум – є занадто складним⁵. Сьогодні ж громади фактично позбавлені і такого механізму, незважаючи на тривалі доктринально-нормотворчі потуги щодо створення відповідного за вданням та призначенню правового механізму⁶.

Натомість дослідження, проведене Лабораторією законодавчих ініціатив у 2016 році щодо досвіду використання місцевих референдумів в Україні протягом 1991-2012 років, надало наступну інформацію: в Україні було зафіксовано 178 ініціатив щодо проведення місцевих референдумів, 153 з яких було успішно проведеними. 92 % рішень, винесених на референдум, було схвалено (122), тоді як лише 8 % – відхилено за результатами голосування (12). При цьому, тільки у 3,5 % випадків – 6 референдумів – було визнано недійсними за результатами проведення народного голосування, з огляду на нижчу від закріпленого законом кворуму явку (становила менше 50 % від зареєстрованих виборців). Це дало підстави дійти висновку, що несхвалені рішення є свідомо висловленою позицією громадян стосовно запропонованого питання, а не наслідком ігнорування ініціативи як такої. Найчастіше на референдумах голосували з питань, які за законом чітко вимагають вирішення на місцевому референдумі – щодо об'єднання громад (68 референдумів), перейменування населених пунктів (42) та недовіри місцевому голові (19). На 12 місцевих референдумах ставили питання благоустрою територій, а 9 були присвячені земельним питанням⁷.

Така статистика дозволяє стверджувати, що механізм місцевих референдумів в Україні є не лише затребуваним з позиції нормативної забезпечення участі громадян у управлінні, але й фактичного їхнього бажання та ініціативності у вирішенні питань місцевого значення. Розпочата у

² Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст. 443.

³ Відомості Верховної Ради України. 2013. № 44-45. Ст. 634.

⁴ Вісник Конституційного Суду України. 2018. № 3. Ст. 94.

⁵ Середньостроковий звіт про діяльність Програми Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримки реформ місцевого самоврядування в Україні» у 2010 році. URL: www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Середньостроковий-звіт_2010.pdf (дата звернення: 13.07.2020 р.).

⁶ Федоренко В. Законодавче регулювання місцевих референдумів в Україні: досвід, проблеми та перспективи. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 1 (28). С. 64-69.

⁷ Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складова місцевої демократії: громадська експертна доповідь у форматі Shadow Report / Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ. 2016. 23 с. URL: parliament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/pdfjorner.pdf (дата звернення: 13.07.2020 р.).

2014 році реформа децентралізації із зростанням кількості питань, матеріального та фінансового ресурсу діяльності органів місцевого самоврядування однозначно сприяє розвитку цієї ініціативності та ставить питання нормативного забезпечення порядку проведення всеукраїнських та місцевих референдумів у першочергові пріоритети законодавця. У своєму Рішенні № 2-рп/2014 від 14.03.2014 р.⁸ Конституційний Суд України офіційно визначив, що право громадян на участь у референдумі є їхнім невід'ємним конституційним правом, а тому відсутність визначеного державою порядку реалізації цього права слід розцінювати як незабезпечення виконання нею своїх позитивних зобов'язань в частині гарантування політичних прав на здійснення народовладдя, а також у такий спосіб блокується вирішення питань місцевого значення, які можуть бути ухвалені лише шляхом проведення місцевого референдуму.

На сьогодні в Україні було кілька спроб по-новому унормувати механізм місцевого референдуму. Не вдаючись у деталі нормативно-правового регулювання, оскільки кінцевий результат однозначно враховуватиме актуальну політичну кон'юнктуру, досліджуючи концептуальні основи організації місцевих референдумів в Україні, слід звернути увагу на ті проблеми, які вже були продемонстровані попередньою практикою. Так, Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень, оприлюднена у 2019 році⁹ основними проблемами в реалізації інституту місцевого референдуму в Україні за наслідками узагальнення визначає такі:

1. Блокування референдумів місцевими радами, яким належали повноваження із прийняття остаточного рішення щодо призначення голосування.
2. Проведення незаконних референдумів (переважно з питань, що не належать до компетенції органів місцевого самоврядування).
3. Використання місцевих референдумів з метою легітимізації незаконних рішень органів місцевого самоврядування за допомогою волі мешканців.
4. Зволікання з імплементацією результатів місцевих референдумів.

Вирішення першого питання знаходиться у площині належного процедурного регламентування щодо порядку стадій формування та реалізації ініціативи на проведення місцевого референдуму з мінімальних впливом чи дозвільних елементів, особливо політичних органів (якими є місцеві ради, сформовані у нових реаліях за партійним принципом), який повинен ґрунтуватися лише на перевірці законності висловленої ініціативи та забезпечення легітимізації процесу організації і проведення локального плебісциту. Водночас у сьогоднішній системі апарату Української держави усі спори щодо критерію законності як ініціативи про проведення референдуму, так і прийнятих на ньому рішень, слід відносити до судової юрисдикції, передбачивши спеціальний вид контрольного провадження у адміністративних судах за позовами органів місцевого самоврядування (або у перспективі завершення реформи децентралізації в Україні – префектів, що володітимуть контрольно-наглядними повноваженнями щодо додержання законності при здійсненні місцевого самоврядування) до ініціаторів їхнього проведення.

У сьогоднішніх умовах поширення сепаратизму, стимульованого зовнішніми факторами прямої чи прихованої міждержавної агресії, однозначне та правильне вирішення питання предмету місцевого референдуму є, на нашу думку, основоположним, при опрацюванні відповідного порядку. Україна має гіркий досвід під прикриттям місцевого референдуму прийняття завідомо незаконних та загрозливих для державності рішень: це проведені у 2002 р. у Харкові та у 2006 р. в Автономній Республіці Крим «місцеві референдуми» про надання офіційного статусу функціонування російській мові, та у 2014 р. «загальнокримський референдум» про фактичну анексію Кримського півострова Російською Федерацією.

На жаль, сформульовані на сьогодні нормативні основи проведення місцевих референдумів у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», як єдині формалізовані приписи, є абсолютно неприйнятними для цього. Наведене у абз. 4 ст. 1 та ч. 1 ст. 7 цього Закону предметне

⁸ Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 2. Ст. 21.

⁹ Павленко І.А., Даниляк О.О., Макаров Г.В., Руденко А.В. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування: аналіт. доп. Київ. НІСД. 2019. 65 с.

визначення місцевого референдуму як форми прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування (чи питань місцевого значення), шляхом прямого голосування (волевиявлення) є нечітким та потенційно небезпечним, з віднесенням до таких «місцевих» питань на підставі конституційного права членів територіальної громади будь-якої їхньої або ж провокованої ззовні ініціативи.

Прийнятним у цьому випадку є використане у вже цитованому Рішенні Конституційного Суду України № 2-рп/2014 від 14.03.2014 р. формулювання про те, що на місцевий референдум можуть виноситися виключно питання, віднесені до відання органів місцевого самоврядування відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Таким чином, конкретизація предмету місцевого референдуму через нормативно визначену компетенцію органів місцевого самоврядування відповідного рівня узгоджуватиметься із впровадженою в унітарній державі концепцією місцевого самоврядування.

Зважаючи на таку проблему та сучасні українські реалії, у соціально-політологічній дискусії звучить теза про те, що відсутність порядку проведення місцевих референдумів стримує відцентровий процес «параду» референдумів громад, що можуть підірвати основи української державності. Однак тут ми повністю погоджуємося з позицію, озвученою у доповіді Лабораторії законодавчих ініціатив про те, що, як показує практика, проведення місцевого референдуму можливе і за відсутності механізму, і навіть за відсутності законних підстав. З огляду на те, що референдум є універсальним механізмом легітимізації рішень, навіть встановлення незаконної влади, то за певних політичних умов відсутність законного механізму не зможе завадити подібній акції¹⁰. Більше того, фундаментальні основи народовладдя та конституційні гарантії права громадян на участь в управлінні державними справами через механізм референдуму є сприятливим ґрунтом для самовільної реалізації відповідних ініціатив без забезпечення державою, шляхом виконання позитивних зобов'язань створення належного механізму реалізації такого права. З іншого боку, наявність чіткого механізму ініціювання та проведення місцевих референдумів дає достатні, чіткі, зрозумілі законні підстави зупиняти незаконні рішення місцевих рад¹¹.

Незважаючи на формальне значення референдуму як інституту здійснення прямого народовладдя, імплементація його результатів залишається доволі складною з нормативної та фактичної точки зору проблемою. За оцінками фахівців, за 1991-2012 рік кількість нереалізованих рішень місцевих референдумів, що відбулися, становила – 15. І це враховуючи чинне на той час правило, за яким рішення, прийняті місцевим референдумом, мають вищу юридичну силу стосовно рішень Рад народних депутатів, на території яких він проводиться (абз. 3 ст. 1 Закону України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми»). Незважаючи на правову природу за юридичними наслідками – імперативний референдум чи консультативний (дорадче опитування) – його результати не можуть бути проігноровані, оскільки демонструють волю народу, що за ст. 5 Конституції України є єдиним джерелом влади.

Водночас очевидно, що коли на референдумі не йдеться про розгляд і схвалення конкретного проєкту рішення, від моменту формулювання відповідної позиції, висловленої у результаті голосування, процедура її імплементації, строки та відповідальні за втілення повинні бути чітко визначені у законодавстві з заходами чітких державних гарантій реальної реалізації народовладдя через референдум.

Нормативно-правове регулювання місцевих референдумів у Республіці Польща. Окремі питання

У Польщі основи проведення місцевого референдуму закріплені у Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 року. Стаття 4 (2) Конституції Республіки Польща визначає, що народ

¹⁰ Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складова місцевої демократії: громадська експертна доповідь у форматі Shadow Report / Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ. 2016. С. 18. URL: parliament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/pdfjorner.pdf (дата звернення: 13.07.2020 р.).

¹¹ Там само.

здійснює владу через своїх представників або безпосередньо¹². А ст. 170 Конституції Республіки Польща передбачає підстави для членів самоврядної спільноти (мешканців певної одиниці) вирішувати шляхом референдуму питання, що стосуються цієї громади, включаючи дострокове припинення повноважень органу місцевого самоврядування, обраного на прямих виборах. Право на волевиявлення шляхом місцевого референдуму (стаття 170 спільно зі статтею 62 (1) Конституції Польщі) є публічним суб'єктивним правом політичного характеру. Його суть полягає у праві кожного жителя брати участь у безпосередньому здійсненні публічної влади на місцевому рівні¹³. Реалізація цього права гарантується актом про місцевий референдум, який встановлює судовий контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування¹⁴. Роль референдумів, незалежно від їхнього виду, полягає у організації процесів прийняття рішень у конкретній самоврядній спільноті, і результат референдуму визначає, формує спосіб вирішення питання, що стосується цієї громади¹⁵.

Конституція Республіки Польща зобов'язала законодавця встановити правила та порядок проведення місцевого референдуму. Конституційний трибунал відіграв ключову роль у тлумаченні цього положення. У рішенні від 26 лютого 2003 року Конституційний трибунал сформулював кілька тез. Зокрема, адресатами ст. 170 Конституції Республіки Польща є і законодавець, і установчі органи підрозділів місцевого самоврядування, а також цілі місцеві громади та кожен громадянин, який є членом певної громади. Органи місцевого самоврядування мають забезпечити організаційно-правову сторону проведення такого референдуму та вживати заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав членів громад на самовираження через референдум, а також підтримку політичних ініціатив членів у цьому плані. Це стосується місцевих питань, на які поширюється сфера діяльності місцевого самоврядування певного рівня, як тих, що визначені безпосередньо, так і прямо не входять до завдань і компетенцій самих органів, перелічених у відповідних актах¹⁶. Наприклад, рада гміни (громади) не може відмовити у проведенні референдуму про її поділ, навіть якщо вважає, що це матиме негативний вплив на гміну¹⁷.

У розвиток положень ст. 170 Конституції Республіки Польща було прийнято закон від 15 вересня 2000 р. про місцевий референдум (далі – Закон про місцевий референдум)¹⁸.

Відповідно до ст. 2 Закону про місцевий референдум, мешканці одиниці місцевого самоврядування (гміни, повіту, воєводства), як члени самоврядної спільноти, висловлюють свою волю шляхом голосування:

- 1) про дострокове припинення повноважень представницького органу цієї спільноти;
- 2) щодо способу вирішення питань, що стосуються цієї спільноти, які входять до сфери завдань та компетенції органів цієї спільноти;
- 3) в інших важливих питаннях, що стосуються соціальних, економічних чи культурних зв'язків, що пов'язують цю спільноту.

Крім того, предметом місцевого референдуму в межах гміни може бути також:

- 1) звільнення голови гміни (вуйта, міського голови, президента міста);

¹² Działocha K., Uwaga 20 do art. 4 komentarza do Konstytucji. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.

¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2003 r., sygn. Akt K 30/02, OTK-A 2003/2/16; Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 lipca 2019 r. II OSK 1970/19, LEX nr 2712424; Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 stycznia 2017 r. II OSK 2770/16, LEX nr 2776540.

¹⁴ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 lipca 2019 r. II OSK 1970/19, LEX nr 2712424.

¹⁵ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 stycznia 2017 r. II OSK 2914/16, LEX nr 2273737.

¹⁶ Naleziński B., Komentarz do art. 170. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. P. Tuleja, Warszawa. 2019. c. 517-518; Banaszak B., Komentarz do art. 170. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. B. Banaszak, Warszawa. 2012. C. 856-857.

¹⁷ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 sierpnia 2013 r. II OSK 1371/13, Legalis Numer 719993.

¹⁸ T.j. Dz. U. z 2019, poz. 741.

2) запровадження самооподаткування (добровільне додаткове запровадження місцевих податків – *прим. авт.*) членів громади для суспільних цілей, що підпадають під сферу завдань та компетенції органів гміни.

Референдум проводиться за ініціативою представницького органу відповідного рівня місцевого самоврядування або на вимогу щонайменше:

- 1) 10% жителів гміни чи повіту, які мають право голосу;
- 2) 5% жителів воєводства, які мають право голосу (ст. 4 Закону про місцевий референдум).

Ініціативу щодо проведення місцевого референдуму на вимогу мешканців самоврядної спільноти можуть подати:

1) група щонайменше з 15 громадян, які мають право обирати до представницького органу місцевого самоврядування відповідного рівня, а щодо місцевого референдуму в межах гміни – тільки п'ять громадян, які мають право обирати до ради гміни;

2) місцева статутна організація політичної партії, яка діє у відповідній спільноті місцевого самоврядування;

3) громадська організація, що володіє правосуб'єктністю, статутна сфера діяльності якої поширюється принаймні на територію певної спільноти місцевого самоврядування¹⁹.

Ініціатива про проведення референдуму на прохання членів гміни щодо створення, злиття, поділу та скасування їхньої громади та встановлення меж громади може бути запропонована лише групою не менше 15 громадян, які мають право обирати до ради гміни (ст. 11 Закону про місцевий референдум).

Дострокове припинення повноважень органу місцевого самоврядування вирішується лише шляхом референдуму, який проводиться за ініціативою мешканців (стаття 5 (1) Закону про місцевий референдум).

Загалом представницький орган місцевого самоврядування приймає рішення про проведення референдуму абсолютною більшістю голосів його законного складу (стаття 9 Закону про місцевий референдум). Виняток стосується рішення ради гміни про проведення референдуму про звільнення голови відповідної громади.

Таке рішення повинно містити:

- 1) одне або декілька питань, які виносяться на референдум, та варіанти вибору відповіді, запропоновані мешканцям самоврядної спільноти;
- 2) строки проведення референдуму;
- 3) взірць бюлетеня для голосування та форму трафарету на бюлетень для голосування з використанням шрифту Браеля;
- 4) календарний план проведення референдуму.

Якщо предметом місцевого референдуму у межах гміни є самооподаткування для суспільних цілей, у рішенні ради також зазначаються мета чи завдання та принципи самооподаткування (стаття 9 (3) Закону про місцевий референдум).

Чинне в Польщі правове регулювання щодо місцевого референдуму не містить жодних суттєвих вимог щодо формулювання питання, яке виносяться на референдум, чи відповіді на них. Необхідно розглянути можливість надання органам місцевого самоврядування повноважень виправляти очевидні неоднозначності та помилки у змісті питань, які виносяться на референдум ініціативними групами, та варіантів відповідей на них. Це коригування повинно проводитися із наступним затвердженням ініціаторами референдуму. Варто зважити, чи не повинна ця перевірка (зокрема щодо допустимості референдуму з відповідного предмету) відбуватися до етапу збору підписів, що підтримують ініціативу проведення референдуму. Якщо цей етап буде здійснено, виникає проблема, чи можна підписи, зібрані під іншим формулюванням питання, вважати такими, що відповідають вимогам, передбаченим законодавством²⁰. Прикладом може слугувати референдум,

¹⁹ Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba we Wrocławiu z dnia 3 marca 2020 r. III SA/Wr 3/20, Legalis Numer 2288741.

²⁰ Rulka M., Sformułowanie pytania w referendum lokalnym w świetle orzecznictwa. *Samorząd Terytorialny*. 2018. № 7–8. С. 130.

проведений 25 травня 2014 року у Кракові щодо організації Зимових Олімпійських ігор 2022 року, що стосується, наприклад, допустимості проведення референдуму з такого питання, що охоплював територією свого проведення лише місто Краків, його громаду та дату проведення²¹.

Польський законодавець запровадив мінімальні пороги участі у місцевому референдумі. Референдум вважається таким, що відбувся, якщо в ньому взяло участь щонайменше 30 % потенційних учасників голосування. Виняток становить референдум про дострокове припинення повноважень органу місцевого самоврядування, обраного на прямих виборах. Необхідно, щоб у ньому взяло участь не менше 3/5 від кількості осіб, які беруть участь у виборах органу, повноваження якого припиняються (ст. 55 Закону про місцевий референдум).

Аналіз літератури показує, що у Польщі немає чіткої позиції щодо рівня порогу участі для чинності проведеного референдуму. Беручи до уваги громадянську активність у Польщі та середню участь у голосуванні, можна констатувати, що 30-відсотковий бар'єр важко перетнути, особливо у великих гмінах, повітах чи воєводствах. З іншого боку, дослідники стверджують, що обмеження порогу відвідування є раціональною вимогою щодо забезпечення загальної соціальної поведінки.

Така висока вимога відвідуваності, безумовно, сприяє членам органів, щодо яких вирішується питання про дострокове припинення їх повноважень, вільно закликати до ігнорування голосування. А у випадку, навіть припинення повноважень, вони можуть бути повторно переобрані. Тому пропонується розглянути пропозицію про відмову від визначення мінімальних меж відвідуваності для чинності референдуму.

З іншого боку, було б доцільно підвищити поріг підтримки ініціативи про дострокове припинення повноважень та запровадити періоди, коли забороняється приймати ініціативи щодо оскарження (наприклад, не раніше ніж за 12 або 18 місяців з дня обрання та за 12 місяців до закінчення терміну повноважень). Такі пропозиції повинні бути захисним механізмом проти зловживань референдумом як політичним інструментом, що веде до дестабілізації у громаді²².

Рішення за результатами проведеного референдуму є схваленим, якщо за нього було подано більше половини дійсних голосів. Виняток у цьому аспекті становить результат місцевого референдуму в межах гміни про самооподаткування мешканців для суспільних цілей. Законодавець встановив, що рішення з цього приводу вважатиметься схваленим, якщо було подано щонайменше 2/3 дійсних голосів на користь самооподаткування (ст. 56 Закону про місцевий референдум).

Проводяться місцеві референдуми, а також встановлюють їхні результати відповідно створені для цього територіальні комісії²³ (воєводська, повітова, гмінна) у справах референдуму та місцеві комісії у справах референдуму (стаття 49 (1) Закону про місцевий референдум).

Якщо за результатами місцевого референдуму ухвалюється відповідне рішення з приводу питання, винесеного на референдум, компетентний орган місцевого самоврядування негайно вживає заходів щодо його виконання (ст. 65 Закону про місцевий референдум). Однак аналіз статистичних даних щодо ефективності місцевих референдумів у Польщі показує, що ініціативи використовуються не надто часто, а що ще важливіше – ще рідше, викликаючи конкретні правові наслідки²⁴.

Висновки. Європейська хартія місцевого самоврядування встановлює основні стандарти участі членів громади у вирішенні її справ. Хартія є визначальним документом для формування законодавства про місцеве самоврядування для європейських країн, зокрема України та

²¹ Rulka M., Referendum w sprawie organizacji przez Kraków Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 2022 r. *Samorząd Terytorialny*. 2015. № 5. С. 56-66.

²² Цей постулат є результатом висновків дослідження: Przywora B., Referendum lokalne w przedmiocie odwołania wójta – wnioskowi de lege lata i perspektywy zmian. *Pozycja ustrojowa organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego*, red. M. Stec i K. Małysa – Sulińska, Warszawa, 2014. С. 126-127.

²³ Serowaniec M., Referendum lokalne. *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, A. Bień-Kacała. Toruń, 2015. С. 587.

²⁴ Див. про це детальніше: Rulka M., Wymóg frekwencyjny w referendum w sprawie odwołania organu samorządu terytorialnego. *Samorząd Terytorialny*. 2014. № 7-8. С. 148.

Республіки Польщі. Залучення громадян до управління державними справами здатне допомогти вибудувати ефективну систему управління на місцевому рівні у дусі кооперації, взаємної довіри та досягти синергетичного ефекту внаслідок об'єднання зусиль. Водночас для цього повинна бути створена достатня законодавча основа застосування механізмів прямої (безпосередньої) демократії, основним з яких є референдум на місцевому рівні, яка б дозволила громадянам забезпечити реалізацію своїх конституційних прав у законний спосіб. Належне нормативне врегулювання спрможне стати запобіжником необдуманого незаконного використання цього механізму.

Конституція України та Конституція Республіки Польща є основою для проведення місцевого референдуму, тоді як детальні порядки щодо їхньої організації повинні бути визначені спеціальними законодавчими актами, що регулюють питання місцевого референдуму. При цьому, на нашу думку, аналізуючи закордонний досвід у процедурах адміністрування референдумів сьогодні не погоджуємося з успішністю практики окремих держав (Бельгії, Люксембургу, Італії, Португалії, Фінляндії чи Швеції), де достатньо конституційного закріплення та окремих розділів у національному законодавстві щодо організації влади на місцях для легітимізації форм прямої демократії. Зважаючи на виклики, держава повинна забезпечити адекватне нормативне, інституційне, матеріально-організаційне та фінансове підґрунтя проведення місцевих референдумів.

Досвід попереднього використання цього механізму засвідчує зрілість українського суспільства щодо активного використання форм безпосередньої участі у вирішенні місцевих питань, а також ті ключові проблеми, які повинні бути враховані при розробці відповідного законодавчого регулювання: конкретизація предмету місцевого референдуму, інституційні механізми офіційного контролю законності, які б враховували гарантії незалежності місцевого самоврядування, процедуру реалізації рішень, схвалених на місцевих референдумах.

Натомість приклад Польщі, де існують усі нормативні передумови, показує, що цей інститут використовується не часто, а є допоміжним у здійсненні місцевого самоврядування. Він може розглядатися як інструмент налагодження співпраці у розподілених самоврядних спільнотах різних рівнів (гмін, повітів, воєводств). Суб'єкти, які мають право на ініціативу, повинні проявляти розсудливість та стриманість в її організації, що ще раз актуалізує питання законної визначеності предмету місцевого референдуму. Місцевий референдум не повинен поєднуватися з загальнодержавними виборами.

В останнє десятиліття функціонування інституту місцевого референдуму виникає питання про раціональність функціонування порогів участі, від досягнення яких залежить правова ефективність результату референдуму.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складова місцевої демократії : громадська експертна доповідь у форматі Shadow Report / Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ. 2016. 23 с. URL: parliament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/pdfjorner.pdf (дата звернення: 13.07.2020 р.)
2. Кравченко В.В., Янчук А.О., Формування законодавства про місцеві референдуми в Україні: проблеми та перспективи. Аспекти публічного управління. 2018. № 3. Том 6. С. 5-11. doi: 10.15421/1520189
3. Павленко І.А., Даниляк О.О., Макаров Г.В., Руденко А.В., Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналіт. доп. Київ. НІСД. 2019.
4. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л., Референдне право України. Навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2006. 366 с.
5. Середньостроковий звіт про діяльність Програми Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримки реформ місцевого самоврядування в Україні» у 2010 році. URL: www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Середньостроковий-звіт_2010.pdf (дата звернення: 13.07.2020 р.)
6. Федоренко В.Л., Кузнецова Н.О., Черничка Л.В., Інститут місцевого референдуму в Україні: проблеми теоретико-методологічного та законодавчого забезпечення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 2 (88). С. 35-50.
7. Федоренко В., Законодавче регулювання місцевих референдумів в Україні: досвід, проблеми та перспективи. Вісник Центральної виборчої комісії. 2014. № 1 (28). С. 64-69.
8. Banaszak B., Komentarz do art. 170. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. B. Banaszak. Warszawa, 2012.
9. Barankiewicz T., Przywora B., Referenda lokalne w sprawach merytorycznych w świetle prezydenckiego projektu ustawy o współdziałaniu w samorządzie terytorialnym na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego – szansa czy zagrożenie? Samorząd terytorialny w Polsce i w Niemczech, red. Max-Emanuel Geis, G. Grabarczyk, J. Kostrubiec, J. Paśnik, T. I. Schmidt. Warszawa, 2015.
10. 10) Dauter B., Kisielwicz A., Czaplicki K. W., Ustawa o referendum lokalnym. Komentarz. Warszawa, 2007.
11. Działocha K., Uwaga 20 do art. 4 komentarza do Konstytucji. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. L. Garlicki, M. Zubik. Warszawa, 2016.
12. Jaskiernia J., Referendum jako forma demokracji bezpośredniej w systemie aksjologicznym Rady Europy. Aktualne problemy referendum, red. B. Tokaj, A. Feja-Paszkiewicz, B. Banaszak. Zielona Góra, 2016. С. 213-233.
13. Olejniczak-Szałowska E., Prawo do udziału w referendum lokalnym.: rozważania na tle ustawodawstwa polskiego. Łódź, 2002.
14. Uziębło P., Ustawa o referendum lokalnym Komentarz. Warszawa, 2008.
15. Przywora B., Referendum lokalne w przedmiocie odwołania wójta – wnioski de lege lata i perspektywy zmian. Pozycja ustrojowa organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego, red. M. Stec i K. Małysa – Sulińska, Warszawa, 2014. С. 110–128.
16. Przywora B., Referendum z inicjatywy organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego - uwagi na kanwie referendum lokalnego w istotnych sprawach dotyczących mieszkańców Krakowa z 2014 roku. Aktualne problemy referendum, red. B. Tokaj, A. Feja-Paszkiewicz, B. Banaszak. Zielona Góra, 2016.
17. Rakowska-Trela A., Ustawa o referendum lokalnym. Komentarz. Warszawa, 2019.
18. Rulka M., Sformułowanie pytania w referendum lokalnym w świetle orzecznictwa. Samorząd Terytorialny. 2018. № 7–8. S. 130
19. Rulka M., Referendum w sprawie organizacji przez Kraków Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 2022 r. Samorząd Terytorialny. 2015. № 5. S. 56-66.
20. Rulka M., Wymóg frekwencyjny w referendum w sprawie odwołania organu samorządu terytorialnego. Samorząd Terytorialny. 2014. № 7–8, С. 148.
21. Serowanec M., Referendum lokalne. Prawo konstytucyjne, red. Z. Witkowski, A. Bień-Kacała. Toruń, 2015.
22. Skoczylas A., Piątek W., Komentarz do art. 16. Konstytucja RP. Tom. I. Komentarz. Art. 1-86, red. M. Safjan, L. Bosek. Warszawa, 2016.
23. Stec M., Małysa-Sulińska K. (red.), Wybory i referenda lokalne. Aspekty prawne i politologiczne. Warszawa, 2010.
24. Tokaj B., Feja-Paszkiewicz A., Banaszak B. (red.), Aktualne problemy referendum. Zielona Góra, 2016.
25. Wierzbica A., Referendum i wybory oraz zarządzenia i uchwały jednostek samorządu terytorialnego. Warszawa, 2014.

Перелік юридичних документів:

1. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 р. (нечинний). Відомості Верховної Ради України. 2013. № 44-45. Ст. 634.
2. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон Української РСР від 03.07.1991 р. (нечинний). Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст. 443.
3. Рішення Конституційного Суду України № 4-р/2018 від 26.04.2018 р. Вісник Конституційного Суду України. 2018. № 3. Ст. 94.
4. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2014 від 14.03.2014 р. Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 2. Ст. 21.
5. O referendum lokalnym: ustawa z dnia 15 września 2000 r. T.j. Dz. U. z 2019, poz. 741.
6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2003 r., sygn. Akt K 30/02, OTK-A 2003/2/16.
7. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 lipca 2019 r. II OSK 1970/19, LEX nr 2712424.
8. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 stycznia 2017 r. II OSK 2770/16, LEX nr 2776540.
9. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 stycznia 2017 r. II OSK 2914/16, LEX nr 2273737/
10. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 sierpnia 2013 r. II OSK 1371/13, Legalis Numer 719993.
11. Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba we Wrocławiu z dnia 3 marca 2020 r. III SA/Wr 3/20, Legalis Numer 2288741.

References**Bibliography:**

1. Doswid zastosowania mieszowego referendum w Ukraini jak skladowa mieszowej demokracji : gromadska expertna dopovid u formati Shadow Report / Laboratorija zakonodawshchych initsiatyw. Kyiw. 2016. 23 s. – URL: parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/pdfjorner.pdf (data svernennja: 13.07.2020 p.)
2. Kravchenko V.V., Yanchuk A.O. Formation of legislation on local referendums in Ukraine: problems and perspectives. Public Administration Aspects. 2018. № 3.Т. 6. S. 5-11. doi: 10.15421/1520189
3. Pawlenko I.A., Danyljak I.A., Makarow H.W., Rudenko A.W., Rozwytok form besposerednoji demokracji w Ukraini: analiz dozilnosti ta perspektyw sastosuwannja : analit. dop. Kyiw. HISD, 2019.
4. Pohorilko W.F., Fedorenko W.L., Referendne prewo Ukrainy. Nawshchalnyj posibnyk. Kyiw: Lira-K, 2006. 366 c.
5. Serednostrokovyj svit pro dijalnist Rady Europy «Posylennja mieszowej demokracji ta pidtrymka reform miszewoho samowrjaduwannja w Ukraini» u 2010 rozi. URL: www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Середньостроковий-звіт_2010.pdf (data svernennja: 13.07.2020 p.)
6. Fedorenko W.L., Kusnezowa N.O., Shchernyshchka L.W., Instytut mieszowego referendum w Ukraini: problem teoretyko-metodolohishchnoho ta zakonodawhchoho sabespeshchennja. Bjuletin Ministersnwa justyziji Ukrainy. 2009. № 2 (88). С. 35-50.
7. Fedorenko W., Sakonodawhche rehuljuwannja mieszowych referendumiw w Ukraini: doswid, problemy ta perspektywy. Wisnyk Zentralnoji wyborshchoji komisiji. 2014. № 1 (28). С. 64-69.
8. Banaszak B., Komentarz do art. 170. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. B. Banaszak. Warszawa, 2012.
9. Barankiewicz T., Przywora B., Referenda lokalne w sprawach merytorycznych w świetle prezydenckiego projektu ustawy o współdziałaniu w samorządzie terytorialnym na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego – szansa czy zagrożenie? Samorząd terytorialny w Polsce i w Niemczech, red. Max-Emanuel Geis, G. Grabarczyk, J. Kostrubiec, J. Paśnik, T. I. Schmidt. Warszawa, 2015.
10. 10) Dauter B., Kisielewicz A., Czaplicki K. W., Ustawa o referendum lokalnym. Komentarz. Warszawa, 2007.
11. Działocha K., Uwaga 20 do art. 4 komentarza do Konstytucji. . Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. L. Garlicki, M. Zubik. Warszawa, 2016.
12. Jaskiernia J., Referendum jako forma demokracji bezpośredniej w systemie aksjologicznym Rady Europy. Aktualne problemy referendum, red. B. Tokaj, A. Feja-Paszkiwicz, B. Banaszak. Zielona Góra, 2016. С. 213-233.
13. Olejniczak-Szałowska E., Prawo do udziału w referendum lokalnym.: rozważania na tle ustawodawstwa polskiego. Łódź, 2002.
14. Uziębło P., Ustawa o referendum lokalnym Komentarz. Warszawa, 2008.
15. Przywora B., Referendum lokalne w przedmiocie odwołania wójta – wnioski de lege lata i perspektywy zmian. Pozycja ustrojowa organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego, red. M. Stec i K. Małysa – Sulińska, Warszawa, 2014. С. 110-128.
16. Przywora B., Referendum z inicjatywy organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego - uwagi na kanwie referendum lokalnego w istotnych sprawach dotyczących mieszkańców Krakowa z 2014 roku. Aktualne problemy referendum, red. B. Tokaj, A. Feja-Paszkiwicz, B. Banaszak. Zielona Góra, 2016.
17. Rakowska-Trela A., Ustawa o referendum lokalnym. Komentarz. Warszawa, 2019.

18. Rulka M., Sformułowanie pytania w referendum lokalnym w świetle orzecznictwa. Samorząd Terytorialny. 2018. № 7–8. S. 130
19. Rulka M., Referendum w sprawie organizacji przez Kraków Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 2022 r. Samorząd Terytorialny. 2015. № 5. S. 56-66.
20. Rulka M., Wymóg frekwencyjny w referendum w sprawie odwołania organu samorządu terytorialnego. Samorząd Terytorialny. 2014. № 7–8, C. 148.
21. Serowanec M., Referendum lokalne. Prawo konstytucyjne, red. Z. Witkowski, A. Bień-Kacała. Toruń, 2015.
22. Skoczylas A., Piątek W., Komentarz do art. 16. Konstytucja RP. Tom. I. Komentarz. Art. 1-86, red. M. Safjan, L. Bosek. Warszawa, 2016.
23. Stec M., Małysa-Sulińska K. (red.), Wybory i referenda lokalne. Aspekty prawne i politologiczne. Warszawa, 2010.
24. Tokaj B., Feja-Paszkiwicz A., Banaszak B. (red.), Aktualne problemy referendum. Zielona Góra, 2016.
25. Wierzbica A., Referendum i wybory oraz zarządzenia i uchwały jednostek samorządu terytorialnego. Warszawa, 2014.

List of legal documents:

1. Pro wseukrajinskyj referendum: Sakon Ukrainy wid 06.11.2012 r. (neshchynnyj). Widomosri Werhownoji Rady Ukrainy. 2013. № 44-45. Ст. 634.
2. Pro wseukrajinskyj ta miszewi referendumy: Sakon Ukrainskoj RSR wid 03.07.1991 r. (neshchynnyj). Widomosri Werhownoji Rady URSR. 1991. № 33. Ст. 443.
3. Rishennja Konstytuzijnoho Sudu Ukrainy № 4-p/2018 wid 26.04.2018 r. Wisnyk Konstytuzijnoho Sudu Ukrainy. 2018. № 3. Ст. 94.
4. Rishennja Konstytuzijnoho Sudu Ukrainy № 2-pp/2014 wid 14.03.2014 r. Wisnyk Konstytuzijnoho Sudu Ukrainy. 2014. № 2. Ст. 21.
5. O referendum lokalnym: ustawa z dnia 15 września 2000 r. T.j. Dz. U. z 2019, poz. 741.
6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2003 r., sygn. Akt K 30/02, OTK-A 2003/2/16.
7. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 lipca 2019 r. II OSK 1970/19, LEX nr 2712424.
8. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 stycznia 2017 r. II OSK 2770/16, LEX nr 2776540.
9. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 stycznia 2017 r. II OSK 2914/16, LEX nr 2273737/
10. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 sierpnia 2013 r. II OSK 1371/13, Legalis Numer 719993.
11. Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba we Wrocławiu z dnia 3 marca 2020 r. III SA/Wr 3/20, Legalis Numer 2288741.

УДК 342.7

doi.org/10.30970/jcl.1.2020.2

Віталій Чорненький

Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5067-0844>
vitaliy.chornenkyi@lnu.edu.ua

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЛЮДИНУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL STANDARDS FOR THE PROTECTION OF PERSON'S CONFIDENTIAL INFORMATION IN THE CONDITIONS OF MODERN TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT

Vitalii Chornenkyi

PhD in Law, Associate Professor in the Department of Constitutional Law,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5067-0844>
vitaliy.chornenkyi@lnu.edu.ua

Abstract | The article examines the constitutional and legal problems of exercising the right to privacy in terms of protection of confidential personal information. The proposed article emphasizes the protection of such information from unlawful interference in the light of modern technological development.

This vector of research necessitated the analysis of the protection of confidential information in telecommunications and electronic systems through the analysis of positive and negative responsibilities of the state. Assiduous attention was paid to criminal procedure mechanisms for interfering with confidential information. During the analysis of the current criminal procedure norms, a number of reservations were made, in particular regarding the volume of potentially possible cases of interference with confidential information within criminal proceedings.

The article concludes that the state should create proper legislative regulation and effective control over its observance in terms of protection of confidential personal information. At the same time, while conducting the research, a number of legislative shortcomings in the protection of such information in private law relations in Ukraine were revealed. For example, today the relations related to the employer's control of the web search engines, telephone conversations or correspondence of employees in their workplace remain outside the legal

regulation of labor law. The problems raised indicate the need to improve the constitutional and legal mechanisms for the protection of confidential information about a person.

Keywords: confidential information, modern technologies, Constitutional Court of Ukraine, European Court of Human Rights, human rights, respect for personal (private) and family life.

Анотація | У статті досліджено конституційно-правові проблеми реалізації права на приватність у розрізі захисту конфіденційної інформації про людину. У пропонованій статті зроблено акцент на захисті такої інформації від неправомірного втручання у світлі сучасного технологічного розвитку.

Зазначений вектор дослідження обумовив необхідність аналізу захисту конфіденційної інформації в телекомунікаційних та електронних системах через аналіз позитивних та негативних обов'язків держави. Значну увагу було приділено кримінально-процесуальним механізмам втручання в конфіденційну інформацію. Зроблено ряд застережень, зокрема в частині обсягу потенційно можливих випадків втручання у конфіденційну інформацію в межах кримінального провадження.

У статті зроблено висновок, що держава повинна створювати належне законодавче регулювання та ефективний контроль за його додержанням в частині охорони конфіденційної інформації про людину. Водночас у процесі написання роботи було виявлено ряд законодавчих недоліків у захисті такої інформації у приватно-правових відносинах в Україні. Так, сьогодні залишаються поза правовим регулюванням галузі трудового права відносини, пов'язані із контролем роботодавцем пошукової системи, телефонних розмов чи листувань працівника на його робочому місці. Підняті проблеми свідчать про необхідність удосконалення конституційного-правових механізмів захисту конфіденційної інформації про людину.

Ключові слова: конфіденційна інформація, сучасні технології, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини, права людини, повага до особистого (приватного) та сімейного життя.

XXI століття можна охарактеризувати як еру фундаментальних зрушень у різних сферах буття людини: економічній, суспільно-політичній, ціннісно-орієнтаційній та інших. Видається, що найбільш помітних змін зазнав розвиток технологій, які прямо чи опосередковано спрямовані на збирання, зберігання, передачу та опрацювання конфіденційної інформації. Так, сьогодні у розвинених країнах складно знайти людину, яка не використовує засобів мобільного зв'язку та можливості доступу до мережі Інтернет. Цікаво, що згідно даних сайту Worldometers, лише за один день жовтня 2020 року у світі було продано близько шести мільйонів мобільних телефонів, а кількість користувачів Інтернету значно перевищує чотири мільярди¹. Наведені факти свідчать про значні трансформації в повсякденному укладі звичайної людини, яка ділить своє життя між реальним та віртуальним світами.

Вільний доступ до Інтернету та цінова доступність смартфонів в багатьох аспектах змінили життя людини сторону на краще. Ми отримали можливість не тільки спілкуватися з іншими людьми на будь-яких відстанях, але й бачити їх без значних перешкод. Ще століття тому описаний стан речей міг сприйматися як витвір фантазії. Проте сьогодні це реальність, від якої людство навряд чи зможе відмовитися.

Водночас сучасні технології створюють або можуть створити ряд проблем, які потребують свого осмислення та вирішення. Однією з них є захист приватного життя людини від неправомірного втручання в конфіденційну інформацію про неї ході під час прямої чи опосередкованої взаємодії із сучасними технологіями. Важливість цього питання обґрунтовується непоодинокими випадками опрацювання конфіденційних даних із облікових записів у соціальних мережах, приватних листувань та навіть прихованих відеоспостережень як представниками держави, так і приватними суб'єктами. Для прикладу, у 2017 році в журналі «The Telegraph» була опублікована стаття про те, що британські спецслужби разом із Центральним розвідувальним управлінням (CIA) працювали над перетворенням телевізорів та телефонів у пристрої для прослуховування і навіть

¹ Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/uk/> (13.10.2020).

створення фотографій². Ще одним підтвердженням актуальності питання приватності людини в сучасних цифрових платформах є нещодавній скандал, який виник з приводу «витоку» персональних даних українців, розміщених в додатку «Дія»³. Крім того, на рівні Європейського Союзу вже визнано, що сучасні технології дозволяють як приватним компаніям, так і публічним органам користуватися персональними даними в безпрецедентних масштабах з метою реалізації своєї діяльності⁴.

Описані факти свідчать про серйозність проблеми захисту конфіденційної інформації не тільки в країнах ЄС та США, але й в Україні. На необхідності вивчення проблем, які стосуються реалізації права на приватність, неодноразово наголошувалось у фаховій юридичній літературі. Так, О.З. Панкевич пов'язує потребу таких досліджень із надзвичайно швидким поступом науково-технічного прогресу, що зумовлює появу щораз нових небезпек для вказаного права⁵. Можна також згадати, що окремі науковці навіть вважають за необхідне створити особливий інститут права власності (приватної власності) людини на свої персональні дані⁶. Зі свого боку вважаємо, що конституційне право в цій ситуації покликане розробити ефективні стандарти та механізми захисту прав людини, які можуть зазнавати порушень у зв'язку із використанням сучасних технологій.

Тож предметом дослідження у цій статті є аналіз та вдосконалення існуючих конституційно-правових стандартів та механізмів захисту конфіденційної інформації про людину в умовах сучасного технологічного розвитку.

Попри те, що Конституція України 1996 року (далі – Конституція) була прийнята ще в часи, коли випадки втручання в особисте життя людини через засоби комунікації та віртуальні мережі ще не набули значного поширення, у цій статті буде здійснена спроба інтерпретувати положення Основного Закону у світлі сучасних викликів. Зокрема, можливим є використання потенціалу статті 32 Конституції, яку можна розглядати як вихідну точку для наукового дослідження. Норма цієї статті, серед іншого, передбачає заборону втручатися в особисте та сімейне життя людини⁷, з якої можна вивести саме право на особисте та сімейне життя.

Складно не помітити змістовну подібність зазначеного конституційного положення із статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), в якій вже безпосередньо закріплено право на повагу до приватного і сімейного життя кожної особи⁸.

У своїх юридичних позиціях Конституційний Суд України (далі – КС України) доволі часто враховує практику тлумачення та застосування статей Конвенції Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ або Євросуд) при розгляді справи, якщо ці положення співвідносяться із нормами Конституції про права людини, які є предметом конституційного провадження⁹. Попри

² The Telegraph. EWikileaks claims MI5 and CIA developed spyware to turn televisions and smart phones into bugs. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/07/wikileaks-claims-mi5-cia-developed-spyware-turn-samsung-tvts/> (13.10.2020).

³ BBC News. Україна. Додаток «Дія» звинуватили у «зливів» персональних даних українців. Влада заперечує. 12.05.2020 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52636988> (13.10.2020).

⁴ Регламент Європейського парламенту і Ради №2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) від 27 квітня 2016 року. Пункт 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/63/f474904n8.pdf> (16.10.2020).

⁵ Панкевич О.З. Право на приватність: царина незалежності особи. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ №2 (2017). Серія Юридична. С.54. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2017/8.pdf (17.10.2020).

⁶ Пилипчук В.Г., Брижко В.М. Інформаційна безпека і приватність у сфері захисту персональних даних. Інформація і право. №4 (19)/2016. С.68. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_2.pdf (17.10.2020).

⁷ Конституція України від 28.06.1996 (зі змінами). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (13.10.2020).

⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (19.10.2020).

⁹ Для прикладу див. рішення Конституційного Суду України № 3-р/2018 від 24 квітня 2018 року.

існуючі застереження до такого підходу, вважаємо його застосування виправданим як в межах конституційного судочинства, так і наукової діяльності.

Варто також звернути увагу, що описане право згадане в багатьох інших міжнародних договорах у сфері прав людини. Зокрема, йдеться про Загальну декларацію прав людини 1948 року (стаття 12), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 17), Хартію основних прав Європейського Союзу (стаття 8) тощо. Така кількість міжнародних домовленостей свідчить про визнання державами фундаментальності та значимості поваги до приватності людини в сучасному світі.

На думку КС України, право на приватне життя слід розглядати як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб¹⁰. Водночас Євросуд послідовно дотримується позиції, згідно з якою приватне життя – це об'ємне поняття, якому не можна дати вичерпне визначення. ЄСПЛ розглядає це право у кожному випадку окремо, постійно включаючи до його обсягу різні сфери життя людини. Для прикладу, у справі «Pretty v. UK» Євросуд згадав про фізичну та психологічну цілісність особистості, фізичну і соціальну ідентифікацію людини як складові частини поваги до приватного життя¹¹. Проте не можна не зазначити, що і КС України у своїх рішеннях робить спробу визначити перелік таких сфер шляхом розкриття змісту поняття «конфіденційна інформація». Так, у справі № 1-9/2012 КС України до такої інформації зараховує, зокрема, але не виключно відомості про: національність, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адресу, місце проживання та перебування, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування¹².

Наближаючись впритул до питання приватності у віртуальних платформах, наголосимо, що насамперед буде йтися про захист конфіденційної інформації про особу, яка, в розумінні статті 32 Конституції, без згоди такої особи може бути використана лише у визначених законом випадках, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Своєю чергою, частина друга статті 8 Конвенції дозволяє втручання у приватність лише згідно з законом і за умови необхідності у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Вже з цих положень можна зауважити, що конституцієдавець передбачив значно менше легітимних цілей для опрацювання конфіденційної інформації про особу без її згоди, ніж Конвенція. У цьому ключі слушно згадати, що стаття 53 Конвенції містить заборону тлумачення її положень як таких, що обмежують чи уневажують будь-які права людини, що можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони. З цього випливає, що оскільки Конституція містить вищий стандарт захисту в частині легітимних цілей, які є однією із підстав обмеження права, то перевагу повинні мати норми національної Конституції.

Навряд чи можуть виникати серйозні дискусії з приводу поширення відповідних конституційних та міжнародних стандартів на використання сучасних засобів комунікації чи віртуальні мережі. Складнішим є питання адаптації та застосування таких стандартів у світлі сучасних викликів. Намагаючись відобразити складність цих процесів, ЄСПЛ змінює та розвиває свої позиції залежно від різновиду дій, спрямованих на втручання в конфіденційну інформацію (відслідковування через GPS, перехоплення надісланих повідомлень через месенджери спілкування тощо).

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (14.10.2020).

¹¹ Judgment in the case of «Pretty v. the United Kingdom», no. 5129/03, ECHR, § 61, 29 April 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448> (14.10.2020).

¹² Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (14.10.2020).

Проте наскрізним у рішеннях ЄСПЛ залишається те, що будь-яке втручання у право особи на повагу до приватного життя може бути виправдане, лише якщо воно відповідає закону, переслідує одну або кілька законних цілей, передбачених Конвенцією, і є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення будь-якої легітимної мети¹³. Цікаво, що у своїй практиці КС України відповідність закону під час втручання у право на приватність розглядає не просто як наявність підстави в національному законі, а також вимогу відповідності такого закону принципу верховенства права¹⁴.

Традиційно в доктрині та практиці (насамперед ЄСПЛ та віднедавна КС України¹⁵) в структурі прав людини виділяють позитивний обов'язок держави захищати та забезпечувати конкретне право та негативний обов'язок – самій не порушувати його, а якщо і здійснювати обмеження, то в суворій відповідності із Конституцією та Конвенцією. З огляду на означений дискурс, пропонуємо розглянути порушені питання захисту конфіденційної інформації у контексті негативного, а вже потім позитивного обов'язку держави.

Негативний обов'язок доцільно проаналізувати крізь призму використання органами держави інструментів втручання в приватне життя через кримінально-процесуальні механізми. Адже позаправові форми втручання у конфіденційну інформацію про людину, такі як тотальне відслідковування GPS громадян чи несанкціоноване втручання спецслужбами у роботу камер мобільних пристроїв, за своєю природою є неконституційним та суперечить Конвенції, а тому і не потребує додаткового правового аналізу.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) як різновид втручання у приватне спілкування передбачає зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем¹⁶. Простіше кажучи, йдеться про мережі електрозв'язку, комп'ютери, різні месенджери та електронні пошти чи інші системи, здатні зберігати та передавати інформацію, зокрема через глобальну мережу Інтернет. З цього приводу ЄСПЛ, зокрема у справі «Big Brother Watch vs. UK», неодноразово нагадував про мінімальні вимоги, які мають бути встановлені законодавством, щоб уникнути зловживань владою¹⁷.

Зазначимо, що в контексті досліджуваних у цій статті проблем нас цікавлять лише ті випадки втручання у приватне спілкування, в результаті яких буде отримано конфіденційну інформацію про особу. Адже у випадках втручання у приватне спілкування без опрацювання конфіденційної інформації про життя будуть діяти гарантії права на таємницю листування та телефонних розмов (стаття 31 Конституції), які значно відрізняються від захисту конфіденційної інформації про особу (стаття 32 Конституції).

Перш за все Євросуд наголошує на необхідності встановлення характеру правопорушень, які можуть стати підставою для рішення про прослуховування приватних розмов. Зі змісту статті 247 КПК України випливає, що втручання у приватне спілкування без згоди особи можливе виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Тобто, на думку законодавця, сам факт віднесення кримінального правопорушення до тяжких чи особливо тяжких злочинів є достатньою легітимною метою.

Повертаючись до положення Конституції, яка в цьому випадку містить вищий стандарт захисту прав людини у порівнянні з Конвенцією, можна віднайти лише три легітимні цілі: інтереси національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. З огляду на те, що на відміну від

¹³ Judgment in the case of «Roman Zakharov v. the Russia», no 47143/06, ECHR, § 227, 4 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-160008> (14.10.2020).

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2018 від 11 жовтня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text> (15.10.2020).

¹⁵ Для прикладу див. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2016 від 1 червня 2016 року, № 3-р/2018 від 24 квітня 2018 року.

¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (остання редакція від 11.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2390> (14.10.2020).

¹⁷ Judgment in the case of «Big Brother Watch and others v. UK», no 58170/13, 62322/14 and 24960/15, ECHR, § 307, 13 September 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-186048> (14.10.2020).

Конвенції, Конституція не містить такої легітимної мети як запобігання заворушенням чи злочинам, складно погодитися, що будь-який тяжкий чи особливо тяжкий злочин здійснює посягання на наведені цінності. Для прикладу, такі склади злочинів як незаконне видобування бурштину на об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 240-1 КК України) чи публікування у засобах масової інформації символіки комуністичного, нацистського тоталітарних режимів (частина 2 статті 436-1 КК України)¹⁸ навряд чи можуть становити пряму (безпосередню) загрозу згаданим у статті 32 Конституції цінностям у разі їх вузького тлумачення.

Водночас розширене тлумачення наведених легітимних цілей, зокрема шляхом включення в обсяг національних інтересів кримінальних правопорушень проти довкілля, не відповідає стандартам тлумачення критеріїв обмеження прав людини. Адже загальноновизнаним є те, що вони повинні тлумачитися максимально вузько. Вважаємо, що цей недолік законодавства можна вирішити шляхом встановлення обов'язку у кожному випадку, коли постає питання про втручання у конфіденційну інформацію про людину через проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії, здійснювати перевірку наявності легітимної мети, передбаченої Конституцією.

ЄСПЛ звертає також особливу увагу на визначення категорій людей, прослуховування розмов яких є можливим, та обмеження тривалості втручання в приватне спілкування. Важливим є також дотримання належної процедури вилучення, використання і зберігання інформації та запобіжні заходи, які слід вживати при передачі даних іншим сторонам, та обставини, за яких отримані дані повинні бути знищені. Принагідно зазначимо, що наведеній позиції ЄСПЛ змістовно корелюється відносно нова практика національного органу конституційної юрисдикції. Так, із Рішення КС України у справі №1-123/2018 випливає, що у випадках втручання органів влади в приватне життя особи без її згоди необхідним є встановлення наступних критеріїв:

- визначення змісту та обсягу інформації, що містить персональні дані,
- категорії осіб як суб'єктів персональних даних,
- проміжки часу, яких мають стосуватися персональні дані, строки, порядок та умови їх зберігання.

Щодо положень КПК України в частині відповідності наведеним стандартам зазначимо, що статтею 249 КПК України передбачено верхню межу строку (2 місяці) дії рішення про дозвіл проведення процесуальної дії. Процесуальний закон зобов'язує також суд вказувати особу, приватність якої буде обмежено, під час підготовки рішення про втручання у конфіденційну інформацію в межах кримінального провадження. Крім того, у 254-257 статтях КПК України встановлено заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті втручання у приватне спілкування, особливості використання такої інформації¹⁹, що узгоджується із наведеними вище європейськими та національними вимогами до опрацювання конфіденційної інформації органами досудового розслідування.

Надалі пропонуємо ознайомитися із реалізацією захисту конфіденційної інформації у приватно-правових відносинах. Цей аспект є особливо важливим, оскільки пов'язаний із позитивним обов'язком держави створити такий рівень нормативно-правового регулювання та практики його застосування, щоб людина відчувала реальну захищеність конфіденційної інформації про себе.

Актуальною піднята проблема видається у сфері трудових відносин, про що свідчить кількість справ з цієї тематики в Євросуді. Так, у справі «Sorland v. UK» досліджувалося питання відстежування керівництвом державного коледжу телефону, електронної пошти та історії користування Інтернетом працівниці, яка і звернулася до Євросуду. При цьому було встановлено, що відстеження в Інтернеті здійснювалося у формі аналізу веб-сайтів, які відвідувала заявниця, часу, дати й тривалості такого відвідування.

Формуючи правову позицію, ЄСПЛ звернув увагу, що як телефонні дзвінки з ділових приміщень, так і відправлені з роботи електронні листи охоплюються поняттями приватного життя та

¹⁸ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (остання редакція від 25.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3660> (14.10.2020).

¹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (остання редакція від 11.09.2020).

кореспонденції у цілях частини першої статті 8 Конвенції. Особливу увагу в цій справі Євросуд звернув на обґрунтовані сподівання заявниці на приватність, оскільки керівництво не попереджало її про подібні заходи перевірки²⁰. У сукупності із іншими недоліками було визнано, що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Водночас варто наголосити, що ЄСПЛ не виключає того, що відстеження телефону, електронної пошти чи історії користування мережею Інтернет працівником на робочому місці може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» у певних ситуаціях та переслідувати законну мету. На жаль, слід визнати, що трудове законодавство України є вкрай неготовим до регулювання подібних відносин на рівні стандартів, які продиктовані вимогами Конвенції та національної Конституції. Особлива складність проблеми пов'язана з тим, що основне джерело регулювання трудових відносин – Кодекс законів про працю України²¹ – навіть не містить натяку на можливе виникнення таких відносин. А тому сьогодні регулювання цих відносин з метою їх обмеження у світлі конституційних та міжнародних вимог видається вкрай складним без відповідних змін у законодавстві.

Цікаво, що в проекті Трудового кодексу України, який включений до порядку денного четвертої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, суб'єкти законодавчої ініціативи пропонують передбачити заборону роботодавцям контролювати особисті розмови працівників, зокрема по телефону, якщо їх ведення не є порушенням внутрішнього трудового розпорядку або локальних нормативних актів (частина друга статті 29 Проекту)²². Водночас вважаємо за необхідне зробити застереження з приводу пропонованої депутатами норми. Не виключено, що в деяких випадках такі заходи можуть бути способом втручання у конфіденційну інформацію, яке є допустимим лише для досягнення трьох легітимних цілей. Як вже неодноразово згадувалося, ними є національна безпека, економічний добробут та права людини. Крім того, наведена законодавча пропозиція не передбачає обов'язкового попередження про подібний контроль самого працівника, що не в повній мірі узгоджується із практикою ЄСПЛ.

Розглядаючи приватно-правову сферу в більш глобальному вимірі, варто задекларувати ряд серйозних проблем, які ставлять під сумнів захищеність конфіденційної інформації про людину в Україні. Ні для кого не секрет, що за допомогою різних технологічних рішень спеціальні програми вже давно обробляють інформацію про наше «віртуальне життя» в мережі. Такий стан речей не складно помітити на прикладі рекламних пропозицій, які з'являються в кожного користувача Інтернету в різних соціальних мережах та пошукових системах (Google, Bing, Yahoo! тощо).

Рівень складності проблеми лише підвищуються, коли йдеться про транснаціональні платформи Інтернет-комунікації такі як Facebook, Instagram чи WhatsApp. В той час як вони є у всьому світі, суверенітет окремої держави обмежується, як правило, виключно її територією. Проте, попри складність регулювання «віртуальних» відносин, не можна заперечити, що конституційні та конвенційні гарантії поширюють свою дію і на ці сфери. З огляду на цю специфіку останнім часом на міжнародному рівні приймається ряд угод, які спрямовані на врегулювання питання захисту конфіденційної інформації про особу. Для прикладу, 27 квітня 2016 року був прийнятий Регламент Європейського парламенту і Ради №2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних. Цей документ є досить об'ємним та спрямований насамперед на комплексне регулювання відносин і опрацювання персональних даних в Європейському Союзі. Серед усього іншого, в пункті 39 Регламенту передбачено, що персональні дані необхідно опрацьовувати в спосіб, що забезпечує відповідний рівень безпеки та конфіденційності

²⁰ Judgment in the case of «Copland v. the United Kingdom», no. 62617/00, ECHR, § 41, 42, 48, 3 April 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117767> (15.10.2020).

²¹ Кодекс законів про працю України (редакція від 02.04.2020 року). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (15.10.2020).

²² Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (15.10.2020).

персональних даних, зокрема для запобігання несанкціонованому доступу або використанню персональних даних, а також обладнання, необхідного для опрацювання²³.

Звернемо увагу, що в частині другій статті 10 Закону України «Про захист персональних даних» встановлено, що використання персональних даних володільцем здійснюється у разі створення ним умов для захисту цих даних. А в статті 13 цього Закону прописано загальне правило, що зберігання персональних даних передбачає дії щодо забезпечення їх цілісності та відповідного режиму доступу до них. Вважаємо такий рівень нормативного регулювання явно недостатнім та таким, що потребує деталізації, зокрема шляхом встановлення критеріїв надійності такого режиму доступу. Кінцевою метою таких змін є уникнення незаконного здобуття конфіденційної інформації третіми особами у неправомірний спосіб.

Отже, можна дійти висновку, що конфіденційна інформація про особу захищається як на рівні Конституції, так і Конвенції. Аналіз практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини дозволяє говорити про значні напрацювання цих органів у сфері розробки стандартів опрацювання такої інформації в сучасних умовах. Зокрема, йдеться про розробку мінімальних вимог до процесуальних дій, пов'язаних із отриманням конфіденційної інформації із електронних інформаційних систем чи транспортних телекомунікаційних мереж, в межах кримінального провадження. Принагідно слід зазначити, що в деяких випадках Конституція містить вищі стандарти захисту такої інформації у порівнянні із міжнародними.

Слід також згадати про виявлені законодавчі недоліки у захисті конфіденційної інформації у приватно-правових відносинах в Україні. Адже держава повинна створювати належне законодавче регулювання та ефективний контроль за його додержанням. Так, сьогодні залишаються поза правовим регулюванням трудового права відносини, пов'язані із контролем роботодавцем пошукової системи, телефонних розмов чи листувань працівника на його робочому місці. Загалом, порушені проблеми свідчать про необхідність удосконалення конституційного-правових механізмів захисту конфіденційної інформації про людину із урахуванням сучасного технологічного поступу людства.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Панкевич О.З. Право на приватність: царина незалежності особи. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ №2 (2017). Серія Юридична. С.54. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2017/8.pdf (17.10.2020).
2. Пилипчук В.Г., Брижко В.М. Інформаційна безпека і приватність у сфері захисту персональних даних. Інформація і право. № 4 (19)/2016. С. 68. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_2.pdf (17.10.2020).
3. BBC News. Україна. Додаток «Дія» звинуватили у «зливів» персональних даних українців. Влада заперечує. 12.05.2020 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52636988> (13.10.2020).
4. Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/uk/> (13.10.2020).
5. The Telegraph. EWikileaks claims MI5 and CIA developed spyware to turn televisions and smart phones into bugs. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/07/wikileaks-claims-mi5-cia-developed-spyware-turn-samsung-tvs/> (13.10.2020).

Перелік юридичних документів:

1. Конституція України від 28.06.1996 (зі змінами). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (13.10.2020).
2. Кодекс законів про працю України (редакція від 02.04.2020 року). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (15.10.2020).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (19.10.2020).

²³ Регламент Європейського парламенту і Ради №2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) від 27 квітня 2016 року.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (остання редакція від 25.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3660> (14.10.2020).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (остання редакція від 11.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2390> (14.10.2020).
6. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (15.10.2020).
7. Регламент Європейського парламенту і Ради № 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) від 27 квітня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/63/f474904n8.pdf> (16.10.2020).
8. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (14.10.2020).
9. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (14.10.2020).
10. Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2018 від 11 жовтня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text> (15.10.2020).
11. Judgment in the case of «Big Brother Watch and others v. UK», no 58170/13, 62322/14 and 24960/15, ECHR, 13 September 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-186048> (14.10.2020).
12. Judgment in the case of «Copland v. the United Kingdom», no. 62617/00, ECHR, 3 April 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117767> (15.10.2020).
13. Judgment in the case of «Pretty v. the United Kingdom», no. 5129/03, ECHR, April 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448> (14.10.2020).
14. Judgment in the case of «Roman Zakharov v. the Russia», no 47143/06, ECHR, 4 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-160008> (14.10.2020).

References

Bibliography:

1. Pankevych O.Z. Pravo na pryvatnist: tsaryna nezalezhnosti osoby. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnurishnikh sprav №2 (2017). Seriya Yurydychna. S.54. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/02_2017/8.pdf (17.10.2020).
2. Pylypchuk V.H., Bryzhko V.M. Informatsiina bezpeka i pryvatnist u sferi zakhystu personalnykh danykh. Informatsiia i pravo. №4 (19)/2016. S.68. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_2.pdf (17.10.2020).
3. BBC News. Ukraina. Dodatok «Dii» zvyuvatyly u «zlyvi» personalnykh danykh ukraintsv. Vlada zaperechiue. 12.05.2020 roku. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52636988> (13.10.2020).
4. Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/uk/> (13.10.2020).
5. The Telegraph. EWikileaks claims MI5 and CIA developed spyware to turn televisions and smart phones into bugs. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/07/wikileaks-claims-mi5-cia-developed-spyware-turn-samsung-tvs/> (13.10.2020)

List of legal documents:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 (zi zminyamy). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (13.10.2020).
2. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy (redaktsiia vid 02.04.2020 roku). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (15.10.2020).
3. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (19.10.2020).
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III (ostannia redaktsiia vid 25.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3660> (14.10.2020).
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI (ostannia redaktsiia vid 11.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2390> (14.10.2020).
6. Proekt Trudovoho kodeksu Ukrainy № 2410 vid 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (15.10.2020).
7. Rehlament Yevropeiskoho parlamentu i Rady №2016/679 pro zakhyst fizychnykh osib u zviiazku z opratsiuvanniam personalnykh danykh i pro vilnyi rukh takykh danykh, ta pro skasuvannia Dyrektyvy 95/46/leS (Zahalnyi rehlament pro zakhyst danykh) vid 27 kvitnia 2016 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/63/f474904n8.pdf> (16.10.2020).
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 2-rp/2012 vid 20 sichnia 2012 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (14.10.2020).

9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 2-rp/2012 vid 20 sichnia 2012 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (14.10.2020).
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 7-r/2018 vid 11 zhovtnia 2018 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text> (15.10.2020).
11. Judgment in the case of «Big Brother Watch and others v. UK», no 58170/13, 62322/14 and 24960/15, ECHR, 13 September 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-186048> (14.10.2020).
12. Judgment in the case of «Copland v. the United Kingdom», no. 62617/00, ECHR, 3 April 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117767> (15.10.2020).
13. Judgment in the case of «Pretty v. the United Kingdom», no. 5129/03, ECHR, April 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448> (14.10.2020).
14. Judgment in the case of «Roman Zakharov v. the Russia», no 47143/06, ECHR, 4 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-160008> (14.10.2020).

УДК 342.565.2

doi.org/10.30970/jcl.1.2020.3

Богдан Бондаренко

аспірант юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Львів, Україна

ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЯК СКЛADOVA MEХAНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

FORMATION OF THE COMPOSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT AS A COMPONENT OF THE MECHANISM FOR ENSURING ITS INDEPENDENCE

Bohdan Bondarenko

postgraduate student of the Faculty of Law at Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Abstract | This article examines the formation of the Constitutional Court of European states through the prism of ensuring its independence. This aspect is extremely important as the main attempts to put pressure on the independence of the constitutional court are carried out by subjects with a direct electoral mandate (parliament or president) at the stage of forming the composition of the constitutional court. The process of forming the composition of the constitutional court should ensure the avoidance of external control over the constitutional court and form the impartiality of the judges themselves in relation to all other factors, except for the tasks facing them.

The purpose of the study is to analyze various types of formation of the constitutional court in European countries and to study the role of political actors in the formation of the constitutional court. This study has found answers to the following questions:

- Is there a direct correlation between the method of forming the constitutional court and the geographical location of the state, form of government or state-territorial organization?
- Which of the models of formation of the constitutional court can give one hundred percent guarantees against interference in the independence of the constitutional court?
- How to minimize potential political dependence on the subject of the destination, the nature of which is apparently political?

Keywords: Constitutional Court, appointment procedure, independence, formation of the composition of the constitutional court.

Анотація | В межах даної статті досліджується формування складу конституційного суду європейських держав через призму забезпечення його незалежності. Цей аспект є надважливим, оскільки основні спроби тиску на незалежність конституційного суду здійснюються саме суб'єктами з прямим електоральним мандатом (парламентом чи президентом) на етапі формування складу конституційного суду. Процес формування складу конституційного суду має забезпечити уникнення зовнішнього контролю над конституційним судом та сформувати неупередженість самих суддів стосовно усіх інших факторів, окрім завдань, що стоять перед ним.

Метою дослідження є аналіз різноманітних видів формування складу конституційного суду в європейських країнах та дослідження ролі політичних суб'єктів у формуванні конституційного суду. В межах даного дослідження знайдено відповіді на такі питання:

- Чи є пряма кореляція між способом формування конституційного суду та географічним розташування держави, формою правління чи державно-територіальним устроєм?
- Яка з моделей формування конституційного суду може дати стовідсоткові гарантії від втручання в незалежність конституційного суду?
- Як мінімізувати потенційну політичну залежність від суб'єкта призначення, природа якого є завідомо політичною?

Ключові слова: Конституційний Суд, процедура призначення, незалежність, формування складу конституційного суду.

Постановка проблеми

Функціонування незалежного та професійного органу спеціалізованої конституційної юрисдикції є одночасно як і передумовою, так і наслідком існування конституційної демократії в державі. Держави, які мають в системі органів державної влади конституційний суд як спеціалізований орган конституційної юрисдикції, зіштовхувалися і продовжують надалі зіштовхуватися з проблемою забезпечення його незалежності. Безумовно, частота виникнення таких проблем та ступінь кризи таких явищ залежить від багатьох факторів, як історичних передумов формування держав, рівня розвитку громадянського суспільства, наявності реального та сформованого середнього класу, сталості функціонування державних інституцій тощо. Та практика показує, що основними спробами тиску на незалежність конституційного суду здійснюється саме суб'єктами з прямим електоральним мандатом (парламентом чи президентом) на етапі формування складу конституційного суду.

В Україні такі приклади мали місце у 2005-2006 роках та 2017 році, у Польщі у 2015¹, у Хорватії у 2016 році², Словаччині³. Корінь цієї проблеми лежить не в самому органі спеціалізованого конституційного контролю, а саме в суб'єктах призначення, природа яких є виключно політичною. Іншими словами, ці проблеми притаманні не лише конституційним судам, а й практично усім органам, що наділені суттєвою компетенцією та формуються політичними органами.

Наразі відповідна ситуація розгортається в Сполучених Штатах Америки. При призначенні суддів Верховного Суду Сполучених Штатів Америки (який також має функцію конституційного контролю), політичні суперечки виникають неодноразово. Нещодавно Президент США Дональд Трамп оголосив про номінацію пані Емі Барретт на посаду судді Верховного суду, яку має затвердити Сенат. Наразі проблема має серйозні масштаби в політичному дискурсі та полягає в тому, що (1) у випадку призначення Барретт, Верховний суд матиме у своєму складі 6 з 9 консервативних членів, (2) в схожій ситуації представники республіканської партії критикували попереднього

¹ Конституційна криза, або "Покращення" по-польськи. URL: <https://zn.ua/ukr/international/konstituciyna-kriza-abo-pokraschennya-po-polski-.html>

² Croatia Ponders German-Style Constitutional Court. URL: <https://balkaninsight.com/2016/02/22/croatia-pondering-over-german-constitutional-court-model-02-19-2016/>

³ Paralysis of Slovakia's Constitutional Court. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2019-02-20/paralysis-slovakias-constitutional-court>

Президента Барака Обаму за номінування кандидата на посаду судді Верховного Суду перед самим закінченням терміну його каденції. Безумовно, цей приклад не може бути стовідсотково релевантним (як мінімум, через різні моделі конституціоналізму), проте він є достатньо ілюстративним тенденціям сьогодення і чудово відображає основну причину проблем при формуванні органів державної влади політичними суб'єктами, якою є боротьба за політичну владу зі спробою встановити контроль над іншими неполітичними інституціями.

Оскільки наша наукова розвідка перебуває в ширшому полі представницької демократії, іншого порядку формування конституційних судів, без домінуючої ролі політичних суб'єктів, яким була делегована влада від народу, уявити практично неможливо.

Формування складу конституційного суду (призначення суддів конституційного суду як основна частина формування) є однією з найважливіших складових механізму забезпечення незалежності конституційного суду, оскільки саме від індивідуальної незалежності та неупередженості суддів конституційного суду, їх професійності залежить рівновіддаленість суду від усіх політичних процесів та здатність реалізовувати завдання, що стоять перед спеціалізованим органом конституційної юрисдикції. Формування складу конституційного суду є складовою правового механізму та за своєю суттю є системою правових норм, які формують гарантії, та заходів юридичного характеру, що реалізуються задля уникнення зовнішнього контролю над конституційним судом та формування неупередженості самих суддів стосовно до усіх інших факторів, окрім завдань, що стоять перед ним.

Дане дослідження ґрунтується на аналізі положень конституцій та законодавства зарубіжних країн, документів міжнародних організацій, низки доктринальних джерел, серед яких праці таких науковців, як Ю. Барабаш, О. Бориславська, А. Заєць, А. Колодій, О. Мироненко, А. Портнов, К. Руйе, С. Різник, М. Савенко, В. Скомороха, О. Совгіря, П. Стецюк, S. Brinkel, T. Fleiner та інших.

Метою дослідження є аналіз різноманітних видів формування складу конституційного суду в європейських країнах та дослідження ролі політичних суб'єктів у формуванні конституційного суду.

Досвід європейських держав

Серед європейських держав є абсолютно різноманітні моделі, окремі з яких взагалі не передбачають існування конституційного контролю актів парламенту. Є моделі, які це передбачають, але окремі органи конституційної юрисдикції відсутні. Окремі – передбачають існування як таких, але не спеціалізованих. Проте більшість держав мають спеціалізовані органи конституційної юрисдикції, якими і є конституційні суди.

У Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії та Королівстві Нідерланди відсутній конституційний контроль актів парламенту як такий. У випадку Великої Британії це пов'язано з принципом верховенства права та парламентського суверенітету. Як зазначає О. Бориславська, суверенітет походить від парламенту, його діяльність не обмежується верховенством права, а суди не можуть перевіряти закони на предмет їх відповідності верховенству права, конституційності чи можливого порушення прав людини⁴. В Нідерландах відсутні органи конституційної юрисдикції, як спеціалізовані чи децентралізовані. Відповідно до ст. 120 Конституції Королівства Нідерланди⁵, конституційність актів Парламенту та міжнародних угод не може бути переглянута судами. Проте це не означає, що акти не відповідають Конституції. Забезпечення ухвалення законодавства, що не суперечить Конституції, – насамперед відповідальність обох палат Парламенту (Генеральних штатів) та Уряду (Ради міністрів). Нідерланди часто називають «країною

⁴ Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків : Право, 2018. С. 204

⁵ The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2018. URL: https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG.pdf

компромісу» через високу політичну культуру та вміння домовлятися⁶, а також, за словами Узмана, Бархуйсена та Ван Еммеріка⁷⁸, «диваком» в Європі.

Конституція Швейцарської конфедерації також не передбачає існування конституційного контролю над актами федерального законодавства, проте передбачає можливість здійснення судового контролю за конституційність актів адміністративно-територіальних одиниць – кантонів. Є позиція⁹, що це обумовлено блокуванням Парламентом змін до Конституції, які б могли започаткувати контроль над його актами. Є частково альтернативна позиція¹⁰¹¹, відповідно до якої відсутність конституційного контролю за федеральним законодавством обумовлена (1) історичним підґрунтям (після поразки консервативних кантонів у міжкантональному військовому конфлікті в 1847 р. та на виборах 1874 р. здійснення конституційного контролю лише щодо кантональних законів стало засобом, за допомогою якого консервативні кантони були позбавлені можливості гальмувати процес централізації) та (2) доктриною народного суверенітету (закони і постанови, прийняті Федеральними Зборами, могли бути винесені на референдум, проте референдум з приводу скасування законів мав факультативний характер).

Децентралізована модель конституційного контролю передбачає наявність конституційного контролю за актами парламенту, проте такий контроль здійснюється судами загальної юрисдикції. До європейських країн, де впроваджена така модель, належать: Норвегія, Данія, Ісландія, Швеція, Фінляндія. Як зазначає О. Бориславська¹², конституції Швеції та Фінляндії містять положення щодо судового контролю за конституційністю законодавчих актів, а у конституціях Данії, Ісландії, Норвегії таких положень немає, проте судовий конституційний контроль вважається неписаним конституційним принципом. В Естонії конституційний контроль віднесений до компетенції спеціалізованої палати Верховного Суду. Є думка¹³, що естонський варіант має деякі суттєві переваги порівняно з іншими європейськими країнами. Окрім зменшення адміністративних витрат, система забезпечує однаковість судової практики, виключає можливі конфлікти між вищою інстанцією судової системи та конституційним судом при тлумаченні Конституції, він також зменшує можливість політизації перегляду конституції (інстанція перегляду конституції належить вищому суду державної судової системи, члени якого призначаються з числа суддів самим вищим судом).

Окрема специфіка здійснення конституційного контролю є в Греції, Кіпрі та Боснії і Герцеговині.

У Греції, відповідно до ст. 100 Конституції¹⁴, може бути створений Спеціальний вищий суд (суб'єкт здійснення конституційного контролю), який складається з Голови Вищого адміністративного суду, Голови Вищого цивільного та кримінального суду та Голови Слідчої палати, чотирьох радників Вищого адміністративного суду та чотирьох членів Вищого цивільного та кримінального

⁶ Бориславська О.М., Різник С.В. Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія / О. М. Бориславська, С.В. Різник. – видання друге, стереотипне – Львів : ПАІС, 2013. С. 263

⁷ (Judicial) Constitutional Review in the Netherlands: A Comparative Law Blog by S. BRINKEL. URL:

https://www.peacepalacelibrary.nl/2015/03/judicial-constitutional-review-in-the-netherlands-a-comparative-law-blog/#_ftnref1

⁸The Dutch Supreme Court: A Reluctant Positive Legislator? J. Uzman, T. Barkhuysen & M.L. van Emmerik. URL:

<https://www.ejcl.org//143/art143-16.pdf>

⁹ Thomas Fleiner, Lidija Basta Fleiner Constitutional Democracy in a Multicultural and Globalised World. Berlin, London, Springer. 2008. P 620

¹⁰ Руйе К. Швейцарський Федеральний суд и надзор за конституционностью законов / К. Руйе // Государство и право. 1995. № 12. С. 84–94.

¹¹ Портнов А.В. Особливості і нститут у конституційного контролю в Швейцарській Конфедерації// Питання юридичної теорії і практики «Вісник Вищої ради юстиції» №3(11) 2012. С.141.

¹² Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків : Право, 2018. С. 200

¹³Constitutional review . URL: http://www.estonica.org/en/State/Judicial_system/Constitutional_review/

¹⁴ The Constitution of Greece. URL: <http://www.hri.org/docs/syntaxma/artcl120.html#A100>

суду, обраних жеребкуванням на дворічний термін. В окремих випадках склад Суду розширюється, включаючи двох професорів юридичних шкіл університетів країни, обраних за жеребкуванням.

На функціонування конституційної юрисдикції на Кіпрі та Боснії Герцеговини вплинули історичні обставини формування цих держав. Відповідно до ст. 133 Конституції Кіпру¹⁵, до Вищого конституційного суду республіки має входити грек, турок і нейтральний суддя, який і є Головою Суду, які призначаються спільно Президентом та Віце-Президентом Республіки. Відповідно до Конституції Боснії і Герцеговини¹⁶, яка є додатком до Дейтонських угод, до органу конституційної юрисдикції входять 9 суддів, 4 судді призначаються палатою Парламенту, 2 – Парламентом Республіки Сербської, а 3 – за пропозицією Голови ЄСПЛ (чому зокрема, серед кандидатур мають бути представлені національності сербів, боснійців та хорватів).

Такі екстраординарні моделі формування є радше виключеннями, проте також трапляються серед європейських держав.

Французький орган конституційної юрисдикції також має свою специфіку, оскільки початковим завданням Конституційної Ради – задуманою як політичного органу, підпорядкованого Президентові більше, ніж як суду — було дотримання жорстких обмежень, встановлених конституцією, щодо парламентських законодавчих повноважень¹⁷. Проте зміни статусу Конституційної Ради у 2008 році (перед цим у 1974 році), з певними застереженнями, дозволяють відносити її до спеціалізованих органів конституційної юрисдикції. Порядок формування Конституційної Ради такий, ст. 56 Конституції Франції¹⁸: трьох членів Конституційної Ради призначає Президент Республіки, трьох – Голова Національних зборів, трьох – Голова Сенату (третина складу оновлюється щотири роки), колишні Президенти Республіки входять до її складу довічно.

Як згадувалося вище, більшість європейських держав мають спеціалізовані органи конституційної юрисдикції, що було обумовлено процесом становлення європейської моделі конституціоналізму. Нижче розглянемо моделі формування конституційних судів, які представлені в даних державах.

О. Бориславська запропонувала підхід¹⁹, відповідно до якого способи формування конституційних судів поділяються на три категорії:

(1) формуються президентом (церемоніальне повноваження), за поданням законодавчої, виконавчої чи судової гілки влади. До таких країн належать:

Австрія (ст. 147 Конституції)²⁰, Бельгія (ст. 31-33 Конституції, призначається Королем, зокрема в складі суду мають бути шість голландськомовних суддів, які утворюють голландську мовну групу Суду, та шість франкомовних суддів, які утворюють французьку мовну групу Суду)²¹, Іспанія (ст. 159.1 Конституції)²², Мальта (ст. 96 Конституції)²³, Словаччина (ст. 134 Конституції)²⁴, Чехія (ст. 84 Конституції)²⁵.

(2) формуються парламентом. До таких країн належать:

¹⁵ The Constitution of The Republic of Cyprus. URL: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/party-law/4c8b8962-6c8c-43fb-8c95-19057287acdc.pdf>

¹⁶ The Constitution of The Republic of Bosnia and Herzegovina. URL: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/ustav/?title=clan-4>

¹⁷ The New Constitutional Adjudication in France. The reform of the referral to the French Constitutional Council in light of the Italian model di Pasquale Pasquino. URL: <http://docenti.unimc.it/benedetta.barbisan/teaching/2017/17581/files/the-new-constitutional-adjudication-in-france>

¹⁸ The Constitution of the French Republic. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>

¹⁹ Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків : Право, 2018. С. 347

²⁰ Federal Constitutional Law of Austria. URL: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf

²¹ The Belgian Constitution. URL: http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf

²² The Spanish Constitution. URL:

<https://www.tribunalconstitucional.es/es/tribunal/normativa/Normativa/ConstitucionINGLES.pdf>

²³ Constitution Of Malta. URL: <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&l=1>

²⁴ The Constitution of Slovak Republic. URL: <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>

²⁵ Constitution Of The Czech Republic. URL:

https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Ustava_EN_ve_zneni_zak_c_98-2013.pdf

Латвія (ст. 85 Конституції)²⁶, Литва (ст. 135 Конституції)²⁷, Ліхтенштейн (ст. 105-1 Конституції)²⁸, Македонія (ст. 109 Конституції)²⁹, Німеччина (ст. 94 Конституції)³⁰, Польща (ст. 194 Конституції)³¹, Словенія (ст. 163 Конституції), Угорщина (ст. 24 Конституції)³², Хорватія (ст. 122 Конституції)³³, Чорногорія (ст. 153 Конституції)³⁴.

(3) формується у змішаний спосіб (Президентом, законодавчою, виконавчою чи судовою гілками влади). До таких країн належать:

Албанія (ст. 125 Конституції)³⁵, Болгарія (ст. 147 Конституції)³⁶, Італія³⁷, Молдова (ст. 136 Конституції)³⁸, Португалія (ст. 122 Конституції)³⁹, Румунія (ст. 142 Конституції)⁴⁰, Сербія (ст. 172 Конституції)⁴¹, Україна.

З огляду на вищеписане пропонуємо декілька проміжних висновків:

(1) Серед моделей формування конституційних судів європейських держав превалює змішаний спосіб призначення суддів конституційного суду, оскільки навіть церемоніальне повноваження Президента передбачає необхідність враховувати його побажання при номінуванні кандидатів на посади суддів конституційного суду іншими гілками влади (звісно, за умови, що Президент не обирається в Парламенті, тоді таке повноваження буде дійсно виключно церемоніальним).

(2) Відсутня пряма кореляція між способом формування конституційного суду та географічним розташування держави, формою правління чи державно-територіальним устроєм.

(3) Жодна з наведених моделей не дає стовідсоткових гарантій від втручання в незалежність конституційного суду. Словаччина, Польща та Угорщина, Україна, Румунія мають різні моделі формування конституційних судів, проте усі держави мають досвід проблем із забезпеченням їх незалежності. Втручання в незалежність конституційного суду стає можливим за певного комплексу причин, та жодна модель формування суду не може бути «вакциною» від такого втручання.

²⁶ The Constitution of the Republic of Latvia. URL: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/the-constitution-of-the-republic-of-latvia/>

²⁷ The Constitution Of The Republic Of Lithuania. URL: <http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>

²⁸ Constitution of the Principality of Liechtenstein. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/research/liechtenstein-constitution.pdf>

²⁹ The Constitution of The Republic of Macedonia . URL: <https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia.aspx>

³⁰ Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>

³¹ The Constitution of The Republic of Poland. URL: <http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>

³² The Fundamental Law of Hungary. URL: <http://hunconcourt.hu/fundamental-law/>

³³ The Constitution of The Republic of Croatia. URL:

https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf

³⁴ Montenegro's Constitution. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf

³⁵ Albania's Constitution of 1998 with Amendments through 2012. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012.pdf?lang=en

³⁶ Constitution of the Republic of Bulgaria. URL: <http://www.constcourt.bg/en/LegalBasis>

³⁷ The Italian Constitutional Court. URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Italian_Constitutional_Court.pdf

³⁸ Moldova (Republic of)'s Constitution of 1994 with Amendments through 2006 . URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2006.pdf

³⁹ Constitution of The Portuguese Republic. URL: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>

⁴⁰ Romanian Constitution. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ro/ro021en.pdf>

⁴¹ Constitution of Republic Serbia. URL: <https://www.predsednik.rs/en/documents/national-symbols>

Роль політичних суб'єктів у формуванні конституційного суду

У процесі формування складу конституційного суду вирішується декілька завдань:

- (1) Формування суддівського корпусу як такого, що буде достатнім для роботи конституційного суду;
- (2) Формування складу конституційного суду, який буде незалежним від інших гілок влади та фінансово-промислових груп;
- (3) Формування суддівського корпусу з професійних та неупереджених суддів.

Для реалізації останнього завдання в конституціях чи профільних законах встановлюються певні «фільтри» та вимоги, яким мають відповідати як кандидати на посаду судді, так і діючі судді конституційного суду. Питання вимог до суддів не є предметом даної наукової розвідки, проте значимо, що в законодавстві багатьох європейських держав акцент робиться саме на професійних якостях. Так, суддів Конституційного Суду Хорватії обирають серед «видатних юристів, особливо суддів, державних адвокатів, адвокатів та університетських викладачів права» (ст. 122 Конституції)⁴². В Португалії шість суддів, які призначаються Асамблеєю Республіки або кооптуються, обов'язково повинні бути обрані з числа суддів загальних судів, та інші з числа усіх юристів (ст. 122 Конституції)⁴³, а суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності (ст. 148 Конституції України). Співвідношення між добросовістю та професійністю, як вимогами до суддів конституційного суду, також є питанням наступного дослідження.

У даному випадку можна поставити питання так: як мінімізувати потенційну політичну залежність від суб'єкта призначення, природа якого є завідомо політичною?

Насамперед відповідь на це питання залежить від загального рівня політичної культури, поваги до Конституції та законів, сталості функціонування державних інституцій тощо. Важко уявити, щоб в країнах сталої демократії на посаду судді конституційного суду було призначено юриста з підробленим дипломом, про що відомо широкій громадськості, виключно через особисту відданість Президенту чи лідеру парламентської більшості. Проте і країни сталої демократії перебувають у процесі пертурбацій, тому однозначно виключати цього не можна.

Оскільки такі політичні суб'єкти, як Парламент та Президент, обираються народом для реалізації влади, що йому належить, в класичній системі представницької демократії, у якій всі органи державної влади прямо чи опосередковано формуються саме цими суб'єктами, уявити формування конституційного суду без політичних суб'єктів складно. Проте ми спробуємо.

Безумовним, на нашу думку, є твердження, що судді конституційних судів не зобов'язані подобатися широким колам суспільства, а їх основне завдання полягає у гарантуванні верховенства конституції. Тому, в умовах наукового дослідження, вважаємо за необхідне розглянути різноманітні варіанти формування конституційного суду з меншою роллю політичних суб'єктів. На щастя чи на жаль, н приклад останніх років розвитку України дає змогу дослідити різноманітні спроби формування органів державної влади зі зменшенням розсуду політичних суб'єктів.

Насамперед формування третини складу конституційного суду судовою владою, як передбачено в Україні, не є найрозповсюдженішою моделлю серед європейських держав. В Іспанії, за позицією судової влади призначаються 2 з 12 суддів конституційного суду, в Португалії – 3 з 12 суддів конституційного суду, в Італії – 5 з 15 суддів конституційного суду. Цей варіант частково дозволяє балансувати Парламенту та Президенту в процесі формування складу конституційного

⁴² The Constitution of The Republic of Croatia. URL:

https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf

⁴³ Constitution of The Portuguese Republic. URL: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>

суду, проте може викликати певні проблеми при розгляді конституційним судом питань, що стосуються статусу та діяльності суддів загальної юрисдикції. Окремі проблеми процедури призначення суддів Конституційного Суду України були описані раніше⁴⁴.

Для зменшення ролі політичних суб'єктів формування конституційного суду можуть бути розглянуті варіанти з формуванням допоміжних органів, завданням яких є відбір та номінування кандидатів на посади суддів конституційного суду для подальшого призначення Парламентом чи Президентом. Ступінь участі таких органів у призначенні суддів конституційного суду та рівень дискреції політичних суб'єктів може варіюватися.

(1) Формування конкурсної комісії суб'єктом призначення. В межах даної концепції орган, який має здійснювати призначення, самостійно формує конкурсну комісію, до якої входять спеціалісти, які здатні самостійно оцінити кандидатів на посаду судді конституційного суду встановленим вимогам та мають організаційну самостійність в процесі такого конкурсного відбору. В межах цієї концепції можливий варіант, в якому така конкурсна комісія пропонує лише одного кандидата на посаду судді конституційного суду чи зводить дискрецію суб'єкта призначення практично до нуля, або формує список кандидатів, з яких Парламент чи Президент можуть обирати кандидата, що на їх думку найбільше відповідає посаді, на яку кандидують. Водночас склад конкурсної комісії формується політичним органом, тому це лише частково обмежує політичний вплив у даному процесі. Проте дозволяє більш ґрунтовно оцінити професійні характеристики кандидатів.

(2) Одноразове формування конкурсної комісії спільно Парламентом та Президентом, з подальшою кооптацією (ведення до складу органу нових членів за власним рішенням даного органу). В умовах даної моделі політичними суб'єктами здійснюється одноразове формування конкурсної комісії на паритетних умовах. Даною комісією проводиться відбір кандидатів, за результатами якого може бути запропоновано як список з декількох кандидатур, так і лише одного кандидата на посаду судді конституційного суду для призначення Парламенту чи Президенту. У випадку смерті або нездатності виконувати свої обов'язки членом конкурсної комісії, така комісія доповнюється новим членом в порядку кооптації. Таким чином, часом через певний час, вплив політичних суб'єктів буде нівелюватися. Важливою умовою для функціонування цієї моделі мають бути високі вимоги до членів такої конкурсної комісії.

(3) Формування конкурсної комісії з іноземним елементом. Така модель, з різними видозмінами, була задіяна при формуванні Вищого антикорупційного Суду, неодноразово пропонувався певними суб'єктами для формування Вищої ради правосуддя. Безумовно, вона зменшує вплив Парламенту та Президента на формування складу конституційного суду, проте передбачає участь іноземного елемента у формуванні органу конституційної юрисдикції, що є сумнівним з точки зору конституційності.

(4) Формування конституційного суду з вирішальною участю представників юридичних професій (адвокатів, прокурорів, суддів, представників вищих навчальних закладів).

(5) Формування конституційного суду безпосередньо конституційним судом. В межах даної моделі також буде застосовуватися кооптація, у випадку припинення повноважень чи звільнення судді конституційного суду.

Останні дві моделі суттєво зменшують рівень політичної складової в процесі призначення, проте є ризиковими з точки зору формування «корпоративності» органу конституційної юрисдикції.

Будь-яке обмеження повноважень політичних суб'єктів у формуванні конституційного суду може розглядатися як обмеження влади народу, оскільки саме через представницьку демократію народ повсякденно реалізовує свою владу. З іншого боку, завдання та роль конституційного суду в системі органів влади є настільки специфічними, що сумнівною є необхідність прямої участі народу у формуванні органу конституційної юрисдикції. В Україні формування корпусу суддів загальної юрисдикції здійснюється лише за церемоніальною участю Президента, а до складу Вищої

⁴⁴ Бондаренко Б. Конкурсна процедура відбору суддів Конституційного Суду України: до питання конституційності // Наше право. № 4, 2017. С. 26-32.

ради правосуддя входять лише 4 з 21 члени за квотою Парламенту та Президента. Тому варіант зменшення участі політичних суб'єктів в процесі формування складу конституційного суду може бути розглянутий. Збільшення ролі представників юридичних професій може розглядатися як елемент поступового відходу від представницької демократії та як елемент в напрямку побудови меритократії.

Насправді рух в цьому напрямку вже триває певний час, зокрема в Україні це стосується різноманітних новостворених інституцій, процесу відбору державних службовців тощо. Оскільки статус та місце конституційного суду в системі органів державної влади є таким, що передбачає спроби політичного тиску, ідея зменшення дискреції політичних суб'єктів при формуванні конституційного суду має бути продискутована.

Підсумуємо вищевикладене:

(1) Відсутня пряма кореляція між способом формування конституційного суду та географічним розташування держави, формою правління чи державно-територіальним устроєм, при цьому превалює змішаний спосіб призначення суддів конституційного суду.

(2) Жодна з моделей не дає стовідсоткових гарантій від втручання в незалежність конституційного суду. Втручання в незалежність конституційного суду стає можливим за певного комплексу причин, та жодна модель формування суду не може бути «вакциною» від такого втручання.

(3) З огляду на роль та статус конституційного суду в системі органів державної влади, необхідно розглянути один із описаних варіантів зменшення дискреції політичних суб'єктів при формуванні конституційного суду.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Конституційна криза, або "Покращення" по-польськи. URL: https://zn.ua/ukr/international/konstituciyna-kryza-abo-pokraschennya-po-polski_.html
2. Croatia Ponders German-Style Constitutional Court. URL: <https://balkaninsight.com/2016/02/22/croatia-pondering-over-german-constitutional-court-model-02-19-2016/>
3. Paralysis of Slovakia's Constitutional Court. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2019-02-20/paralysis-slovakias-constitutional-court>
4. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків : Право, 2018. С. 204
5. Бориславська О.М., Різник С.В. Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія / О.М. Бориславська, С.В. Різник. – видання друге, стереотипне – Львів : ПАІС, 2013. С. 263
6. (Judicial) Constitutional Review in the Netherlands: A Comparative Law Blog by S. BRINKEL. URL: https://www.peacepalacelibrary.nl/2015/03/judicial-constitutional-review-in-the-netherlands-a-comparative-law-blog/#_ftnref1
7. The Dutch Supreme Court: A Reluctant Positive Legislator? J. Uzman, T. Barkhuysen & M.L. van Emmerik. URL: <https://www.ejcl.org//143/art143-16.pdf>
8. Thomas Fleiner, Lidija Basta Fleiner Constitutional Democracy in a Multicultural and Globalised World. Berlin, London, Springer, 2008. P 620
9. Руйе К. Швейцарский Федеральный суд и надзор за конституционностью законов / К. Руйе // Государство и право. 1995. № 12. С. 84–94.
10. Портнов А.В. Особливості і нститут у конституційного контролю в Швейцарській Конфедерації// Питання юридичної теорії і практики «Вісник Вищої ради юстиції» № 3(11) 2012. С.141.
11. Constitutional review . URL: http://www.estonica.org/en/State/Judicial_system/Constitutional_review/
12. The New Constitutional Adjudication in France. The reform of the referral to the French Constitutional Council in light of the Italian model di Pasquale Pasquino. URL: <http://docenti.unimc.it/benedetta.barbisan/teaching/2017/17581/files/the-new-constitutional-adjudication-in-france>

13. The Italian Constitutional Court. URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Italian_Constitutional_Court.pdf
14. Бондаренко Б. Конкурсна процедура відбору суддів Конституційного Суду України: до питання конституційності // Наше право. № 4, 2017. С. 26-32.

Перелік юридичних документів:

1. The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2018. URL: https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG.pdf
2. The Constitution of Greece. URL: <http://www.hri.org/docs/syntaxma/artcl120.html#A100>
3. The Constitution of The Republic of Cyprus. URL: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/party-law/4c8b8962-6c8c-43fb-8c95-19057287acdc.pdf>
4. The Constitution of The Republic of Bosnia & Herzegovina. URL: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/ustav/?title=clan-4>
5. The Constitution of the French Republic. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>
6. Federal Constitutional Law of Austria. URL: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf
7. The Belgian Constitution. URL: http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf
8. The Spanish Constitution. URL: <https://www.tribunalconstitucional.es/es/tribunal/normativa/Normativa/ConstitucionINGLES.pdf>
9. The Constitution Of Malta. URL: <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&l=1>
10. The Constitution of Slovak Republic. URL: <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>
11. The Constitution Of The Czech Republic. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Ustava_EN_ve_zneni_zak_c_98-2013.pdf
12. The Constitution of the Republic of Latvia. URL: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/the-constitution-of-the-republic-of-latvia/>
13. The Constitution Of The Republic Of Lithuania. URL: <http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>
14. The Constitution of the Principality of Liechtenstein. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/research/liechtenstein-constitution.pdf>
15. The Constitution of The Republic of Macedonia . URL: <https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia.nspX>
16. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>
17. The Constitution of The Republic of Poland. URL: <http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>
18. The Fundamental Law of Hungary. URL: <http://hunconcourt.hu/fundamental-law/>
19. The Constitution of The Republic of Croatia. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf
20. Montenegro's Constitution. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf
21. Albania's Constitution of 1998 with Amendments through 2012. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012.pdf?lang=en
22. The Constitution of the Republic of Bulgaria. URL: <http://www.constcourt.bg/en/LegalBasis>
23. Moldova (Republic of)'s Constitution of 1994 with Amendments through 2006 . URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2006.pdf
24. The Constitution of The Portuguese Republic. URL: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constitucaoingles.pdf>
25. Romanian Constitution . URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ro/ro021en.pdf>
26. The Constitution of Republic Serbia. URL: <https://www.predsednik.rs/en/documents/national-symbols>
27. The Constitution of The Republic of Croatia. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf
28. The Constitution of The Portuguese Republic. URL: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constitucaoingles.pdf>

References

Bibliography:

1. Konstytucyjna kryza, або "Pokrashhennya" po-polsky. URL: https://zn.ua/ukr/international/konstytucyjna-kryza-abo-pokraschennya-po-polski_.html
2. Croatia Ponders German-Style Constitutional Court. URL: <https://balkaninsight.com/2016/02/22/croatia-pondering-over-german-constitutional-court-model-02-19-2016/>
3. Paralysis of Slovakia's Constitutional Court. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2019-02-20/paralysis-slovakias-constitutional-court>
4. Boryslavska O.M. Yevropejska model konstytucjonalizmu: systemno-aksiologichnyj analiz: monografiya / O.M. Boryslavska. Kharkiv : Pravo, 2018. S. 204
5. Boryslavska O.M., Riznyk S.V. Organizaciya derzhavnoyi vlady v suchasnomu sviti: konstytucyjno-pravova encyklopediya / O.M. Boryslavska, S.V. Riznyk. – vydannya druge, stereotypne Lviv : PAIS, 2013. S. 263
6. (Judicial) Constitutional Review in the Netherlands: A Comparative Law Blog by S. BRINKEL. URL: https://www.peacepalacelibrary.nl/2015/03/judicial-constitutional-review-in-the-netherlands-a-comparative-law-blog/#_ftnref1
7. The Dutch Supreme Court: A Reluctant Positive Legislator? J. Uzman, T. Barkhuysen & M.L. van Emmerik. URL: <https://www.ejcl.org//143/art143-16.pdf>
8. Thomas Fleiner, Lidija Basta Fleiner Constitutional Democracy in a Multicultural and Globalised World. Berlin, London, Springer, 2008. P 620
9. Ruje K. Shvejczarskyj Federalnij sud i nadzor za konstytucyonnostyu zakonov / K. Ruje // Gosudarstvo i pravo. – 1995. – # 12. – S. 84–94.
10. Portnov A.V. Osoblyvosti i nstytut u konstytucijnogo kontrolyu v Shvejczarskij Konfederaciji// Pytannya yurydychnoy teorii i praktyky «Visnyk Vyshhoji rady yustyciyi» No3(11) 2012. S.141.
11. Constitutional review . URL: http://www.estonica.org/en/State/Judicial_system/Constitutional_review/
12. The New Constitutional Adjudication in France. The reform of the referral to the French Constitutional Council in light of the Italian model di Pasquale Pasquino. URL: <http://docenti.unimc.it/benedetta.barbisan/teaching/2017/17581/files/the-new-constitutional-adjudication-in-france>
13. The Italian Constitutional Court. URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Italian_Constitutional_Court.pdf
14. Bondarenko B. Konkursna procedura vidboru suddiv Konstytucijnogo Sudu Ukrayiny: do pytannya konstytucijnosti // Nashe pravo. № 4, 2017. S. 26-3

List of legal documents:

1. The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2018. URL: https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG.pdf
2. The Constitution of Greece. URL: <http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl120.html#A100>
3. The Constitution of the Republic of Cyprus. URL: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/party-law/4c8b8962-6c8c-43fb-8c95-19057287acdc.pdf>
4. The Constitution of The Republic of Bosnia & Herzegovina. URL: <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/ustav/?title=clan-4>
5. The Constitution of the French Republic. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>
6. Federal Constitutional Law of Austria. URL: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf
7. The Belgian Constitution. URL: http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf
8. The Spanish Constitution. URL: <https://www.tribunalconstitucional.es/es/tribunal/normativa/Normativa/ConstitucionINGLES.pdf>
9. The Constitution Of Malta. URL: <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&l=1>
10. The Constitution of Slovak Republic. URL: <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>
11. The Constitution Of The Czech Republic. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Ustava_EN_ve_zneni_zak_c_98-2013.pdf
12. The Constitution of the Republic of Latvia. URL: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/the-constitution-of-the-republic-of-latvia/>
13. The Constitution Of The Republic Of Lithuania. URL: <http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>
14. The Constitution of the Principality of Liechtenstein. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/research/liechtenstein-constitution.pdf>

15. The Constitution of The Republic of Macedonia . URL: <https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia.aspx>
16. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>
17. The Constitution of The Republic of Poland. URL: <http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>
18. The Fundamental Law of Hungary. URL: <http://hunconcourt.hu/fundamental-law/>
19. The Constitution of The Republic of Croatia. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf
20. Montenegro's Constitution. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf
21. Albania's Constitution of 1998 with Amendments through 2012. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012.pdf?lang=en
22. The Constitution of the Republic of Bulgaria. URL: <http://www.constcourt.bg/en/LegalBasis>
23. Moldova (Republic of)'s Constitution of 1994 with Amendments through 2006 . URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2006.pdf
24. The Constitution of The Portuguese Republic. URL: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>
25. Romanian Constitution . URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ro/ro021en.pdf>
26. The Constitution of Republic Serbia. URL: <https://www.predsednik.rs/en/documents/national-symbols>
27. The Constitution of The Republic of Croatia. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_consolidated_text_of_the_Constitution_of_the_Republic_of_Croatia_as_of_15_January_2014.pdf
28. The Constitution of The Portuguese Republic. URL: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>

УДК 341.231.14

doi.org/10.30970/jcl.1.2020.4

В'ячеслав Плескач

адвокат, м. Полтава, Україна
viacheslav.pleskach@ukr.net

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАСОБУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬ- КОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

EFFECTIVENESS OF THE CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS A DOMESTIC REMEDY IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Viacheslav Pleskach

Lawyer, Poltava, Ukraine
viacheslav.pleskach@ukr.net

Abstract | This article examines the relationship between the institution of a constitutional complaint and the right of every person to file applications of violations of human rights and freedoms to the European Court of Human Rights, namely in the context of exhaustion of domestic remedies as a precondition for recourse to this Court.

The introduction of the institute of constitutional complaint after the judicial reform in 2016 opened up new opportunities in Ukraine for the protection of human rights and freedoms, and we already have a variety of case law of the Constitutional Court of Ukraine concerning the consideration of constitutional complaints.

It is possible to assume that not all complainants are and will be satisfied with the results of consideration of their constitutional complaints, and therefore many of them will be willing to continue to defend their positions at the international level as well.

Therefore, the question of how the introduction of the institute of constitutional complaint in Ukraine will affect the change of the procedure for applying to the European Court of Human Rights – as the most popular international judicial institution in Ukraine – is becoming especially relevant.

This article provides a general description of the requirement to exhaust effective remedies as a condition for applying to the European Court of Human Rights. In addition, the problem of efficiency of the institute of the constitutional complaint in the countries of Europe is analyzed in the example of relevant practice of this court. Based on a comparative analysis of the case law of the European Court of Human Rights and the case law of the

Constitutional Court of Ukraine, both the strengths and weaknesses of the model of constitutional complaint chosen in Ukraine as a legal remedy are highlighted.

The author also considers how legislative changes in the regulation of the constitutional complaint, as well as the development of the practice of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court, will affect the assessment of the effectiveness of the constitutional complaint by the European Court of Human Rights in the future.

Keywords: constitutional complaint, domestic remedies, Constitutional Court of Ukraine, European Court of Human Rights.

Анотація | У цій статті досліджено питання співвідношення інституту конституційної скарги із правом кожної особи на подачу заяв про порушення прав і свобод до Європейського суду з прав людини, а саме в контексті вичерпання національних засобів юридичного захисту як умови звернення до цього суду.

Запровадження після судової реформи 2016 року інституту конституційної скарги відкрило в Україні нові можливості для захисту прав і свобод людини, і на даний час ми вже маємо різноманітну практику Конституційного Суду України, яка стосується розгляду конституційних скарг.

Ми можемо припустити, що не всі скаржники є і будуть задоволені результатами розгляду їх конституційних скарг, а отже, багато з них виявить бажання продовжити відстоювання своїх позицій також і на міжнародному рівні.

Тому набирає особливої актуальності питання, яким чином запровадження інституту конституційної скарги в Україні вплине на зміну порядку звернення до Європейського суду з прав людини – як найпопулярнішої міжнародної судової інституції в Україні.

У статті подається загальна характеристика вимоги вичерпання ефективних засобів юридичного захисту як умови звернення до Європейського суду з прав людини, а також на прикладі релевантної практики цього суду аналізується проблема ефективності інституту конституційної скарги в країнах Європи. На підставі порівняльного аналізу практики ЄСПЛ і практики Конституційного Суду України висвітлюються як сильні, так і слабкі сторони обраної в Україні моделі конституційної скарги як засобу юридичного захисту.

Автор також розмірковує, яким чином законодавчі зміни в регулюванні конституційної скарги, а також розвиток практики Конституційного Суду України та Верховного Суду, будуть впливати на оцінку ефективності конституційної скарги з боку Європейського суду з прав людини в майбутньому.

Ключові слова: конституційна скарга, національні засоби юридичного захисту, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Під час судової реформи 2016 року в Україні запроваджено інститут конституційної скарги, який передбачає право особи на оскарження конституційності закону України, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі.

Статтею 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено, що Європейський суд з прав людини може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту.

Тому виникає питання, яким чином із запровадженням в Україні інституту конституційної скарги змінились вимоги до вичерпання національних засобів юридичного захисту – як умови для звернення до Європейського суду з прав людини за захистом прав і свобод людини.

Стан дослідження проблеми. Питання компаративного аналізу різних моделей конституційних скарг, запроваджених в країнах Європи, а також і аналіз ефективності конституційної скарги, як засобу захисту порушених прав, були предметом академічних досліджень на національному рівні. Великий вклад в дослідження питання ефективності конституційної скарги зробили Терлецький Д.С., Єзеров А.К., Совгиря О.В., Гультай М.М., Барабаш Ю.Г., Сліденко І.Д., Шевчук С.В., Кравець О.О. та інші.

Велику увагу приділяють дослідженню ефективності конституційної скарги і зарубіжні вчені. Так, варто відзначити доробок Гараджаєва Д., який досліджував питання ефективності конституційної скарги в Азербайджані з точки зору практики Європейського суду з прав людини¹.

Питання ефективності української моделі конституційної скарги, саме як ефективного засобу юридичного захисту з точки зору статті 35 Конвенції, всебічно досліджував Гусаров В.О., який дійшов узагальненого висновку, що конституційна скарга в Україні не є тим засобом юридичного захисту, який слід вичерпувати перед зверненням до ЄСПЛ. Ця позиція обґрунтована з огляду на те, що, по-перше, конституційна скарга не імплементована безпосередньо у процесуальне законодавство, на підставі якого вирішують справи суди загальної юрисдикції. По-друге, розгляд конституційної скарги в Україні не може мати наслідком повноцінний перегляд судових рішень, тобто навіть будучи «задоволеною», конституційна скарга не здатна позбавити судові рішення у справі заявника конституційної скарги статусу «остаточних»².

Водночас у цій статті буде наведено підхід до аналізу ефективності конституційної скарги, який дозволяє по-новому оцінити таку ефективність і довести, що конституційна скарга все ж є ефективним засобом юридичного захисту в ряді випадків. А отже, існує низка категорій справ, в яких скаржникам необхідно вичерпувати конституційну скаргу як засіб юридичного захисту перед зверненням до Європейського суду з прав людини.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що з часу запровадження в Україні інституту конституційної скарги Європейський суд з прав людини ще не висловлював позицію про її ефективність як засобу юридичного захисту.

Тому дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо інших держав, в яких також діє інститут конституційної скарги у вигляді, наближеному до українського, дозволить моделювати варіанти того, яку оцінку ефективності отримає український варіант конституційної скарги в майбутньому.

Метою даної статті є дослідження ефективності обраної в Україні моделі конституційної скарги через призму практики ЄСПЛ, в якій відображено оцінку ефективності інституту конституційної скарги в інших країнах Європи.

Отримані результати дослідження будуть корисні юристам у вирішенні питання про необхідність подачі конституційної скарги як передумови для звернення за захистом до Європейського суду з прав людини.

Також результати дослідження будуть корисними для наукової спільноти, адже в статті висвітлені сильні та слабкі сторони української моделі конституційної скарги, що може стати орієнтиром для пошуку шляхів покращення функціонування цього інституту в Україні.

Виклад основного матеріалу для послідовної його подачі доцільно розділити на чотири частини.

1. Правило вичерпання національних засобів юридичного захисту – як умова звернення до Європейського суду з прав людини

Вимога вичерпання національних засобів юридичного захисту, як умова для звернення до Європейського суду з прав людини, передбачена статтею 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно із якою суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

¹ Гараджаєв Д. Конституційна скарга як ефективний процесуальний засіб захисту прав і свобод людини та громадянина. Український часопис конституційного права. 2017. № 1. С. 33-38. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2017/konstytutsiina-skarha-yak-efektyvnyi-protseualnyi-zasib-zakhystu-prav-svobod-liudyny/>

² Гусаров К. В. Вплив конституційної скарги на остаточність судового рішення та вичерпання національних засобів юридичного захисту у цивільному процесі. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 120-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2017_1_13.

Мета вичерпання всіх національних засобів обґрунтовується необхідністю надати національним органам, і насамперед судам, можливість запобігати стверджуваним порушенням Конвенції або виправити їх³.

Правило вичерпання ефективних національних засобів юридичного захисту виконує одразу дві важливі функції:

- 1) це самостійна умова, дотримання якої є необхідним для звернення до ЄСПЛ;
- 2) саме з вичерпанням національних засобів юридичного захисту пов'язується дотримання другої умови звернення до ЄСПЛ – зокрема шестимісячного строку. Зазвичай перебіг цього строку пов'язується із рішенням національного органу, яке прийняте за наслідками використання останнього ефективного національного засобу юридичного захисту.

Тому правильне визначення того, який національний засіб юридичного захисту є останнім із ефективних, має фактично вирішальне значення при зверненні у ЄСПЛ. Заява, подана до цього суду, буде визнана неприйнятною однаково як в тому випадку, коли не буде використано ефективний засіб юридичного захисту, так і навпаки, коли буде використано національний засіб юридичного захисту, але в подальшому він буде визнаний неефективним і заявник у такому разі пропустить встановлені строки звернення до цього суду⁴.

Вимога вичерпання національних засобів захисту не є надмірно формальною і застосовується судом із високою гнучкістю, з урахуванням всіх особливостей конкретної справи. Одні й ті ж національні засоби юридичного захисту можуть визнаватись в різних ситуаціях як ефективними, так і неефективними. У заявника може не виникати потреби вичерпання як певного засобу захисту, так і взагалі будь-яких національних засобів юридичного захисту.

Дотепер Європейський суд з прав людини ще жодного разу не висловлював свою позицію стосовно ефективності української конституційної скарги (в контексті вичерпання національних засобів юридичного захисту). Тому потрібно враховувати, що надання ЄСПЛ такої оцінки, коли це нарешті станеться, буде мати «ретроактивний ефект».

Прикладом є рішення ЄСПЛ у справі «**Vincic and Others v. Serbia**»⁵, яке стосується оцінки ефективності конституційної скарги, запровадженої в Сербії під час конституційної реформи 2006 року. З прийняттям нової Конституції Конституційний Суд Сербії отримав повноваження перевіряти акти і дії органів державної влади на предмет порушення прав і свобод, які гарантовані Конвенцією.

З наведеної перед ЄСПЛ урядом Сербії практики Конституційного Суду випливало, що з моменту запровадження нової моделі конституційної скарги в своїх численних рішеннях суд встановлював порушення різноманітних прав і свобод людини. Встановлення таких порушень з боку Конституційного Суду, згідно закону, передбачало присудження скаржникам грошового відшкодування спеціальною Комісією, – відповідну практику такої процедури також було надано урядом.

Враховуючи це, ЄСПЛ визнав, що нова модель конституційної скарги надавала ефективні гарантії захисту прав і свобод людини в Сербії. І тому вона підлягала вичерпанню як засіб юридичного захисту перед зверненням до Європейського суду з прав людини, **починаючи з 07 серпня 2008 року, тобто дня, коли було опубліковано перше рішення Конституційного Суду Сербії** за наслідками розгляду нової конституційної скарги.

ЄСПЛ не визнав неприйнятними заяви, які були подані в цій справі, з підстав невичерпання заявниками нової конституційної скарги як засобу юридичного захисту, оскільки усі ці заяви були подані до 07 серпня 2008 року. Адже до цієї дати заявники не могли оцінювати конституційну скаргу як ефективний засіб **саме з практичної, а не теоретичної перспективи**. Проте надалі, у низці інших рішень за заявами, поданими проти Сербії, суд визнавав їх неприйнятними через

³ Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. 01.01.2014. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf

⁴ Ухвала ЄСПЛ від 17.12.2002 у справі "Prystavska v. Ukraine" (№ 21287/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22963>

⁵ Рішення ЄСПЛ від 01.12.2009 у справі "Vincic and Others v. Serbia" (№ 44698/06). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95959>

невикористання конституційної скарги як засобу захисту навіть у випадку, коли ці скарги подавалися після 07 серпня 2008 року, але до ухвалення рішення ЄСПЛ у справі **«Vincic and Others v. Serbia»**. Тобто ЄСПЛ застосовував підхід, який висловлений у цьому рішенні, по суті із ретроактивним в часі ефектом (застосовуючи до заяв, які подані до ухвалення ним цього рішення).

Опираючись на цю практику, можна спрогнозувати, що велика кількість заяв, поданих до ЄСПЛ в 2018-2020 роках проти України, будуть визнані неприйнятними через те, що вже зараз скарги не завжди подають конституційні скарги перед зверненням до ЄСПЛ.

Вирішення саме цієї проблеми досліджує дана стаття, висновки якої базуватимуться переважно на практиці ЄСПЛ щодо інших держав, в яких діє інститут конституційної скарги подібним чином, достатньо наближеним до українського варіанту. Це потрібно враховувати, адже коли ЄСПЛ почне розглядати питання ефективності української конституційної скарги, то його підхід може дещо відрізнятись від того, який висловлюється в цій статті.

З іншого боку, погоджуюсь, що ані українська модель конституційної скарги, ані наша правова система загалом не є унікальними настільки, щоб ЄСПЛ займав кардинально інший підхід, ніж щодо решти європейських держав. Тож така практика може стати дороговказом для пошуку відповіді на питання, чи варто звертатись до Конституційного Суду України перед зверненням до ЄСПЛ.

2. Огляд практики ЄСПЛ щодо оцінки ефективності конституційної скарги

При дослідженні практики ЄСПЛ щодо оцінки ефективності конституційної скарги в інших державах треба враховувати, що така ефективність буде відрізнятись залежно як від обраної державою моделі конституційної скарги, так і від практики її застосування. В країнах, де запроваджено модель «повної конституційної скарги», об'єктом скарги може бути нормативно-правовий чи індивідуальний акт (зокрема судові рішення). В цих випадках ЄСПЛ, як правило, визнає конституційну скаргу ефективним засобом юридичного захисту майже у всіх випадках (це такі країни, як Німеччина, Сербія, Хорватія та інші).

Проте в країнах, де діє модель нормативної («абстрактної») конституційної скарги, об'єктом скарги може бути тільки нормативно-правовий акт, що звужує обсяг тих питань, які може розглядати Конституційний Суд. Ефективність такої конституційної скарги, як засобу юридичного захисту, досить обмежена.

В Україні запроваджено модель саме нормативної конституційної скарги, а тому доречно розглянути ту практику ЄСПЛ, яка стосується держав із наближеним правовим регулюванням.

Однією з них є модель нормативної конституційної скарги, яка запроваджена в Польщі у 1997 році. Найважливішим з низки рішень ЄСПЛ, в яких міститься оцінка ефективності польської конституційної скарги, є ухвала у справі **«Szott-Medynska and others v. Poland»**⁶. Саме це рішення надалі стало основою для оцінки ефективності конституційної скарги і в низці інших рішень ЄСПЛ в справах проти Польщі.

ЄСПЛ відзначає, що об'єктом конституційної скарги могло бути питання конституційності закону чи іншого нормативно-правового акту, але не питання конституційності їх інтерпретації. Звідси підсумовувалось, що конституційна скарга не була ефективною в тому разі, коли стверджуване порушення прав впливало саме із способу застосування закону, а не із закону абстрактно.

Суд також зауважив, що коли порушення прав впливало із закону абстрактно, і Конституційний Суд Польщі визнавав спірний закон неконституційним, – заявник не мав права вимагати будь-якого грошового відшкодування на підставі рішення Конституційного Суду. Водночас особа, за скаргою якої спірний закон визнавався неконституційним, могла вимагати перегляду судових рішень у її справі, при цьому відповідні органи, а зокрема суди, здійснювали перегляд справи без урахування неконституційного закону.

Оскільки в цій справі заявники, у разі успішної подачі конституційної скарги і визнання спірного закону неконституційним, могли домогтись перегляду їх справ без урахування закону, який

⁶ Ухвала ЄСПЛ від 09.10.2003 у справі "Szott-Medynska and others v. Poland" (№ 47414/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23468>

втручався в їх права, – ЄСПЛ визнав, що конституційна скарга була ефективним засобом юридичного захисту.

Надалі, наприклад, в ухвалі у справі «**Weitz v. Poland**»⁷ ЄСПЛ визнав, що стверджуване заявником порушення його прав впливало не безпосередньо із національного закону, а радше із способу, в який він був застосований національними судами. А отже, в цій справі конституційна скарга, навпаки, не могла вважатись ефективним засобом захисту, оскільки заявник не міг оскаржити питання правозастосування в Конституційному Суді Польщі.

У рішенні в справі «**Apostol v. Georgia**»⁸ ЄСПЛ визнав неефективною нормативну конституційну скаргу, яка діяла в Грузії на час спірних подій. Справа заявника стосувалась декількох різних судових справ. За двома позовами були ухвалені судові рішення на користь заявника, але він не зміг домогтись виконання цих рішень. В третій справі, навпаки, за позовом дружини заявника суд розділив спільну власність подружжя, внаслідок чого заявник втратив право користування на частину раніше належної йому квартири. Предметом заяви, поданої до ЄСПЛ, були порушення, допущені державою під час виконання цих трьох рішень судів.

Уряд Грузії просив ЄСПЛ визнати цю заяву непринятною через те, що заявник не подав конституційну скаргу. ЄСПЛ, по-перше, зазначає, що жодне положення Конституції Грузії не гарантувало саме по собі конституційного права на виконання судових рішень. Хоча стаття 42 Конституції гарантувала право на доступ до суду, проте уряд не навів прикладів судової практики, які підтвердили б, що це право включає в себе будь-які конкретні гарантії в сфері саме виконання судових рішень. Це ставило під сумнів можливість заявника подати конституційну скаргу, адже однією із вимог до конституційної скарги, згідно із законом, була вказівка конкретного порушеного конституційного права.

По-друге, ЄСПЛ відзначає, що у разі задоволення конституційної скарги Конституційний Суд Грузії міг тільки визнавати неконституційними норми законів, проте його рішення не вплинуло б на вже ухвалені судові рішення судів загальної юрисдикції; розгляд конституційної скарги і ухвалення за нею рішення не могли б також і зупинити виконання ухваленого проти заявника рішення суду.

Тому ЄСПЛ вирішив, що конституційна скарга, яка діяла в Грузії на час спірних подій, не була ефективним засобом захисту від порушень, пов'язаних із виконанням чи невиконанням судових рішень (до того ж, в жодній із трьох справ).

Цікавим буде досвід Угорщини, адже Конституційний Суд Угорщини може визнавати закони неконституційними із зворотною дією його рішень в часі, спори щодо доцільності чого довгий час тривають і в Україні.

Незважаючи на цю особливість повноважень Конституційного Суду Угорщини, конституційна скарга була визнана неефективним засобом юридичного захисту в рішенні у справі «**Magyar Keresztény Mennonita Egyház and others v. Hungary**»⁹. Заявниками в цій справі були декілька релігійних громад, які внаслідок прийняття в Угорщині спірного закону втратили статус «церков», а це, своєю чергою, мало наслідком втрату їх права на отримання пожертв і субсидій.

За рішенням Конституційного Суду Угорщини цей закон визнано неконституційним із втратою ним сили з ретроактивним (зворотним в часі) ефектом, що поновлювало статус релігійних громад як «церков». Проте жодна громада не отримала будь-якого відшкодування за втрачені протягом дії цього закону пожертви і субсидії, адже жодне положення національного законодавства не визнавало за ними права на таке відшкодування. Зважаючи на це, ЄСПЛ вказав, що рішення Конституційного Суду не поновлювало в достатній мірі права заявників, а тому конституційна скарга не була ефективною в цій справі.

⁷ Ухвала ЄСПЛ від 23.06.2009 у справі "Weitz v. Poland" (№ 37727/05). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93606>

⁸ Рішення ЄСПЛ від 28.11.2006 у справі "Apostol v. Georgia" (№ 40765/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157>

⁹ Рішення ЄСПЛ від 08.04.2014 у справі "Magyar Keresztény Mennonita Egyház and others v. Hungary" (№ 70945/11). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142196>

Іншим цікавим прикладом є рішення ЄСПЛ у справі «**Király and Dömötör v. Hungary**»¹⁰. Ця справа стосувалась невиконання державою позитивних обов'язків за статтею 8 Конвенції, а саме неспроможності держави належним чином захистити ромську громаду від демонстрантів і належно розслідувати інциденти нападів з їх боку. ЄСПЛ відзначив, що заявники могли оскаржувати до Конституційного Суду Угорщини конституційність законів, але жодне положення закону не давало їм права на подачу конституційної скарги з підстав невиконання державою її позитивних обов'язків в сфері захисту прав людини. Тобто конституційна скарга не могла бути подана з підстав відсутності певного закону. Тому, за позицією ЄСПЛ, у заявників не було обов'язку вичерпувати конституційну скаргу як національний засіб юридичного захисту.

Водночас вже після реформи 2012 року конституційна скарга в Угорщині була визнана ефективним засобом юридичного захисту в ухвалах в справах «**Szalontay v. Hungary**»¹¹ та «**Mendrei v. Hungary**»¹². За новим законом Конституційний Суд Угорщини отримав повноваження розглядати конституційні скарги двох видів: ті, які стосувались неконституційності законів, а також ті, які стосувались неконституційності їх інтерпретації і застосування. Крім цього, закон передбачав можливість перегляду судових рішень у разі, якщо Конституційний Суд Угорщини констатував порушення прав, гарантованих Конституцією.

Враховуючи такі особливості повноважень Конституційного Суду Угорщини, в обох цих ухвалах ЄСПЛ визнав, що новий механізм конституційної скарги передбачав достатньо ефективні можливості захисту прав і свобод людини.

Так, наприклад, спір в справі «**Mendrei v. Hungary**» стосувався запровадження законом для заявника в цій справі обов'язкового членства в Національній педагогічній палаті. Задоволення конституційної скарги, якби вона була подана, могло усунути це порушення: визнання неконституційним спірного закону могло припинити таке обов'язкове членство заявника в палаті, а отже, могло і припинити триваюче в часі порушення його прав і свобод. ЄСПЛ визнав заяву в цій справі неприйнятною, оскільки заявник не подав конституційну скаргу.

Висновки ЄСПЛ в цих рішеннях надалі неодноразово використовувались судом при оцінці ефективності конституційної скарги і в низці інших заяв, поданих проти Угорщини¹³.

Не менш цікавою є практика ЄСПЛ щодо Австрії. В рішенні у справі «**Pauger v. Austria**»¹⁴ конституційну скаргу не лише визнано ефективним засобом юридичного захисту, а окрім того, ЄСПЛ вказав, що розглядаючи цей спір, Конституційний Суд Австрії, хоча він і не був органом правосуддя з точки зору національного закону, діяв як «суд» в значенні статті 6 Конвенції із поширенням на його діяльність відповідних гарантій.

У цій справі спір стосувався закону, який скорочував розмір пенсії для деяких категорій осіб. Заявник скаржився до ЄСПЛ з тих підстав, що Конституційний Суд Австрії розглянув його справу без проведення публічного розгляду. ЄСПЛ зазначає, що визнання спірного закону неконституційним за рішенням Конституційного Суду Австрії призвело б до перерахунку пенсії заявника, а отже, його рішення мало вирішальне значення для цивільних прав заявника. Тому звернення до цього суду було ефективною мірою. Водночас ЄСПЛ визнав, що порушення статті 6 Конвенції не було, оскільки спірне в цій справі питання не викликало достатньо високого суспільного інтересу, з огляду на це проведення публічного розгляду справи не вимагалось.

Рішення ЄСПЛ в цій справі ухвалено зі збіжною окремою думкою судді ЄСПЛ від самої Австрії, Франса Матшера, який загалом погодився з рішенням суду, проте висловив незгоду із застосовністю статті 6 Конвенції до провадження в Конституційному Суді Австрії.

¹⁰ Рішення ЄСПЛ від 17.01.2017 у справі "Király and Dömötör v. Hungary" (№ 10851/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170391>

¹¹ Ухвала ЄСПЛ від 12.03.2019 у справі "Szalontay v. Hungary" (№ 71327/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192438>

¹² Ухвала ЄСПЛ від 19.06.2018 у справі "Mendrei v. Hungary" (№ 54927/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184612>

¹³ Ухвала ЄСПЛ від 01.10.2019 у справі "Balogh v. Hungary" (№ 61115/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198305>

¹⁴ Рішення ЄСПЛ від 28.05.1997 у справі "Pauger v. Austria" (№ 16717/90). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58047>

3. Оцінка конституційної скарги в Україні в контексті вичерпання ефективних засобів юридичного захисту

Опираючись на ці позиції ЄСПЛ і вирішуючи питання про ефективність конституційної скарги в Україні, саме як національного засобу юридичного захисту, в кожному випадку належить відповісти на такі запитання:

- 1) що може бути об'єктом конституційної скарги в Україні?
- 2) чи здатна конституційна скарга призвести до достатнього, з точки зору ефективності, перегляду судових рішень у справі?
- 3) чи здатна конституційна скарга припинити триваюче порушення прав?
- 4) чи може грошове відшкодування шкоди, завданої дією і застосуванням неконституційного закону, відновити порушені права?
- 5) чи може подання конституційної скарги мати наслідком інший позитивний юридичний ефект?

Згідно із Конституцією України об'єктом конституційної скарги може бути лише закон, а тому скарга не буде ефективним засобом захисту, якщо джерелом втручання у права людини є інший нормативно-правовий чи індивідуальний акт.

Згідно із частиною 3 статті 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» суд може вказати у своєму рішенні про неконституційний спосіб тлумачення закону судами загальної юрисдикції. Водночас за два роки своєї діяльності КСУ ніколи не застосовував це повноваження. І хоча КСУ має таке повноваження, проте заявник конституційної скарги не має навіть формального права просити суд його застосувати. Скарги, які містять прохання встановити неконституційність тлумачення законів, наразі визнаються судом неприйнятними.

Тому потрібно враховувати, що національні засоби юридичного захисту, аби вони вважались ефективними в практиці ЄСПЛ, повинні бути не просто здатними до поновлення порушених прав, але вони також мають бути в розумній мірі доступними та передбачуваними для заявника. Оскільки надання Конституційним Судом України вказівки на неконституційне тлумачення закону судами не є достатньою мірою доступним і передбачуваним у застосуванні для заявників конституційних скарг засобом, а є радше виключною прерогативою самого суду, то питання неконституційності тлумачення чи правозастосування законів не можуть бути об'єктом конституційної скарги в Україні.

У тих випадках, коли порушення прав і свобод людини впливає безпосередньо із закону, – подаючи конституційну скаргу, треба правильно визначатись з тим, чи передбачає Конституція України права і свободи, які кореспондують відповідним положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на порушення яких ви маєте намір надалі скаржитись до ЄСПЛ.

Стаття 22 Конституції України передбачає, що права і свободи людини і громадянина не є вичерпними, і це означає, що насправді Конституція включає в себе щонайменше імпліцитно усі ті права і свободи, які гарантуються Конвенцією. Проте на даний час КСУ в своїй практиці керується радше формальним підходом до розуміння Конституції України, вимагаючи зазначення у конституційній скарзі не порушених прав, а конкретних норм, якими закріплені ці права. Тому у випадку, якщо Конституція України текстуально не гарантує прав і свобод, на порушення яких ви маєте намір поскаржитись до ЄСПЛ, то подача конституційної скарги не буде вважатись ефективним засобом їх захисту.

Не може бути об'єктом конституційної скарги в Україні також невиконання державою своїх позитивних обов'язків в сфері забезпечення прав і свобод людини, а тому скарга не є ефективним засобом юридичного захисту в тих випадках, коли порушення прав і свобод впливає із неповноти законодавчого регулювання.

Чинне законодавство передбачає можливість перегляду судових рішень тоді, коли Конституційний Суд України встановлює неконституційність закону, застосованого судом при вирішенні справи. В Цивільному і Господарському процесуальних кодексах, а також в Кодексі

адміністративного судочинства, вказано, що перегляду підлягають тільки ті рішення, які не виконані (в Кримінальному процесуальному кодексі України такого застереження немає).

Природа цього застереження полягає в тому, що рішення Конституційного Суду України не змінюють регулювання правовідносин, які склались до їх ухвалення. Тому перегляд судових рішень здійснюється не з метою, щоб переглянути стару судову справу у відповідності із правовим висновком, зазначеним у рішенні КСУ, а для того, щоб припинити виконання рішення суду загальної юрисдикції, яке ухвалене на підставі неконституційного закону. Адже якщо невиконане станом на дату ухвалення рішення КСУ судові рішення не буде переглянуте, то неконституційний закон, шляхом виконання цього рішення, отримає переживаючу (ультраактивну) дію і буде застосовуватись у певних правовідносинах навіть після того, як цей закон втрачає силу за рішенням КСУ.

На це вказує і сам Конституційний Суд України в ряді своїх рішень. В рішенні у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі КСУ зазначив, що з дня визнання неконституційною такої міри покарання, як смертна кара, невиконані вироки, якими було призначено цю міру покарання, залишалися в силі, але не підлягали подальшому виконанню¹⁵.

Враховуючи ці обмеження, конституційна скарга не є ефективним засобом захисту в тих випадках, коли порушене право особи, в силу його характеру, може бути поновлено виключно шляхом повторного розгляду судової справи.

З іншого боку, навіть враховуючи таку обмеженість перегляду судових рішень, конституційна скарга буде ефективним засобом юридичного захисту тоді, коли порушене судами загальної юрисдикції право може бути поновлено шляхом зупинення виконання судового рішення, про що буде зазначено далі.

Відсутність ретроактивного ефекту у рішеннях Конституційного Суду України не є перешкодою для визнання конституційної скарги ефективним засобом юридичного захисту від триваючих в часі порушень. Як вже було продемонстровано на прикладі ухвали ЄСПЛ у справі «**Mendrei v. Hungary**» – визнання закону неконституційним може ефективно поновлювати права навіть тоді, коли закон буде втрачати свою силу лише на майбутнє.

З огляду на це, українська конституційна скарга може бути ефективним засобом юридичного захисту в тих випадках, коли застосування до особи спірного закону становить триваюче безперервне втручання в права і свободи особи протягом всього строку дії цього закону в часі.

Прикладами можуть бути такі ситуації, коли держава запроваджує законодавче регулювання, яке обмежує передбачені законом виплати певним розміром, запроваджує надмірне оподаткування періодичних виплат, примусове членство в професійних організаціях, обов'язок періодично вчиняти певні дії (як-от подача декларації про майновий стан) тощо.

Іншим можливим способом поновлення порушених прав в Україні може бути грошове відшкодування завданої дією і застосуванням неконституційного закону моральної чи матеріальної шкоди, право на що гарантовано безпосередньо частиною 3 статті 152 Конституції України.

Для стягнення грошового відшкодування на підставі цього положення Конституції не вимагається ухвалення окремого закону про відшкодування шкоди, завданої як конкретним законом, який визнаний неконституційним, так і неконституційними законами загалом. Розглядаючи справи цієї категорії, суди повинні керуватись загальними положеннями цивільного законодавства, що знаходить своє підтвердження також у судовій практиці¹⁶.

Таким чином, конституційна скарга є ефективним засобом юридичного захисту в тому разі, коли завдані неконституційним законом негативні наслідки (у вигляді майнових збитків) можуть бути достовірно оцінені і відшкодовані (порівняйте із протилежним висновком ЄСПЛ в рішенні у справі «**Magyar Keresztény Mennonita Egyház v. Hungary**»).

¹⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі від 26.01.2011 № 1-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>

¹⁶ Ухвала Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2012 у справі 6-38072ск12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28309727>

Прикладом таких ситуацій є запровадження законодавства, яке обмежує розмір певних виплат, призводить до зменшення розміру пенсій, позбавляє права на отримання виплат, передбачає надмірне їх оподаткування тощо. В таких випадках, як правило, шкода (у вигляді недоотриманих чи переплачених особою коштів), завдана неконституційним законом, може бути обрахована, а отже, і відшкодована за рахунок державного бюджету.

Проте передбачена Конституцією України можливість відшкодування шкоди не буде ефективним засобом юридичного захисту в тому разі, коли завдана неконституційним законом шкода не може бути достовірно визначена або якщо порушене неконституційним законом право, в силу його специфіки, не може бути виражене у грошовому еквіваленті. Прикладом може бути запровадження неконституційного закону, який позбавляє батьківських прав, обмежує право особи на доступ до суду чи право на оскарження судового рішення. Адже негативні наслідки, в разі порушення цих прав, мають немайновий характер і не можуть бути достовірно оцінені та виражені у грошовому еквіваленті.

Подання конституційної скарги може мати і інші специфічні позитивні юридичні ефекти, які будуть вказувати на її ефективність як засобу захисту.

Прикладом є справа за конституційною скаргою громадянина Дерменжи А.В. щодо конституційності окремих положень статті 23 Закону України «Про іпотеку»¹⁷, який подав конституційну скаргу в зв'язку із ухваленням рішення суду, яким було звернуто стягнення на його квартиру як предмет іпотеки. Конституційний Суд України визнав оскаржені положення закону конституційними, але перед цим суд видав забезпечувальний наказ, який передбачав тимчасову заборону звернення стягнення на квартиру Дерменжи А.В.

Забезпечення цієї конституційної скарги фактично мало наслідком зупинення виконання остаточного рішення суду, ухваленого не на користь Дерменжи А.В. При цьому, як вже було зазначено раніше, у разі визнання оскаржених положень закону неконституційними Дерменжи А.В. міг просити переглянути судові рішення у його справі з метою припинення їх виконання.

Тому забезпечення цієї конституційної скарги хоча і тимчасово, але ефективним чином захищало права Дерменжи А.В. від втручання на підставі закону, конституційність якого він оскаржував. Отож, конституційна скарга, загалом, була ефективним засобом юридичного захисту в його справі (порівняйте із протилежним висновком ЄСПЛ в рішенні у справі «**Apostol v. Georgia**»).

Процесуальне законодавство в Україні також передбачає, що підставою для зупинення провадження у справі, яку розглядає суд загальної юрисдикції, є неможливість розгляду справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження. А отже, подача конституційної скарги *в деяких випадках* може бути також ефективним засобом юридичного захисту у разі, якщо це може призвести до зупинення провадження в суді загальної юрисдикції. Наприклад тоді, коли мова йде про серії тотожних справ із повторюваним втручанням в права і свободи людини на підставі одного й того ж закону.

Нарешті слід відзначити, що згідно зі статтею 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» безумовною підставою для відмови у відкритті конституційного провадження є наявність рішення КСУ щодо того самого предмета конституційної скарги. З цього випливає, що конституційна скарга не буде ефективним засобом юридичного захисту в усіх раніше перерахованих випадках у тому разі, якщо КСУ уже вирішував питання щодо конституційності норми закону, на підставі якої відбувається втручання у права і свободи особи. Адже в такому випадку конституційна скарга, незалежно від її обґрунтованості, за будь-яких умов не може бути прийнята до розгляду КСУ і її подача буде завідомо безперспективною.

Тим не менше, закон не перешкоджає Конституційному Суду України приймати до розгляду конституційну скаргу у тому випадку, коли з часу ухвалення попереднього рішення КСУ оскаржувана норма закону зазнала змін.

¹⁷ У справі за конституційною скаргою Дерменжи А.В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 23 Закону України „Про іпотеку“: Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2020 № 8-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20>

Аналогічний підхід до ефективності конституційної скарги слід займати також до випадків, коли оскаржувана норма закону втратила чинність станом на дату подання конституційної скарги. Адже раніше згадана стаття 62 закону також визначає втрату чинності оскаржуваного акту як підставу для відмови у відкритті конституційного провадження. Єдиним виключенням тут буде ситуація, коли спірний закон хоча і втрачає чинність, але отримує переживаючу (ультраактивну) дію. В цьому разі закон не перешкоджає Конституційному Суду в прийнятті до розгляду конституційної скарги.

4. Висновки і перспективи майбутнього

Дослідження наведеної практики показує, що попри свої суттєві обмеження модель конституційної скарги, запровадженої в Україні, все ще має добрий потенціал бути досить ефективним засобом захисту в багатьох випадках.

На відміну від ряду інших держав, в яких функціонує інститут саме нормативної конституційної скарги, законодавство України надає ряд різноманітних механізмів, використання та комбінування яких може суттєво покращувати або і взагалі відновлювати становище скажників.

Так, наприклад, на відміну від законодавства Грузії, яке діяло на час спірних у справі «**Apostol v. Georgia**» подій, українське законодавство передбачає можливості видання Конституційним Судом забезпечувального наказу або зупинення провадження у триваючих справах, що може ефективно захищати права людини щонайменше тимчасово. А на відміну від законодавства Угорщини, яке діяло до конституційної реформи 2012 року, українське законодавство дає право на відшкодування шкоди, завданої за час дії неконституційного закону, що може в достатньо ефективний спосіб поновлювати порушені цим законом права у разі, коли негативні наслідки (збитки) можуть бути достовірно оцінені і відшкодовані.

З іншої сторони, слід відзначити і, вірогідно, найбільш слабку сторону обраної в Україні моделі конституційної скарги, а саме її нездатність бути ефективним засобом захисту тоді, коли поновлення порушеного права, в силу його специфіки, можливо лише в разі перегляду справи судами загальної юрисдикції.

Як вже зазначалось раніше, правило вичерпання національних засобів юридичного захисту застосовується в практиці Європейського суду з прав людини з досить високим ступенем гнучкості: при оцінці ефективності цих засобів суд також опирається на конкретну судову чи іншу практику їх застосування.

На прикладі раніше згаданого рішення ЄСПЛ у справі «**Vincic and Others v. Serbia**» вже було продемонстровано, що зміна як законодавства, так і судової практики національних судів, може мати суттєвий вплив на оцінку ефективності засобу юридичного захисту з боку ЄСПЛ в майбутньому.

І тому варто враховувати, що вже зараз в Україні існують серйозні перспективи як для підвищення ефективності конституційної скарги як засобу юридичного захисту, так і, навпаки, для її послаблення.

На момент написання цієї статті на розгляді Конституційного Суду України вже перебувають справи, які стосуються конституційності обмежень перегляду судових рішень за виключними підставами. Предметом цих справ є, зокрема, питання дії в часі рішень Конституційного Суду України, а також їх вплив на ті справи судів загальної юрисдикції, які були вирішені до ухвалення рішення КСУ.

Рішення Конституційного Суду України, ухвалені на вирішення цієї проблеми, може суттєво вплинути як на подальший розвиток інституту конституційної скарги в Україні, так і на її значимість та ефективність в контексті вичерпання ефективних засобів юридичного захисту перед зверненням до ЄСПЛ.

Не менш важливу роль тут може зіграти і Верховна Рада України, адже вже зараз зрозуміло, що інститут перегляду судових рішень за виключними підставами потребує суттєвого доопрацювання. Орієнтирами для таких законодавчих змін мали б стати підходи самого ЄСПЛ, адже цей суд

вже висловлювався стосовно принципів, на яких мають бути засновані механізми перегляду судових рішень національних судів у разі, коли ЄСПЛ встановлює порушення Конвенції.

Наприклад, рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «**Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2)**»¹⁸ стосувалось відмови Верховного Суду Португалії переглянути повторно вирок суду після того, як ЄСПЛ вказав на порушення Конвенції в цій же справі в попередньому своєму рішенні. ЄСПЛ зазначив, що у виняткових випадках повторний розгляд справи судом або відновлення провадження у справі є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення restitutio in integrum, тобто забезпечення того, щоб потерпіла особа була відновлена в своїх правах.

ЄСПЛ вказує, що держави на власний розсуд запроваджують механізми поновлення прав, порушення яких встановлено ЄСПЛ. Але ці механізми повинні враховувати специфіку випадків порушення прав людини, а відповідно адекватно поновлювати порушене право. У разі, коли ЄСПЛ встановлює порушення вимог статті 6 Конвенції, то саме перегляд справи судом або відновлення провадження у справі є належним способом поновлення порушених прав і свобод людини.

Водночас, попри раніше згадану судову практику щодо відшкодування шкоди, завданої за час дії неконституційного закону, повною мірою послідовна практика відшкодування такої шкоди в Україні все ж досі не встановлена, і іноді суди відмовляють у задоволенні таких позовів¹⁹.

Станом на дату написання цієї статті відсутня судова практика з цього питання і в нового Верховного Суду. А тому можна очікувати, що з появою і встановленням усталеного підходу судів до вирішення спорів в цій категорії справ оцінка української конституційної скарги, як ефективного засобу юридичного захисту, також може докорінно змінитись. Якщо Верховний Суд займе позицію, за якої для стягнення шкоди, завданої за час дії неконституційного закону, необхідне ухвалення спеціального закону, то це означатиме, що конституційна скарга не є ефективним засобом захисту у тих випадках, коли відновлення порушених законом прав має відбуватись саме шляхом грошового відшкодування. Принаймні до того моменту, доки не буде ухвалено такий спеціальний закон про відшкодування шкоди, яка завдана неконституційними законами.

Критикувати також можна інститут забезпечувального наказу. Як продемонстровано на прикладі справи за конституційною скаргою Дерменжи А.В., застосування цього заходу може як пом'якшити порушення, так і взагалі запобігти їм. Проте, з іншого боку, справа за цією конституційною скаргою демонструє також і явну складність у застосуванні забезпечувального наказу. За більше ніж два роки функціонування в Україні конституційної скарги це була єдина справа, в якій суд видав забезпечувальний наказ. А тому слід розглянути можливості послаблення вимог до вжиття судом такого заходу.

Все це говорить про необхідність системної роботи над покращенням як законодавчого регулювання, так і практики застосування інституту конституційної скарги в Україні. Звісно, що найбільш позитивним кроком в цьому напрямі було б запровадження повної конституційної скарги замість нормативної. Але і чинна модель конституційної скарги, у разі її системного доопрацювання та повного розкриття її потенціалу як законодавцем, так і Конституційним Судом України, – може бути ефективним засобом захисту прав і свобод людини в Україні.

¹⁸ Рішення ЄСПЛ від 11.07.2017 у справі "Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2)" (№ 19867/12). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>

¹⁹ Постанова Полтавського апеляційного суду від 13.01.2020 у справі 554/7899/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86926404>

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Гараджаєв Д. Конституційна скарга як ефективний процесуальний засіб захисту прав і свобод людини та громадянина. Український часопис конституційного права. 2017. № 1. С. 33-38. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2017/konstytutsiina-skarha-yak-efektyvnyi-protseualnyi-zasib-zakhystu-prav-svobod-liudyny/>
2. Гусаров К. В. Вплив конституційної скарги на остаточність судового рішення та вичерпання національних засобів юридичного захисту у цивільному процесі. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 120-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2017_1_13
3. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. 01.01.2014. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf.

Перелік юридичних документів:

1. Постанова Полтавського апеляційного суду від 13.01.2020 у справі 554/7899/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86926404>
2. Рішення ЄСПЛ від 01.12.2009 у справі "Vincic and Others v. Serbia" (№ 44698/06). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95959>
3. Рішення ЄСПЛ від 08.04.2014 у справі "Magyar Keresztény Mennonita Egyház and others v. Hungary" (№ 70945/11). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142196>
4. Рішення ЄСПЛ від 11.07.2017 у справі "Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2)" (№ 19867/12). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>
5. Рішення ЄСПЛ від 17.01.2017 у справі "Király and Dömötör v. Hungary" (№ 10851/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170391>
6. Рішення ЄСПЛ від 28.05.1997 у справі "Pauger v. Austria" (№ 16717/90). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58047>
7. Рішення ЄСПЛ від 28.11.2006 у справі "Apostol v. Georgia" (№ 40765/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157>
8. У справі за конституційною скаргою Дерменжи А.В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 23 Закону України „Про іпотеку“: Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2020 № 8-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20>
9. У справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі: Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 № 1-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>
10. Ухвала Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2012 у справі 6-38072ск12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28309727>
11. Ухвала ЄСПЛ від 01.10.2019 у справі "Balogh v. Hungary" (№ 61115/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198305>
12. Ухвала ЄСПЛ від 09.10.2003 у справі "Szott-Medynska and others v. Poland" (№ 47414/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23468>
13. Ухвала ЄСПЛ від 12.03.2019 у справі "Szalontay v. Hungary" (№ 71327/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192438>
14. Ухвала ЄСПЛ від 17.12.2002 у справі "Prystavska v. Ukraine" (№ 21287/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22963>
15. Ухвала ЄСПЛ від 19.06.2018 у справі "Mendrei v. Hungary" (№ 54927/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184612>
16. Ухвала ЄСПЛ від 23.06.2009 у справі "Weitz v. Poland" (№ 37727/05). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93606>.

References

Bibliography:

1. Haradzhaiev D. Konstytutsiina skarha yak efektyvnyi protseualnyi zasib zakhystu prav i svobod liudyny ta hromadianyna. Ukrainyskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 2017. № 1. S. 33-38. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2017/konstytutsiina-skarha-yak-efektyvnyi-protseualnyi-zasib-zakhystu-prav-svobod-liudyny/>
2. Husarov K. V. Vplyv konstytutsiinoi skarhy na ostatochnist sudovoho rishennia ta vycherpattia natsionalnykh zasobiv yurydychnoho zakhystu u tsyvilnomu protsesi. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2017. № 1. S. 120-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2017_1_13.

3. Praktychnyi posibnyk shchodo pryiniatnosti zaiav. Rada Yevropy. Yevropeiskyi sud z prav liudyny. 01.01.2014. URL:https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf

List of legal documents:

1. Postanova Poltavskoho apeliatsiinoho sudu vid 13.01.2020 u spravi 554/7899/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86926404>
2. Rishennia YeSPL vid 01.12.2009 u spravi "Vincic and Others v. Serbia" (№ 44698/06). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95959>
3. Rishennia YeSPL vid 08.04.2014 u spravi "Magyar Keresztény Mennonita Egyház and others v. Hungary" (№ 70945/11). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142196>
4. Rishennia YeSPL vid 11.07.2017 u spravi "Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2)" (№ 19867/12). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>
5. Rishennia YeSPL vid 17.01.2017 u spravi "Király and Dömötör v. Hungary" (№ 10851/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170391>
6. Rishennia YeSPL vid 28.05.1997 u spravi "Pauger v. Austria" (№ 16717/90). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58047>
7. Rishennia YeSPL vid 28.11.2006 u spravi "Apostol v. Georgia" (№ 40765/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157>
8. U spravi za konstytutsiinoui skarhoiu Dermenzhy A.V. shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyn pershoi, druhoi statti 23 Zakonu Ukrainy „Pro ipoteku“: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14.07.2020 № 8-r/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20>
9. U spravi pro zaminu smertnoi kary dovichnym pozbavleniam voli: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26.01.2011 № 1-rp/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11>
10. Ukhvala Vyshchoho spetsializovanoho sudu z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 19.12.2012 u spravi 6-38072sk12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28309727>
11. Ukhvala YeSPL vid 01.10.2019 u spravi "Balogh v. Hungary" (№ 61115/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198305>
12. Ukhvala YeSPL vid 09.10.2003 u spravi "Szott-Medynska and others v. Poland" (№ 47414/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23468>
13. Ukhvala YeSPL vid 12.03.2019 u spravi "Szalontay v. Hungary" (№ 71327/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192438>
14. Ukhvala YeSPL vid 17.12.2002 u spravi "Prystavska v. Ukraine" (№ 21287/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22963>
15. Ukhvala YeSPL vid 19.06.2018 u spravi "Mendrei v. Hungary" (№ 54927/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184612>
16. Ukhvala YeSPL vid 23.06.2009 u spravi "Weitz v. Poland" (№ 37727/05). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93606>.

УДК 341.231.14

doi.org/10.30970/jcl.1.2020.5

Анна Шилюк

студентка 3 курсу
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
shilyukanna2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2756-3105>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

LEGAL REGULATION OF FREEDOM OF EXPRESSION ON THE INTERNET IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES

Anna Shilyuk

3rd year student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

Abstract | The right to freedom of expression, as one of the fundamental human rights, provides an opportunity for the free development of individuals. Besides, it is a prerequisite for the exercise of other rights and a guarantee of the existence of a democratic society. In the process of social development, this right finds expression in other spheres of life, including the Internet. This necessitates a qualitatively different regulation of the exercise of this right, the emergence of new mechanisms. Over the last two decades, this issue has been debated at the international level, resulting in the creation of a number of international instruments. Still no comprehensive document governing the exercise of the right to freedom of expression on the Internet has been created. In Ukraine the right to freedom of expression is enshrined at the constitutional level. Yet it is believed that there is some inconsistency between the provisions of the Constitution of Ukraine that impose restrictions on the right to freedom of expression and the relevant provisions of international legal acts. There are several legislative acts that govern the exercise of this right in the context of the Internet. However, the problems that arise in practice indicate that the existing legal framework does not suffice.

The main problems in the exercise of the right to freedom of expression on the Internet are the excessive restriction and filtering of content. It is also confirmed by a number of judgments of the European Court of Human Rights on this issue. In Ukraine, there are specific examples of restrictions on this right – blocking Russian websites, the shutdown of the file-sharing site EX.ua, «business verification», etc. Research by international organizations shows that Ukraine lacks Internet freedom. Registered legislative initiatives carry a number of threats and do not meet international standards. The problem of exercising the right to freedom of expression

on the Internet exists in other countries as well. An analysis of their positive and negative experiences allows us to identify specific proposals to improve the domestic mechanism for ensuring the exercise of this right.

Keywords: the right to freedom of expression, Internet sphere, content restrictions and filtering, site blocking, restriction criteria, uncontrolled actions of public authorities.

Анотація | Право на свободу слова, як одне з основних прав людини, забезпечує можливість вільного розвитку індивідів. Крім того, воно є передумовою реалізації інших прав та запорукою існування демократичного суспільства. У процесі суспільного розвитку це право знаходить своє вираження в інших сферах життя, зокрема і в Інтернеті. Це зумовлює необхідність якісно іншого регулювання реалізації цього права, виникнення нових механізмів. Протягом останніх двох десятиліть дане питання обговорюється на міжнародному рівні, результатом цього стало видання низки міжнародних актів. Хоча комплексний документ, який би регулював питання здійснення права на свободу слова в Інтернеті, досі не створений. В Україні право на свободу слова закріплено на рівні Конституції, хоча висловлюється думка, що є певна неузгодженість між положеннями Конституції України, які встановлюють обмеження права на свободу думки, та відповідними положеннями міжнародно-правових актів. Існує декілька законодавчих актів, які б регулювали питання здійснення даного права саме в контексті Інтернету. Проте проблеми, які виникають на практиці, свідчать про те, що існуючої нормативно-правової бази недостатньо.

Основною проблемою в процесі реалізації права на свободу слова в Інтернеті є надмірне обмеження і фільтрація контенту. Підтвердженням цього є і низка рішень Європейського суду з прав людини, які присвячені даному питанню. В Україні існують конкретні приклади обмеження даного права – блокування іноземних сайтів, закриття файлообмінника EX.ua, «перевірки бізнесу» і т.д. Дослідження міжнародних організацій свідчать про недостатній рівень свободи Інтернету в Україні. Зареєстровані законодавчі ініціативи містять в собі цілу низку загроз і не відповідають міжнародним стандартам. Проблема реалізації права на свободу слова в Інтернеті існує і в інших країнах. Аналіз їхнього позитивного та негативного досвіду дозволяє виділити конкретні пропозиції для удосконалення вітчизняного механізму забезпечення даного права.

Ключові слова: право на свободу слова, Інтернет-сфера, обмеження і фільтрація контенту, блокування сайтів, критерії обмеження, неконтрольовані дії державних органів.

Всесвітня мережа Інтернет, починаючи з минулого століття, стрімко ввійшла в повсякденне життя людей і кардинально змінила суспільні процеси. Швидкість, з якою розвивається Інтернет-сфера, ускладнює можливість її ефективного регулювання. За менше ніж півстоліття була створена система, яка виходить за рамки раніше відомих суспільних відносин. Інтернет поширився на безліч сфер – господарську, освітню, культурну, політичну, наукову та інші. Відповідно, аби регулювати ці процеси, необхідним є існування певних правових норм. Важливим є з'ясування питання ефективного здійснення правового регулювання відносин, які були перенесені в кардинально іншу сферу існування.

У даній ситуації особисті права людини знаходять якісно новий вираз, зокрема, і право людини на свободу слова, що на сьогодні закріплено в усіх демократичних конституціях світу. Раніше інформація могла бути висловлена для обмеженого кола споживачів – це були слухачі на певних заходах чи слухачі радіо, читачі друкованих матеріалів або глядачі певного телеканалу, однак на сьогодні за допомогою інтернету за одну секунду можливим є поширення інформації для мільярдів людей; відповідно, всі складнощі, що існували з реалізацією права на свободу слова, збільшуються у геометричній прогресії через глобалізацію простору, в якому воно може бути реалізоване. Крім того, у всесвітній мережі, фактично, з'явилась можливість усунути один із елементів контролю за опублікованою інформацією: немає необхідності отримувати дозвіл редактора, особа самостійно може поширити певну інформацію, а можливість публікації анонімно лише ускладнює даний процес. Саме тому важливо провести межу між реалізацією права на свободу слова та іншими особистими правами, наприклад, правом на невтручання в особисте життя або правом на повагу до гідності.

Питання правового забезпечення свободи вираження поглядів та свободи слова в Інтернеті досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Різні аспекти цієї проблематики проаналізовані у працях В.М. Брижко, В.Д. Гавловського, В.В. Гриценка, Р.А. Калюжного, О.Р. Дашковської, А.О. Червяцовой, О.В. Турути, О.В. Малигіна, О.В. Нестеренко та ін. Однак дане питання у працях було висвітлено фрагментарно або суто на теоретичному рівні, тому потребує додаткового опрацювання в напрямку дослідження нових джерел та співвідношення правових норм з ситуаціями, що виникають на практиці.

Метою статті є аналіз національних та міжнародних правових джерел, що стосуються права на свободу слова, зокрема і в Інтернет-просторі, з'ясування проблемних моментів реалізації даного права в Україні та інших державах, вироблення пропозицій для удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Право на свободу слова знаходить своє вираження у низці міжнародно-правових актів, до яких приєдналась Україна: Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 19), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 19). Формулювання ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «незалежно від кордонів» дало змогу Європейському суду з прав людини поширити дану статтю на вирішення справ, які стосуються Інтернету¹. Право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань гарантується також ст. 34 Конституції України. Цією ж статтею закріплено право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб². Тобто дане право закріплене у найважливіших міжнародних актах щодо захисту прав людини як універсального, так і регіонального значення. Це зумовлюється його надзвичайною важливістю, адже свобода слова є передумовою для реалізації інших основоположних прав людини, таких як: свобода совісті, релігії, свобода зібрань та об'єднання, а також основою побудови демократичної держави.

Існує певна неузгодженість між положеннями Конституції України, які встановлюють обмеження права на свободу думки та відповідними положеннями міжнародно-правових актів. Цієї позиції дотримується також доктор юридичних наук В.Г. Буткевич: «Внаслідок таких неузгодженостей конституційні формулювання дуже часто призводять до конфлікту Конституції і міжнародних зобов'язань України. Скажімо, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод можливість обмеження свободи думки передбачена лише у чотирьох випадках: 1) в інтересах громадської безпеки; 2) для охорони публічного порядку; 3) для охорони здоров'я чи моралі; 4) для захисту прав і свобод інших осіб. У Конституції до цих випадків додано: 5) національну безпеку; 6) територіальну цілісність; 7) запобігання заворушенням і злочинам; 8) захист репутації інших; 9) запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; і 10) підтримку авторитету і неупередженості правосуддя. Таких і стільки обмежень не знає законодавство демократичних держав навіть на випадок воєнного стану. Нерідко обмеження подаються за формулою: «за винятком обмежень, які встановлюються законом», без визначення тих сфер, у яких це можна робити на підставі закону. Таким чином, обмеження стають необмеженими»³.

Відповідно до Рекомендації № СМ / Рес (2015) 6 Комітету міністрів Ради Європи «Про вільний транскордонний рух інформації в Інтернеті», право на свободу висловлення переконань, у тому числі отримувати і передавати інформацію та думки без втручання і незалежно від кордонів, є наріжним каменем демократичного суспільства і однією з основних умов для його стійкого розвитку і вдосконалення, а також для розвитку кожної людини. Положення про права і свободи,

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.06.2020).

² Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 15.06.2020).

³ Буткевич В. Г. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 3. С. 12–28.

установлені Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і в ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, застосовуються і в режимі онлайн, і офлайн⁴.

Вважаємо за необхідне навести вимоги до обмеження права на свободу вираження поглядів, запропоновані спеціальним доповідачем Франком Ла Рю на 17-тій сесії Ради ООН з прав людини: 1) воно повинно бути встановленим зрозумілим і доступним для всіх законом (принципи передбачуваності і транспарентності); 2) повинно бути направлене на досягнення однієї з цілей, передбачених в п. 3 ст. 19 Пакту; 3) обмеження повинно вважатися необхідним і найменш обмежувачим засобом, яке потрібне для досягнення заявленої мети (принципи необхідності і пропорційності). У доповіді було висловлено думку, що довільне використання кримінального законодавства з метою застосування покарань за законне висловлення поглядів становить одну з найбільш згубних форм обмеження цього права, оскільки воно не тільки створює «ефект заморожування», а й призводить до порушень інших прав людини, таких як довільне затримання і катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання⁵. Через недосконалість законодавства в цій галузі відбувається або надмірне обмеження і фільтрація контенту, або ж це блокування відбувається в цілях, не передбачених для гарантування безпеки, що призводить до порушення права на свободу слова. Треба виробити конкретні критерії для відмежування інформації і визначити цілі застосування таких заходів. У Рекомендації № CM/Rec (2014) 6 Комітету міністрів Ради Європи «Про Керівництво з прав людини для користувачів Інтернету» вказується, що обмеження можуть застосовуватися до вираження думок, в яких міститься заклик до дискримінації, ненависті або насильства. Ці обмеження повинні бути законними, мати вузькоспрямований характер і виконуватися під наглядом суду; органи державної влади зобов'язані поважати і захищати свободу вираження думок і свободу інформації, будь-які обмеження цієї свободи не повинні бути довільним і повинні переслідувати законні цілі у відповідності з Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, вони повинні бути доведені до громадян разом з інформацією про те, як отримати консультації та відновити себе в цих правах, не повинні бути ширше або застосовуватися набагато довше, ніж це необхідно для досягнення законної мети⁶.

Отже, міжнародні організації стоять на позиції того, що обмеження права на свободу слова в Інтернеті повинно бути: доступним для всіх в законодавчому вигляді, направлене на досягнення законних цілей, передбачених в Конституції та міжнародних документах, пропорційним до мети застосування, доведеним до відома громадян з можливістю оскарження. У справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України», що розглядалася у Європейському суді з прав людини, Суд вказує, що «електронна мережа, яка обслуговує мільярди користувачів у всьому світі, не є і потенційно не буде об'єктом такого ж регулювання та засобів контролю. Ризик завдання шкоди здійсненню та використанню прав людини і свобод, зокрема права на повагу до приватного життя, який становлять інформація з Інтернету та комунікація в ньому, є безумовно вищим, ніж ризик, який походить від преси⁷. Відповідно, Європейський суд підкреслює обов'язок держави встановити належну правову базу, яка має забезпечити реалізацію свободи вираження поглядів в Інтернеті та за допомогою Інтернет-засобів. Цікавим є принципи, висловлені Судом у справі «Сюрек проти

⁴ Рекомендація № CM/Rec (2015)6 Комітета міністрів Совета Европы «О свободном трансграничном движении информации в Интернете». Принята 1 апреля 2015 г. на 1224-ом заседании заместителей министров. URL: <http://base.garant.ru/71221154/> (дата звернення: 15.06.2020).

⁵ Совет по правам человека. Семнадцатая сессия. Пункт 3 повестки дня. «Поощрение и защита всех прав человека, гражданских, политических, экономических, социальных и культурных прав, включая право на развитие». Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Франка Ла Рю. Документ A/HRC/17/27 от 16 мая 2011 г. / Организация Объединенных Наций. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/HRC/17/27> (дата звернення: 15.06.2020).

⁶ Рекомендація № CM/Rec(2014)6 Комітета міністрів Совета Европы «О Руководстве по правам человека для пользователей Интернета». URL: <https://www.refworld.org/pdfid/55cb537c4.pdf> (дата звернення: 15.06.2020).

⁷ Справа «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (Заява № 33014/05). *Офіційний вісник України*. 2012. № 97. С. 444.

Туреччини»: «в демократичній системі дії чи бездіяльність влади має піддаватися пильній перевірці не тільки з боку законодавчої та судової влади, але також і громадськості, більш того, домінуюче становище, яке займає влада, робить для неї необхідним демонстрацію стриманості при зверненні до кримінального розгляду, особливо в ситуації, коли доступні інші засоби реагування на невинуваті нападки і критику з боку своїх противників»⁸. Тобто право на свободу слова повинно бути обмежене лише тоді, коли воно вступає в протидію прав інших людей або у чітко передбачених законодавством випадках, коли застосування цього обмеження є достатньо обґрунтованим. Всі сумніви з приводу застосування таких обмежень повинні трактуватись на користь забезпечення права на свободу слова як основоположного права людини.

Основними Законами, що регулюють сферу Інтернету в Україні, є: Закон України «Про телекомунікації» 2004 року зі змінами від 13.02.2020, який визначає повноваження держави щодо управління та регулювання телекомунікаційної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності⁹, та Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» 2017 року, зі змінами від 08.07.2018, який визначає основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері¹⁰. Однак жоден із цих Законів не містить переліку інформації, доступ до якої заборонений, або критеріїв, за якими повинна відбуватися фільтрація Інтернет-контенту.

Правовому регулюванню цих питань присвячений також Розділ XVI Кримінального кодексу України, який встановлює засади кримінально-правової відповідальності за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку. Швидкість, з якою розвиваються Інтернет-можливості і, відповідно, поява все нових загроз для безпеки громадян, призводить до того, що дії правопорушників не можуть вкладатися в традиційно відомі юридичні склади злочинів, а інтерпретація їх в нових умовах створює величезне поле для суб'єктивізму через відсутність згаданих вище критеріїв для відмежування правомірної поведінки від протиправної.

На нашу думку, дослідження даної теми видається неповним без звернення до конкретних ситуацій обмеження доступу до Інтернет-ресурсів, що стосувалися України за останні роки. Відповідно до звіту міжнародної правозахисної неурядової організації FreedomHouse «Свобода в мережі – 2019», Україна була визнана «частково вільною» за рівнем свободи Інтернету і отримала 45 балів із 100. У звіті звертається увага на те, що уряд блокує понад 200 веб-сайтів, також збільшується кількість законопроектів з пропозиціями розширити цей перелік, обґрунтовуючи це національною безпекою¹¹. По-перше, ефективність вищезазначених заходів знаходиться під питанням, адже обмеження вищезазначених веб-сайтів не призвело до неможливості ними користуватися, з'явилися способи обійти дану заборону. По-друге, в результаті таких дій виникла величезна загроза реалізації права на свободу слова і доступу до інформації; дані обмеження були застосовані в інтересах національної безпеки, однак в нормативних актах не знайшло відображення обґрунтування обмеження з приводу кожного окремого веб-сайту, багато з них взагалі не містять інформації, яка могла б бути використана в так званій «кібервійні» і загрожувати інтересам України. Резонансною також була ситуація з закриттям МВС України файлообмінника EX.ua і вилученням їхніх серверів через порушення авторських прав. Варто зазначити, що на даному сайті кожен користувач міг

⁸ Case of SÜREK v. TURKEY (No. 1) (Application no. 26682/95), ECHR 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58279> (дата звернення: 15.06.2020).

⁹ Про телекомунікації: Закон України від 18 лис. 2003 р. № 1280-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 15.06.2020).

¹⁰ Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні: Закон України від 5 жов. 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 15.06.2020).

¹¹ Рейтинг FreedomHouse «Свобода в мережі-2019» URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2019> (дата звернення: 16.06.2020).

завантажити свої файли і багато з них не були «піратськими», відповідно вилученням серверів було порушено право на свободу слова, і якщо в частині запобігання порушенню авторських прав таке обмеження є обґрунтованим, то в частині публікації не «піратських» файлів це є прямим порушенням основного права людини. Загалом, регулярне вилучення серверів правоохоронцями у 2012-2013 роках стало буденною справою в процесі так званих «перевірок бізнесу».

Найбільшою небезпекою в питанні обмеження свободи слова в Інтернеті може стати неякісна законотворча діяльність. У дослідженні, проведеному Громадською організацією «Платформа прав людини» наведено такий висновок: «аналіз законопроектів, що були зареєстровані у Верховній Раді України після парламентських виборів 2014 року, засвідчив, що попри задекларований демократичний курс розвитку нашої держави, чимало законодавчих ініціатив під виглядом захисту національної безпеки несуть серйозні загрози для реалізації фундаментальних прав і свобод людини, зокрема в мережі Інтернет. Найчастіше загрози пов'язані з відсутністю чітких та обґрунтованих підстав для обмеження свободи вираження поглядів чи втручання у право особи на таємницю кореспонденції, а також з відсутністю механізмів ефективного, зокрема судового, контролю за діями представників правоохоронних органів, які можуть надмірно втручатись у здійснення цих прав і свобод»¹².

Питання права на свободу слова в Інтернеті є актуальним не лише в українських реаліях. З цією проблемою стикається більшість сучасних країн. Співвідношення між забезпеченням даного права і обмеженням контенту коливається залежно від демократизму, рівня забезпечення прав людей в конкретній країні. Вважаємо за необхідне навести досвід декількох країн з приводу обмеження інтернету. Найбільш цікавими в цьому плані є досвід Китаю і США. Інтернет-сектор Китаю уживається зі складною системою цензури, що складається з трьох базових елементів: 1) система фільтрації трафіка «Золотий щит» (вона ж «Великий китайський фаєрвол»); 2) система блокування пошуку небажаної інформації; 3) ручна система фільтрації контенту, що публікується в соціальних мережах і блогосфері. Постійне блокування стосується найбільш чутливих тем, пов'язаних із критикою Комуністичної партії Китаю й питанням прав людини. Приклади постійно заблокованих ключових слів: «демократія», «диктатура», «мітинг», «червоний терор», «незалежність Тибету», «репресії» тощо. Тимчасовому блокуванню піддаються слова й фрази, пов'язані з обмеженнями в часі кризовими ситуаціями, незалежно від їх характеру. Може йтися про політичні виступи, екологічні лиха або корупційні скандали¹³.

Кардинально іншою є ситуація з регулюванням Інтернету в США. На практику регулювання Інтернету в США великий вплив спричинили відразу декілька факторів: по-перше, США – історична батьківщина Інтернету, а багато американських ІТ-компаній займають лідируючі позиції в мережі; по-друге, перша поправка Конституції США прямо забороняє приймати закони, що обмежують свободу слова, і багато методів регулювання Інтернету американським законодавцем є недоступними. Спроби поставити в обов'язок Інтернет-провайдерів і реєстраторам доменів блокувати доступ до сайтів за рішенням суду неодноразово здійснювались правовласниками й прихильниками боротьби із забороненим контентом, але щоразу такі закони не приймалися Конгресом, а рішення судів відмінялися. Так, в 2004 році штат Пенсільванія прийняв закон, що наказував інтернет-провайдерам фільтрувати сайти з дитячою порнографією. Механізм блокування не був добре відпрацьований і в результаті, крім нелегального контенту, недоступним виявився понад мільйон інших сайтів. Незабаром федеральний суддя виніс рішення про невідповідність даного закону першій поправці¹⁴.

¹² Опришко Л., Володовська В., Дворовий М. Свобода слова в інтернеті. ГО «ПЛАТФОРМА ПРАВ ЛЮДИНИ». 2019. URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/zvit_1.pdf (дата звернення: 15.06.2020).

¹³ Особливості виявлення фактів, пов'язаних із незаконним розповсюдженням медійного контенту в мережах провайдерів програмної послуги та Інтернет-провайдерів, мережі Інтернет: метод. рек. / О.С. Гавриш [та ін.]. Дніпро: ДДУВС, 2017. 44 с. С. 11-13.

¹⁴ Особливості виявлення фактів, пов'язаних із незаконним розповсюдженням медійного контенту в мережах провайдерів програмної послуги та Інтернет-провайдерів, мережі Інтернет: метод. рек. / О.С. Гавриш [та ін.]. – Дніпро: ДДУВС, 2017. 44 с. С. 6-7.

На нашу думку, методика вирішення ситуації з порушенням права на свободу слова в США є достатньо корисною і обґрунтованою, адже зазвичай держава обмежує контент без будь-яких законних підстав або на основі суперечливих законів, які не обґрунтовують такі дії і є явно непропорційними меті, для досягнення якої ці дії застосовувались. Лише існування певної небезпеки, а не вже наявне порушення інших прав людини, не повинне ставати причиною для порушення права на свободу слова в Інтернеті. Погоджуємось з думкою О.В. Турути, яка стверджує, що: «Контент, що вважається шкідливим та образливим, не завжди є незаконним. Уряди прагнуть визначити «моральність» інформації в аспекті місцевих норм суспільства. Особливо гостро ставиться питання, коли в одній країні інформація є законною, хоч і небажаною, а в іншій її криміналізовано... до того ж, рішення про блокування не завжди приймаються судами загальної юрисдикції; часто адміністративні органи або приватні нет-провайдери самостійно вирішують, який контент або весь сайт блокувати. Стратегії блокування часто непрозорі або необґрунтовані»¹⁵.

Таким чином, право на свободу слова в Інтернеті гарантується на рівні Конституції України, міжнародних актів та документів, прийнятих такими авторитетними організаціями, як ООН та Рада Європи. Дане питання знайшло висвітлення і в численних рішеннях Європейського суду з прав людини. Використання державами технологій блокування та фільтрації часто є порушенням прийнятих на себе міжнародних зобов'язань щодо гарантування свободи слова, вираження поглядів і переконань. Основними проблемами у цій сфері є такі: підстави та критерії обмеження не закріплені в законодавстві, вони є недостатньо обґрунтованими, застосовуються довільно або надмірно, не відповідають цілям, закріпленим в Конституції та міжнародних актах, є непропорційними, застосовуються без участі судового органу або можливості перегляду рішення. На сьогодні в Україні відсутня достатня правова база для регулювання Інтернет-сфери, а запропоновані законопроекти про її регулювання містять прямі порушення свободи слова.

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба закріплення норм, які б регулювали питання, пов'язані з Інтернетом, на міжнародному рівні. Це б дозволило певною мірою уніфікувати законодавство різних держав і уникнути ситуацій, коли в одній державі певна діяльність є криміналізованою, а в інших – ні. Крім того, дана сфера наскільки швидко розвивається, що прийняті до цього часу міжнародні документи або рекомендації поступово втрачають актуальність.

Наступним кроком повинно бути вироблення якісної правової бази в Україні, але здійснювати це необхідно після аналізу світового досвіду провідних країн світу з приводу регулювання Інтернету та з урахуванням наступних вимог:

1. Законодавчі ініціативи повинні відповідати вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини.
2. У законодавстві мають бути чітко визначені порядок та підстави обмеження доступу до певної інформації в Інтернеті, законодавство повинно бути доступним для громадян та містити способи захисту від неконтрольованих дій державних органів.
3. Будь-які обмеження повинні відповідати цілям, визначеним в Конституції України та бути пропорційними заявленій меті.
4. Обмеження мають ґрунтуватися на рішенні суду або іншого незалежного адміністративного органу.
5. Обмеженню в доступі має підлягати лише конкретна інформація, не може бути безпідставно заблокований весь інформаційний ресурс, на якому вона була опублікована.

¹⁵ Турута О. В. Інтернет і право на свободу слова (порівняльно-правовий аспект). *Публічне право*. 2012. № 4 (8) 6. С. 23–28.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Буткевич В. Г. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту. Український часопис міжнародного права. 2014. № 3. С. 12–28.
2. Опришко Л., Володовська В., Дворовий М. Свобода слова в інтернеті. ГО «ПЛАТФОРМА ПРАВ ЛЮДИНИ». 2019. URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/zvit_1.pdf (дата звернення: 15.06.2020).
3. Особливості виявлення фактів, пов'язаних із незаконним розповсюдженням медійного контенту в мережах провайдерів програмної послуги та Інтернет-провайдерів, мережі Інтернет: метод. рек. / О.С. Гавриш [та ін.]. Дніпро: ДДУВС, 2017. 44 с. С. 6-7, 11-13.
4. Рейтинг FreedomHouse «Свобода в мережі-2019» URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2019> (дата звернення: 16.06.2020).
5. Турута О. В. Інтернет і право на свободу слова (порівняльно-правовий аспект). Публічне право. 2012. № 4 (8) 6. С. 23–28.

Перелік юридичних документів:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15. 06. 2020).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.03.2020).
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні : Закон України від 5 жов. 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 15.06.2020).
4. Про телекомунікації : Закон України від 18 лис. 2003 р. № 1280-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 15.06.2020).
5. Рекомендація № СМ/Rec(2014)6 Комітета міністрів Совета Європи «О Руководстве по правам человека для пользователей Интернета». URL: <https://www.refworld.org.ru/pdfid/55cb537c4.pdf> (дата звернення: 15.06.2020).
6. Рекомендація № СМ/Rec(2015)6 Комітета міністрів Совета Європи «О свободном трансграничном движении информации в Интернете». Принята 1 апреля 2015 г. на 1224-ом заседании заместителей министров. URL: <http://base.garant.ru/71221154/> (дата звернення: 15.06.2020).
7. Case of SÜREK v. TURKEY (No. 1) (Application no. 26682/95), ECHR 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58279> (дата звернення: 15.06.2020).
8. Совет по правам человека. Семнадцатая сессия. Пункт 3 повестки дня. «Поощрение и защита всех прав человека, гражданских, политических, экономических, социальных и культурных прав, включая право на развитие». Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Франка Ла Юю. Документ А/НRC/17/27 от 16 мая 2011 г. / Организация Объединенных Наций. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/HRC/17/27> (дата звернення: 15.06.2020).
9. Справа «Редакция газеты «Правое дело» та Штекель проти України» (Заява № 33014/05). Офіційний вісник України. 2012. № 97. С. 444.

References

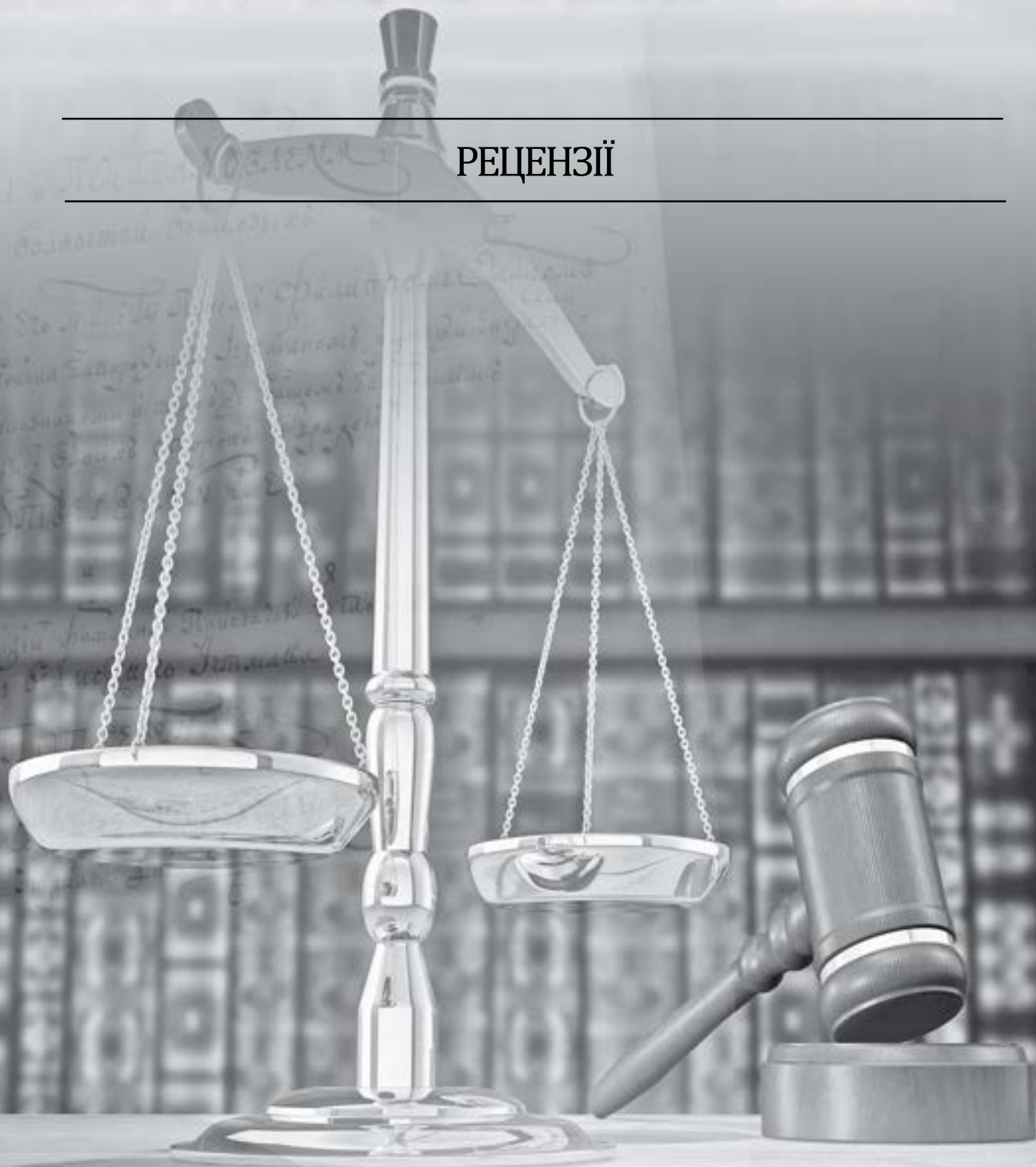
Bibliography:

1. Butkevich V. G. Konstitutsiya UkraYini: problemi viroblennya novogo proektu. UkraYinskiy chasopis mIzhnarodnogo prava. 2014. № 3. S. 12–28.
2. Oprishko L., Volodovska V., Dvoroviy M. Svoboda slova v InternetI. GO «PLATFORMA PRAV LYuDINI». 2019. URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/zvit_1.pdf (data zvernennya: 15.06.2020).
3. Osoblivosti viyavlennya faktIv, pov'yazanih Iz nezakonnim rozpovsyudzhennyam medlynogo kontentu v merezhah provayderIv programnoYi poslugi ta Internet-provayderIv, merezhI Internet: metod. rek. / O.S. Gavrish [ta In.]. DnIpro: DDUVS, 2017. 44 s. S. 6-7, 11-13.
4. Reytng FreedomHouse «Svoboda v merezhI-2019» URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2019> (data zvernennya: 16.06.2020).
5. Turuta O. V. Internet I pravo na svobodu slova (porIvnyalno-pravoviy aspekt). PublIchne pravo. 2012. № 4 (8) 6. S. 23–28.

List of legal documents:

1. Konventsiya pro zahist prav lyudini ta osnovopolozhni svobod. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennya: 15.06.2020).
2. Konstitutsiya UkraYini : Zakon Ukrayini vid 28 chervnya 1996 roku # 254k/96-VR. Data onovlennya: 01.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (data zvernennya: 15.03.2020).
3. Pro osnovni zasady zabezpechennya klberbezpeki v Ukrayini : Zakon Ukrayini vid 5 zhov. 2017 r. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (data zvernennya: 15.06.2020).
4. Pro telekomunikatsiyi : Zakon Ukrayini vid 18 lis. 2003 r. # 1280-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (data zvernennya: 15.06.2020).
5. Rekomendatsiya № SM/Res(2014)6 Komiteta ministrov Soveta Evropi «O Rukovodstve po pravam cheloveka dlya polzovateley Interneta». URL: <https://www.refworld.org.ru/pdfid/55cb537c4.pdf> (data zvernennya: 15.06.2020).
6. Rekomendatsiya № SM/Res(2015)6 Komiteta ministrov Soveta Evropi «O svobodnom transgranichnom dvizhenii informatsii v Internetе». Prinyata 1 aprelya 2015 g. na 1224-om zasedanii zamestiteley ministrov. URL: <http://base.garant.ru/71221154/> (data zvernennya: 15.06.2020).
7. Sprava SUREC proti TURTSIYI (№ 1) (zayava № 26682/95), ESPL 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58279> (data zvernennya: 15.06.2020).
8. Rada z prav lyudini. Simnadtsyata seslya. Punkt 3 poryadku dennogo. «Zaohochennya i zahist vslh prav lyudini, gromadyanskih, polltichnih, ekonomichnih, sotsialnih i kulturnih prav, vklyuchayuchi pravo na rozvitok». Dopovid Spetsialnogo dopovidacha z pitannya pro zaohochennya i zahist prava na svobodu dumok i yih vilne virazhennya Franka La Ryu. Dokument A / NRC / 17/27 vId 16 travnya 2011 g. / Organizatsiya Ob'ednanih Natsiy. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/HRC/17/27> (data Zvernennya: 15.06.2020).
9. Sprava «Redaktsiya gazetі «Pravoe delo» ta Shtekel proti Ukrayini» (Zayava № 33014/05). Ofitslyniy visnik Ukrayini. 2012. # 97. S. 444.

РЕЦЕНЗІЇ

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ДІЄВІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ

Ігор Заяць

Доцент, кандидат юридичних наук,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Україна

<https://scholar.google.com/citations?user=V7rZ9CMAAAAJ>
ihor.zayats@lnu.edu.ua

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЛАДІ УКРАЇНИ

EXTRAORDINARY STATES IN THE CONSTITUTIONAL ORDER OF UKRAINE

Ihor Zaiats

associate professor, Ph. D. (Law), Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
<https://scholar.google.com/citations?user=V7rZ9CMAAAAJ>
ihor.zayats@lnu.edu.ua

У грудні 2019 р. польське парламентське видавництво у Варшаві опублікувало цікаву наукову розвідку «Stany nadzwyczajne w porządku konstytucyjnym Ukrainy – Stan wojenny 2018 roku»¹. Її автор – викладач юридичного факультету університету м. Зелена Гура [пол.: *Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Organizacji Administracji Publicznej*], сучасний польський конституціоналіст та фахівець з галузі міжнародного права, радник з правових питань Андрій Стець [пол.: *Andrzej Stec*] заглиблюється в проблему використання виняткових правових інструментів для захисту публічного інтересу та збереження загального блага – незалежності держави Україна.

Вдаючись до порівняльно-правового та історичного методу дослідження, автор вдало вибудовує правову площадку для масштабного дослідження нагальних конституційно-правових проблем захисту державного суверенітету в Україні. Вдаючись до державно-правової практики Галицько-Волинської Русі, коли князь, а згодом король Данило Галицький захищав не лише свою державу, але й тодішні держави Європи від агресії Золотої Орди. У сучасний період спостерігаємо подібний розвиток подій, при якому Російська Федерація, не визнаючи базових принципів міжнародного права, вдається до аргументу насильства, а не до сили аргументу. Проводячи паралелі, автор зауважує, що у період між двома

¹ Stec A. Stany nadzwyczajne w porządku konstytucyjnym Ukrainy – stan wojenny 2018 roku [w:] Przegląd Sejmowy 5 (154)/2019. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2019. DOI: <https://doi.org/10.31268/PS.2019.66>

світовими війнами з аналогічною ситуацією зіткнулась і польська держава, коли вона виконувала функцію кордону між Європою та радянським простором.

Використовуючи юридично-догматичний метод, автор аналізує чинні правові норми, що діють в Україні. Досліджуючи інститути Центральної та Східної Європи, які стосуються національної безпеки та захисту прав людини (Польща, Угорщина, Німеччина та інші), автору вдалося виявити потенційні напрямки вдосконалення особливостей правового регулювання режиму надзвичайного стану та механізму захисту національної безпеки в Україні.

Застосування історичного та догматичного методів наукового дослідження сприяє розкриттю узагальненої правової картини на фоні швидкоплинного розвитку суспільно-політичних змін. У статті є багато посилань до авторитетних джерел стародавнього Риму, колишніх радянських держав Європи та пострадянського періоду. А. Стець окреслив суттєві проблеми агресії Російської Федерації проти України як з позицій міжнародного, так і конституційного права. Опираючись на польський досвід воєнного стану (1981-1983 рр.), автор досліджує проблеми, пов'язані також з безпекою Польщі та Центральної і Східної Європи. Її цінність полягає і в тому, що вона викладена польською мовою та містить багатий пласт політико-правової інформації, з якою можуть ознайомитися фахівці Польщі та України. Також автор робить цікаві пропозиції щодо можливого реформування конституційно-правового інституту воєнного стану в Україні.

Надзвичайний стан у сучасній польській юридичній літературі розглядається як особливий обсяг відповідних системних норм з винятковою (рідкісною) загрозою функціонуванню держави та життя і здоров'ю багатьох людей. До переліку загроз національної безпеки включають тероризм, гібридну війну, організовану злочинність та багато інших небезпек. Такі ризики існують як в реальному, так і віртуальному світі. Саме в останньому проявляються нові або уже раніш передбачувані патології, такі як кіберзлочинність, кібертероризм і навіть кібервійни, що виникли як результат розвитку Інтернету та нових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Кожна держава може зіткнутися зі згаданою небезпекою, яка негативно позначається на її функціонуванні, особливо у сфері критичної інфраструктури. Тому, залежно від типу та обсягу загроз, держава через свої уповноважені органи завжди буде вимушена вчиняти відповідні кроки, які слід розглядати як неординарні. Такими кроками держава буде виходити за межі, які загальноприйняті в умовах сталого конституційного розвитку. Це стосується спеціальних методів управління, які проявляються у прийнятті рішень щодо спеціальних повноважень главою держави, урядом, місцевими органами управління, військовими та поліцейськими адміністраціями тощо.

Необхідність регулювання надзвичайних станів у конституції обґрунтовується щонайменше трьома аргументами, що визначають безпеку, стабільність та розвиток держави:

- 1) Введення надзвичайного стану зазвичай передбачає далекосяжне обмеження (або припинення) прав і свобод особи, гарантованих конституцією. Тому конституція також повинна передбачати можливість відступу від окремих її положень в умовах надзвичайної ситуації. Відсутність конституційних норм у цьому питанні може призвести до ситуації, коли введенням надзвичайного стану скористаються для зловживань.
- 2) У сучасній демократичній правовій державі діяльність органів публічної влади повинна мати відповідну правову основу. Це правило стосується також ситуацій, що становлять особливу загрозу. Відсутність правової бази для діяльності органів публічної влади на час надзвичайного (чи військового) стану призводить до того, що ця установа може використовуватися всупереч основній меті, завданням та принципам, які визначені конституцією та законом держави.
- 3) Конституційна можливість відходу від окремих політичних принципів, що формують державний механізм, полягає у виконанні конкретної стримувальної ролі, особливо стосовно деструктивних внутрішніх сил, які намагаються повалити демократичну систему шляхом насильства. Враховуючи наведені аргументи, необхідно врегулювати питання надзвичайних ситуацій у конституційному акті.

Стверджуючи необхідність конституційного регулювання надзвичайних станів, не можна ігнорувати небезпек, пов'язаних з ними. Зміни в конституційному механізмі, які повинні діяти під час загрози, можуть набувати постійних форм, врешті-решт призводячи до повалення конституційного ладу. Тому український законодавець повинен бути надзвичайно обережним щодо проблеми надзвичайних станів.

Конституцію України слід оцінювати позитивно, бо вона не передбачає кардинальних змін у державній системі на час запровадження надзвичайного стану. Українська конституція, що регулює питання, про які йдеться, водночас містить відсилку до положень, які містяться у законодавчих актах, на відміну від польських положень у галузі надзвичайних ситуацій, де це було систематизовано у главі XI Основного закону Польщі.

Після аналізу конституційно-правової практики застосування чинного законодавства автор дійшов до висновку, що надзвичайний стан (воєнний стан) пов'язаний з необхідністю пожертвувати благами особистості для збереження певних вищих цінностей, у випадку України – це незалежність, територіальна цілісність та вибір напрямку цивілізаційного розвитку та системи здійснення влади (демократичний – західний чи авторитарний варіант за російською моделлю). З одного боку, Указ Президента України №393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні» є суперечливим рішенням і провокує бурхливі дискусії всередині українського суспільства. З іншого боку, до прийняття згаданого Указу в українській науці конституційного права існував лише схематичний погляд на інститут воєнного стану, що може бути виправдано відсутністю практики в цьому питанні та твердим переконанням, що такий інститут взагалі не буде застосовуватися у зв'язку з підписанням Будапештського меморандуму.

Однак у цій ситуації, коли Україні довелося на практиці випробувати дію конституційних положень про інститут воєнного стану, належало б після президентських виборів у 2019 року та дострокових парламентських виборів (що відбулися) знову ввести воєнний стан з метою протидії російському впливу в Україні у вигляді диверсій та інших елементів т.зв. гібридної війни до часу визволення українського Криму та Донбасу. На жаль, допоки не зміниться якісний склад уряду РФ і він не буде складатися з колишніх представників Комітету державної безпеки (КДБ), офіцерів Федеральної служби безпеки (ФСБ) та інших представників апарату комуністичного терору, ця влада ніколи не прийме волі української нації до незалежності та шляху до євроатлантичних структур. Відповідь на обраний курс (який називається «образами» в російській пропаганді) – будуть різні за формами помсти за економічні санкції, запобігання будівництва газопроводу Nord Stream 2 і небажання вибирати федеральну та авторитарну концепцію держави на кшталт російської моделі.

Поправка до Конституції України від 7 лютого 2019 р., внесення до преамбули стратегічних цілей держави у вигляді повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та Європейському Союзу із уточненням повноважень Верховної Ради України щодо здійснення цього процесу (п. 5 ст. 85) та Президента України як гаранта західного курсу держави (ст. 102), та Кабінету Міністрів України як уповноваженого органу за здійснення цього процесу (ст. 116) спричинили численні спецоперації, спрямовані на порушення чинних засад конституційного ладу України.

Введенню воєнного стану мала б передувати широка інформаційна кампанія в засобах масової інформації та науці, бо протидіяти російському військово-політичному режиму, який будь-якою ціною прагне утримувати сусідні держави у сфері свого геополітичного впливу, є надзвичайно важко. Основна мета політики російської влади – роздробити Україну шляхом подання офіційних та неофіційних пропозицій щодо її територіального устрою через сусідні держави, дезінформацію та виправдання «національно-визвольних змагань», ініційованих відповідними структурами та найманцями. На жаль, дипломатичне завершення неоголошеної війни з боку Російської Федерації на даний момент є неможливим, оскільки ця держава визнає виключно політику сили. Тому Україна повинна відповідати військовою силою, щоб не стати жертвою т.зв. «русского мира».

Конституційна модель України обтяжена надмірною бюрократією та характеризується неефективним парламентським контролем у сфері управління національною безпекою і обороною, зокрема Збройними силами України та окремими спецпідрозділами. Частково це пов'язано з інфляцією законів, що доволі часто пишуться не «в стінах парламенту», хибним регулюванням лобізму та браком прозорості фінансування політичних партій².

Саме тому в Україні слід зміцнювати демократію та інші конституційні цінності, такі як національна безпека та оборона. А під час розробки нових нормативно-правових актів особливо важливо використовувати досвід інших держав, які зазнали подібних криз, щоб не дублювати однакових помилок.

² Див.: Stec A. Konflikt na Ukrainie w świetle prawa międzynarodowego publicznego [w:] Bezpieczeństwo państw Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście konfliktu na Ukrainie Słupsk: Wydawnictwo Społeczno-Prawne, 2016. 502 c.

Узагальнюючи своє дослідження, А. Стець вважає, що для реалізації цих намірів слід внести ряд змін до нормативних актів, що стосуються воєнного стану та надзвичайних ситуацій, оскільки чинні норми надто абстрактні. Дії в цій галузі повинні включати внесення змін, що посилюють парламентський контроль та конкретизують державні обмеження прав людини у разі соціальних загроз, що зачіпають життєво важливі інтереси держави. Для цього було б раціонально створити у парламенті України постійну комісію з прав людини та основоположних свобод у дослідженні діяльності слідчих органів та досудового провадження в Україні.

Робота написана цікаво та надзвичайно чітко. У ній представлено конституційно-правові інститути, які бачить іноземний фахівець з позиції власної парадигми та з врахуванням іноземного досвіду. Усі проблеми дослідження представлені логічно та надзвичайно впорядковано при використанні доступної польської та української фахової літератури. Приємно бачити, що іноземні науковці так комплексно розуміють український національний інтерес та долучаються до процесу його наукового осмислення.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД

ГЛАВА УРЯДУ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ ЗАЄВ ПОДАВ У ВІДСТАВКУ

Прем'єр-міністр Північної Македонії Зоран Заєв оголосив про свою відставку. Відповідну заяву він зробив у п'ятницю, 3 січня. Тепер до формування нової урядової коаліції після призначених на 12 квітня дострокових парламентських виборів країною керуватиме перехідний уряд.

Своєю заявою Заєв і відкрив шлях до проведення нових виборів, про які він заговорив у жовтні 2019 року. Це сталося після того, як на саміті ЄС Франція заблокувала початок переговорів із Північною Македонією про приєднання до Євросоюзу.

Очолити перехідний уряд повинен нинішній міністр внутрішніх справ Олівер Спасовський, котрий, як і Заєв, представляє соціал-демократів. Планується, що цей уряд працюватиме до формування нової урядової коаліції після проведення виборів у квітні.

До кінця дня 3 січня парламент країни має схвалити роботу

перехідного уряду, зазначає агенція новин дpa.

Нагадаємо, в жовтні 2019 року глава уряду Північної Македонії нарікав, що його країна "стала жертвою жадливої історичної помилки" через непоступність Франції. Тоді ж він і запропонував позачергово переобрати парламент країни.

Саме під урядуванням команди Заєва Північна Македонія виконала головні вимоги, котрі висувалися Брюсселем щодо початку переговорів про приєднання до ЄС. Йшлося насамперед про зміну тодішньої назви країни - Македонії, яка викликала різкий опір з боку Афін, адже Греція має провінцію з такою назвою. У лютому 2019 року уряду Заєва вдалося попри шалений опір опозиції порозумітися з Афінами та змінити назву країни на Північна Македонія.

ПАЛАТА ГРОМАД БРИТАНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ СХВАЛИЛА ЗАКОН ПРО ВИХІД З ЄС

Палата громад британського парламенту під час засідання у четвер, 9 січня, остаточно схвалила закон про вихід Великобританії з ЄС. За відповідне рішення проголосували 330 депутатів, тоді як проти нього - 231 законодавець, повідомляє агенція дpa.

Законопроект пройшов успішні читання ще у грудні минулого року, а три робочих дні цього тижня мали бути присвячені розгляду можливих поправок та зауважень до документа. Однак представники правлячої більшості від Консервативної партії не проявляли у цьому помітної активності, а усі спроби опозиції відредагувати текст наражались на спротив уряду Великобританії.

Для набуття чинності законопроект ще має отримати схвалення Палати лордів. Однак і у цьому випадку очікується, що документ отримає необхідну підтримку до кінця січня. Вища палата британського парламенту має розпочати обговорення законопроекту наступного понеділка, 13 січня. Після цього угода про Brexit ще має бути ратифікована Європарламентом.

У разі ухвалення цей закон дозволить Великобританії залишити ЄС із відповідною угодою до 31 січня - терміну, який чинний прем'єр країни Борис Джонсон зробив своєю передвиборною обіцянкою. На дострокових парламентських виборах, що відбулися у грудні минулого року, його Консервативна партія впевнено перемогла, отримавши абсолютну більшість.

Водночас законопроект про Brexit врегулює лише термінові питання виходу королівства з ЄС, такі як права громадян Великобританії та ЄС на території одне одного чи фінансова компенсація для Євросоюзу. Тому на Лондон і Брюссель очікують переговори з врегулювання торговельних відносин. На це буде виділений перехідний період в 11 місяців.

У Брюсселі вважають цей термін вкрай коротким і готові надати Великобританії можливість його подовжити. Втім Джонсон наполягає на тому, що Лондон має позбутися європейських правил якомога швидше, і відкидає цю пропозицію.

ІСПАНІЯ ПРОСИТЬ ЄВРОПАРЛАМЕНТ ПОЗБАВИТИ ПУЧДЕМОНА НЕДОТОРКАНОСТІ

Верховний суд Іспанії у п'ятницю, 10 січня, офіційно звернувся до Європарламенту з проханням скасувати депутатську недоторканність колишнього лідера Каталонії Карлеса Пучдемона та його соратника, каталонського політика Тоні Коміна.

Крім того, судді повторно подали запит до бельгійських органів влади з проханням заарештувати та передати Іспанії цих двох політиків, а також залишили у силі європейські ордери на арешт Пучдемона та Коміна, повідомляє агенція Reuters з посиланням на заяву суду.

Нагадаємо, 2 січня суд у Бельгії призупинив дію виданого раніше судом у Мадриді міжнародного ордеру на арешт і екстрадицію до Іспанії Пучдемона та Коміна. Обидва політики, щоб уникнути арешту, втекли до Бельгії восени 2017 року після спроби проголошення Каталонією незалежності.

У травні 2019 року Пучдемон та Комін були обрані депутатами Європарламенту, однак так і не змогли почати виконувати свої обов'язки через перешкоджання Іспанії. У грудні Суд ЄС постановив, що обидва політики мають право на недоторканність як обрані депутати ЄП.

Напередодні, 9 січня, Верховний суд Іспанії не дозволив ще одному каталонському політику, лідеру партії "Ліві республіканці Каталонії" Оріолу Жункерасу покинути в'язницю, щоб виконувати обов'язки євродепутата. Це рішення було ухвалене попри висновок Суду ЄС, що політик має на це право. Референдум щодо незалежності Каталонії від Іспанії відбувся 1 жовтня 2017 року. На той час регіональним урядом Каталонії керував Карлес Пучдемон. Мадрид визнав проведення цього референдуму та його результати неконституційними. У жовтні 2019 року Верховний суд Іспанії засудив до тривалого тюремного ув'язнення дев'ятеро каталонських політиків і громадських діячів за спробу відокремити Каталонію від Іспанії. Суд визнав їх винними в організації незаконного референдуму про суверенітет регіону і проголошення його незалежності. Це рішення суду викликало масштабні акції протесту в Каталонії.

В ІСПАНІЇ СКЛАВ ПРИСЯГУ КОАЛІЦІЙНИЙ УРЯД

22 міністри нового уряду Іспанії склали присягу в понеділок, 13 січня. Це - перший коаліційний уряд у країні, на політичній сцені якої дотепер домінували дві політичні партії, що змінювали одна одну при владі, зазначає агентство новин AP.

На чолі нового уряду стоїть лідер Соціалістичної робітничої партії Педро Санчес, проте п'ятеро міністрів належать до лівого альянсу "Подемос". Лідер цієї політичної сили Пабло Іглесіас є одним з чотирьох віцепрем'єрів.

Санчес назвав пріоритетами свого уряду соціальні реформи, стійке економічне зростання та "діалог" з каталонськими сепаратистами.

Нагадаємо, 7 січня парламент Іспанії з другої спроби зміг затвердити кандидатуру лідера соціалістів Педро Санчеса на посаду прем'єр-міністра. За його призначення проголосували 167 депутатів, тоді як проти висловилися 165 народних обранців.

Ще в липні минулого року парламент не зміг повторно призначити Санчеса прем'єр-міністром країни - через це він залишався у статусі виконувача обов'язків глави уряду. 10 листопада у країні відбулися четверті позачергові вибори за останні чотири роки. На них вдруге поспіль перемогли соціалісти. 12 листопада Соціалістична робітничка партія домовилася про створення коаліції з "Подемос".

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР ПАКИСТАНУ: ІСЛАМАБАД ГОТОВИЙ ДО РЕФЕРЕНДУМУ В КАШМІРІ

Пакистан готовий до референдуму або плебісциту в Кашмірі щодо питання незалежності

цього регіону. "Нехай народ Кашміру сам вирішує, чого він хоче", - заявив прем'єр-міністр Пакистану Імран Хан в ексклюзивному інтерв'ю DW, оприлюдненому в четвер, 16 січня.

На думку Хана, міжнародне співтовариство приділяє занадто мало уваги індо-пакистанському конфлікту в Кашмірі. Наприклад, зазначив він, західні ЗМІ приділяють величезну увагу протестам в Гонконзі, на відміну від Кашміру, де живе приблизно вісім мільйонів людей. "На жаль, комерційні інтереси важливіші для західних країн. Індія - це великий ринок, і це є причиною теплої реакції на те, що відбувається з приблизно вісьмома мільйонами людей в Кашмірі, а також з меншинами в Індії", - вважає глава уряду Пакистану. На його думку, Захід не хоче загострювати відносин з Індією також тому, що в стратегічному плані вона може служити протипологом Китаю.

Також Хан запевняє, що Пакистан робить усе можливе для мирного врегулювання в Афганістані. Він заявив, що сподівається на те, що переговори США з талібами будуть успішними. На думку Хана, мир в Афганістані відкриє великі торговельні можливості в Центральній Азії.

Нагадаємо, що Кашмір - це спірний регіон на північному заході півострова Індостан. Він поділений на індійський штат Джамму та Кашмір, напівавтономну пакистанську провінцію Азад-Кашмір та територію під владою Китаю.

У жовтні 2019 року влада Індії розділила свій штат Джамму та

Кашмір на дві союзні території - Джаммі і Кашмір та Ладакх. Ще до цього штат позбавили напівавтономного статусу. ЗМІ пояснювали це рішення індійського уряду бажанням посилити свій контроль над індійською частиною регіону Кашмір.

У відповідь Пакистан видворив індійського посла та відкликав власного диппредставника з Нью-Делі. Також у пакистанському уряді повідомили, що призупинять двосторонню торгівлю з Індією та переглянуть деякі двосторонні торговельні угоди. Індія, своєю чергою, спрямувала до Джамму і Кашміру десятки тисяч військових, а також істотно обмежила свободу пересування населення союзної території.

ВОЛОДИМИР ПУТІН ПРИЗНАЧИВ МИХАЙЛА МІШУСТІНА ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРОМ РОСІЇ

Михайло Мішустін був призначений новим прем'єр-міністром Росії. Відповідний указ у четвер, 16 січня, підписав президент РФ Володимир Путін, повідомляє пресслужба Кремля. "Відповідно до пункту "а" статті 83 Конституції Російської Федерації призначити Мішустина Михайла Володимировича головою уряду Російської Федерації", - йдеться в повідомленні. Цей указ набрав чинності з дня його підписання. Раніше того ж дня кандидатуру

Мішустіна схвалили в Державній думі РФ.

Крім того, Путін підписав ще один указ про запровадження нової посади - заступника голови Ради безпеки Росії, який стане постійним членом Радбезу. Іншим указом він призначив на цю посаду колишнього прем'єра РФ Дмитра Медведєва. Ці укази також набули чинності з моменту підписання.

Про це рішення було оголошено після пропозиції президента країни Володимира Путіна внести зміни до конституції РФ. За словами Медведєва, у пропозиції було позначено "цілий ряд фундаментальних змін до Конституції РФ" і "важливі пріоритети роботи в країні на найближчий рік". Він зазначив, що, коли вони будуть прийняті, зміниться не тільки ряд статей конституції, а й баланс виконавчої, законодавчої та судової влади.

У МОСКВІ ПРОЙШЛИ ПЕРШІ ПРОТЕСТИ ПРОТИ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ РОСІЇ

У російській столиці в суботу, 18 січня, пройшли кілька одиначних пікетів проти змін до

конституції країни, про які оголосив президент Росії Володимир Путін. Так, на такий пікет до будівлі адміністрації президента РФ вийшов місцевий журналіст і муніципальний депутат Ілля Азар.

Пізніше його змінили ще кілька людей з плакатами проти конституційної реформи. "Ми більше не хочемо вставати з колін. Нам не потрібен батько нації", - було написано на плакаті Азара.

Крім противників зміни конституції, до адміністрації президента прийшли активісти прокремлівського руху SERB. Одна з активісток SERB порвала плакат в учасниці пікету і була після цього затримана.

"Путін зробив конституційний переворот, за допомогою якого остаточно узурпує владу і буде правити Росією, поки смерть не розлучить нас", - написав Азар в своєму Facebook, повідомивши про акцію.

Тим часом один з лідерів російської опозиції Олексій Навальний акції проти конституційної реформи не підтримав. "Конституція РФ - огидна. У ній закладено механізм узурпації влади. За цією конституцією у

нас все забрали - від виборів до пенсій - і далі хочуть забирати. Не треба її захищати", - написав він у Twitter.

Між тим мерія Москви також погодила акцію проти реформи конституції. Акція розрахована на 10 тисяч учасників і має відбутися 1 лютого. За даними московської влади, заявку подала "група громадян", але хто саме виступає організатором - невідомо.

НІДЕРЛАНДИ ВПЕРШЕ ВИБАЧИЛИСЬ ЗА ДІЇ УРЯДУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Прем'єр-міністр Нідерландів Марк Рютте від імені уряду країни вперше в історії вибачився за дії влади країни під час Другої світової війни. Про це він заявив у неділю, 26 січня, коли у країні відзначається 75-та річниця звільнення концтабору "Аушвіц-Біркенау". Він зазначив, що в часи, коли Нідерланди були окуповані нацистською Німеччиною, уряд країни занадто мало зробив для захисту єврейських громадян від переслідувань.

"Оскільки останні з уцілілих досі серед нас, я вибачаюся від імені уряду за те, що робила держава в той час", - сказав Рютте під час церемонії в Амстердамі, передає агенція dra. Це стало першим в історії випадком, коли уряд Нідерландів вибачився за дії держави під час війни. У 2000 році уряд

країни висловив смуток через "холодний прийом" євреїв, які вижили в концентраційних таборах та повернулись до Нідерландів.

Нідерландські чиновники охоче виконували те, що наказували їм німецькі окупанти, сказав прем'єр. Вони стояли поруч, у той час як "група співгромадян була виділена, виключена та піддана нелюдському поводженню вбивчим режимом", наголосив Рютте. За його словами, хоча деякий опір чинився, "загалом цього було недостатньо". "Занадто мало захисту. Занадто мало допомоги. Занадто мало визнання", - наголосив прем'єр.

Незважаючи на офіційний нейтралітет під час Другої світової війни, Нідерланди були окуповані нацистською Німеччиною в 1940 році. Уряд країни разом з королевою Вільгельміною втік до Великобританії. Зі 140 тисяч євреїв, які мешкали в Нідерландах, 102 тисячі були вбиті під час Голокосту.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ РАТИФІКУВАВ УГОДУ ПРО ВРЕХІТ

Депутати Європарламенту у середу, 29 січня, ратифікували

угоду між Євросоюзом та Великобританією про її вихід з блоку. "За" це рішення проголосували 621 парламентаря, 49 висловилися проти, а 13 утримались.

Таким чином євродепутати покинули край 47-річному членству Великобританії в ЄС. Також 73 євродепутати від цієї країни виходять зі складу Європарламенту, що нині налічує 751 парламентаря. Голова Європарламенту Давід Сассолі подякував їм за співпрацю. Британські депутати ще зможуть взяти участь у засіданні парламенту 30 січня, однак потім вони мають залишити свої офіси, передає агенція AP.

Також під час засідання перед депутатами виступила голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen). "Я хочу, щоб ЄС та Великобританія залишалися добрими друзями та добрими партнерами. Ми завжди будемо любити вас і ніколи не будемо далеко. Нехай живе Європа", - сказала вона. Своєю чергою координатор у справах Brexit у Європарламенті Пі Верхофстадт сказав, що це голосування - не "прощання, а лише до побачення".

Тим часом британський євродепутат Найджел Фарадж, який агітував за вихід своєї країни з ЄС з 1992 року, не приховував радості. "Ми любимо Європу, ми ненавидимо лише Європейський Союз... Ось і все. Все закінчилося", - сказав він, помахавши разом з іншими депутатами британським прапором. Вранці в день перед голосуванням постійний представник Великобританії у ЄС Тім Барроу передав до Європарламенту договір про ратифікацію виходу його країни з блоку. "Цей крок гарантує, що Великобританія виконала свої юридичні зобов'язання щодо нашого виходу з ЄС", - написав він у Twitter.

Завершення Brexit до 31 січня було перевиборною обіцянкою чинного прем'єра країни Бориса Джонсона. На дострокових парламентських виборах, що відбулися в грудні минулого року, його Консервативна партія впевнено перемогла, отримавши абсолютну більшість.

24 січня президент Європейської Ради Шарль Мішель та очільниця Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн підписали угоду про вихід Великобританії з Європейського Союзу. Того ж дня свій підпис під угодою про Brexit поставив і Борис Джонсон.

Brexit запланований на 31 січня 2020 року. Після цього почнеться перехідний період, розрахований на 11 місяців. До 31 грудня 2020 року Великобританія і ЄС мають підписати торговельну угоду, щоб запобігти жорсткому виходу Лондона з митного союзу і єдиного європейського ринку.

ЯК ЗМІНИТЬСЯ ЄВРОПАРЛАМЕНТ ПІСЛЯ BREXIT

31 січня 2020 року Великобританія вийшла зі складу Європейського Союзу. Brexit позначиться на багатьох інституціях Європейського Союзу, і, мабуть, найбільші зміни чекатимуть на Європарламент. Що саме означає вихід британців зі складу ЄС для Європарламенту та як він позначиться на роботі його фракцій?

Скорочення кількості й нові депутати

Наслідком Brexit стане насамперед скорочення кількості членів Європарламенту з нинішніх 751 до 705 євродепутатів. Хоча мандат євродепутата мали 73 обранці від Великобританії, лише дві третини зайнятих ними місць відпадають остаточно, решту мають зайняти євродепутати з інших країн-членів ЄС.

До 1 лютого Європарламент поповниться 27 новими депутатами. Їх обрали ще в травні 2019 року, але вони не змогли отримати свої мандати через постійне перенесення Brexit. Тепер від виходу британців зі складу ЄС найбільше виграють ті країни Євросоюзу, котрі були недостатньо представлені в Європарламенті з огляду на їхню чисельність населення.

Серед таких країн можна згадати Іспанію та Францію, котрі тепер відправляють до Європарламенту ще по п'ятеро своїх

представників. Щодо Німеччини, то кількість її представників у Європарламенті залишиться незмінною - 96. Власне, це максимальна допустима кількість європарламентарів для окремої країни.

Як Brexit позначиться на структурі фракцій

Багато з дотеперішніх євродепутатів від Великобританії потрапили до Європарламенту від євроскептичної "Партії Brexit", тож вони не приєднувалися до жодної з фракцій. Таких законодавців налічувалося 26. Припинення їхнього членства в Європарламенті жодним чином не позначиться на розкладі сил між фракціями.

Однозначно у виграві від Brexit опиниться консервативна Європейська народна партія (ЄНП). Адже п'ять з наново розподілених мандатів припадуть на християнських демократів з таких країн, як Іспанія, Італія, Ірландія, Греція та Словаччина. Загалом ЄНП, що й так має найчисельнішу фракцію у Європарламенті, доведе кількість "багнетів" у лавах своєї фракції до 186.

Утім, нині точиться дискусія навколо можливого виключення з фракції ЄНП 12 членів угорської урядової партії "Фідес". Принаймні в ЄНП вивчають таку можливість через дедалі більш антиєвропейський курс угорського прем'єр-міністра Віктора Орбана.

Втрати для інших фракцій

Щодо інших фракцій, то більшість з них, радше програють, ніж виграють від Brexit. Приміром, фракція "Прогресивний альянс соціалістів і демократів", куди входять соціал-

демократи різних країн-членів ЄС, втратить 10 євродепутатів, котрі представляли британську Лейбористську партію. На їхнє місце придуть лише четверо обранців з Франції, Іспанії, Хорватії та Румунії. Попри це соціал-демократи залишатимуться другою за чисельністю фракцією в Європарламенті з 154 мандатами.

Чи не найбільше від Brexit постраждає ліберальна фракція "Оновити Європу" (Renew Europe або скорочено RE). З лав фракції підуть 16 британських ліберальних демократів та одна представниця ліберальних сил з Північної Ірландії. А замінять їх лише шестеро нових євродепутатів: двоє з Франції, а решта з Іспанії, Нідерландів, Ірландії та Данії. Таким чином RE матиме замість нинішніх 108 лише 97 мандатів.

Не менш дошкульно Brexit послабить і позиції фракції Зелених у Європарламенті. Її лави мають залишити 11 євродепутатів, а придуть натомість лише четверо нових. До фракції приєднаються парламентарі з Франції, Швеції, Австрії та Фінляндії. Таким чином чисельність фракції Зелених скоротиться з нинішніх 74 до 67. Це означатиме, що вони опустяться з нинішнього четвертого місця щодо чисельності на п'яте, пропустивши вперед правих популістів.

Праві популісти лише виграють

Водночас від Brexit дещо виграють ультраправі й євроскептики. Їхня сформована торік депутатська група "Ідентичність і демократія", до якої

входять представники "Національного об'єднання" Марін Ле Пен, "Ліги півночі" Маттео Сальвіні та "Альтернативи для Німеччини" (АдН) не втратять жодного депутата, а отримають натомість підсилення з трьох депутатів - по одному з Франції, Італії та Нідерландів. Тож уже з 1 лютого "Ідентичність і демократія" налічуватиме 76 мандатів та посідатиме четверте місце щодо чисельності в Європарламенті. Націонал-консерватори залишаються на колишніх позиціях. Натомість націонал-консервативні сили, що формують фракцію "Європейських консерваторів і реформістів", залишаться кількісно в тому ж складі, що й до Brexit. Єдиною відмінністю буде лише та, що замість чотирьох членів британської Консервативної партії прийдуть четверо інших депутатів - по одному з Польщі, Італії, Іспанії та Нідерландів. Відмінним від нинішнього складу фракції націонал-консерваторів буде й незначне посилення польської урядової партії "Право і справедливість" (ПіС) - з 62 членів фракції 27 представлятимуть ПіС.

В ІРАКУ ПРИЗНАЧИЛИ НОВОГО ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА

Президент Іраку Бархам Саліх у суботу, 1 лютого, призначив Мухаммада Тауфіка Аляуї прем'єр-міністром країни, повідомляє агентство новин Reuters з

посиланням на державне телебачення Іраку. Аляуї має сформувати уряд упродовж місяця та керуватиме ним до проведення дострокових парламентських виборів.

Провідні політичні сили Іраку близько двох місяців не могли домовитися щодо кандидатури наступника Аділя Абдул-Махді, який подав у відставку наприкінці листопада минулого року на тлі масових антиурядових протестів у країні.

Тепер на нового прем'єра очікує складний процес узгодження кандидатур на посади в уряді з впливовими політичними блоками. Аляуї вже пригрозив відставкою у разі, якщо ті спробують нав'язати своїх кандидатів. Він також закликав протестувальників продовжувати акції до задоволення їхніх вимог. "Залишайтеся на площі протесту поки ми не притягнемо вбивць до відповідальності, встановимо дату виборів і не побороємо корупцію", - заявив Аляуї.

Утім, демонстранти, які зібралися після оголошення імені нового прем'єра у Багдаді та деяких містах на півдні країни, вже заявили про неприйнятність для них кандидатури Аляуї. Він очолював раніше міністерство зв'язку країни і є для протестувальників представником владної еліти.

Нагадаємо, антиурядові протести в Іраку спалахнули в жовтні 2019 року та супроводжувалися спалахами насильства. За оцінками правозахисників, під час антиурядових виступів загинули понад 500 протестувальників.

Учасники протестів виступають проти безробіття, корупції

в уряді та низької якості послуг, зокрема відключення електроенергії та нестачі води. Також вони вимагають перезавантаження влади.

У КОСОВІ В ОСТАННІЙ МОМЕНТ ДОМОВИЛИСЯ ПРО УРЯДОВУ КОАЛІЦІЮ

Лідери двох колишніх опозиційних партій Косова - Альбін Курті із "Самовизначення" (Vetëvendosje) та Іса Мустафа з "Демократичної ліги Косова" (LDK) - домовилися про створення урядової коаліції та узгодили текст коаліційної угоди. Про це лідери політсил повідомили на пресконференції у неділю, 2 лютого, передає агенція новин дpa.

Альбін Курті, якого призначили прем'єр-міністром Косова, 31 січня доручив скликати засідання парламенту на понеділок, 3 лютого, для голосування щодо вотуму довіри уряду. Курті опинився під сильним тиском, оскільки, згідно з конституцією, саме до 3 лютого мав сформувати новий уряд, а про коаліційну угоду на той момент сторони ще не домовилися. Тепер усі перешкоди для формування кабінету міністрів зняті. Дві політсили разом із представниками етнічних меншин мають абсолютну більшість у новому парламенті. Переговори щодо формування коаліції затягнулися через розбіжності у питанні розподілу високих державних посад.

Зрештою, сторони дійшли згоди, бо представники "Самовизначення" погодилися передати посаду голови парламенту представнику "Демократичної ліги Косова".

Нова коаліція замінить попередню "воєнну коаліцію" на чолі з колишнім прем'єром Рамушем Харадінаєм. Партії тієї коаліції брали свої витоки в "Армії визволення Косова".

Дострокові вибори у Косові Нагадаємо, у жовтні 2019 року пройшли позачергові вибори у Косові. Вони були призначені після того, як 19 липня лідер "Альянсу за майбутнє Косова" і глава уряду в Приштині Рамуш Харадінай подав у відставку. Політик і колишній польовий командир обіймав посаду прем'єра з 2017 року.

Рішення про відставку Харадінай оголосив після того, як Спеціальний трибунал у Гаазі з розслідування воєнних злочинів у Косові викликав його на допит як підозрюваного у вчиненні воєнних злочинів проти сербського населення під час війни в 1999 році.

ВЕРХОВНА РАДА ПІДТРИМАЛА СКОРОЧЕННЯ СКЛАДУ ПАРЛАМЕНТУ ДО 300 ОСІБ

Верховна Рада України має намір скоротити конституційний склад парламенту з 450 до 300 депутатів і запровадити пропорційну виборчу систему. Під час голосування в вівторок, 4 лютого, за ухвалення в першому читанні законопроекту №1017 про внесення відповідних змін до Конституції проголосували 236 депутатів за мінімально необхідних 226.

Законопроект передбачає, що депутатом може бути обрано громадянина України, який постійно проживає в Україні не менше 5 років і володіє державною мовою. У ньому наголошується, що після набуття чинності цим законом Рада, обрана до набуття ним чинності, продовжує виконувати свої повноваження до наступних виборів парламенту, нагадують "Українські новини".

Після отримання позитивного висновку Конституційного Суду зміни до Конституції ухвалюються після підтримки не менш ніж 226 депутатами в

першому читанні, а на наступній черговій сесії - 300 у цілому. Як повідомлялося, 30 серпня президент України Володимир Зеленський запропонував Верховній Раді скоротити конституційний склад парламенту з 450 до 300 депутатів і запровадити пропорційну виборчу систему. 3 вересня Рада просила Конституційний Суд оцінити конституційність законопроекту №1017. 17 грудня Конституційний Суд визнав конституційним законопроект про скорочення конституційного складу парламенту із зауваженнями.

ЧЕРЕЗ СКАНДАЛ У ТЮРИНГІІ ЗВІЛЬНИВСЯ УПОВНОВАЖЕНИЙ УРЯДУ У СПРАВАХ СХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ

Через скандал із виборами прем'єр-міністра у Тюрингії пішов у відставку уповноважений уряду Німеччини у справах східних федеральних земель Крістіан Гірте (Christian Hirte). "Канцлерка Меркель сказала мені, що я більше не можу бути уповноваженим Федерального уряду у справах східних земель. Тому, слідуючи її пропозиції, я попросив про звільнення", - написав він у своєму Twitter у суботу, 8 лютого.

Раніше Крістіан Гірте публічно привітав главу Вільної демократичної партії (ВДП) в регіоні Томаса Кеммеріха (Thomas Kemmerich) з обранням

прем'єр-міністром Тюрингії, яке відбулося завдяки голосам правопопулістської партії "Альтернатива для Німеччини" (АдН). Перемога Кеммеріха викликала політичний скандал у країні. У перший же день після обрання він заявив про відставку за рішенням своєї партії. Канцлерка ФРН Ангела Меркель (Angela Merkel) виступила за перегляд результатів голосування та не виключила проведення нових виборів у Тюрингії.

Гірте привітав Кеммеріха в Twitter, написавши, що його обрання підтверджує центристський "червоно-червоно-зелений" вибір жителів Тюрингії. За це уповноважений уряду був підданий жорсткій критиці, зокрема й з боку своїх однопартійців по Християнсько-демократичному союзу (ХДС), де він обіймає посаду заступника голови осередку партії в Тюрингії.

Крістіан Гірте з березня 2018 року обіймав посаду уповноваженого уряду Німеччини у справах східних земель і одночасно був парламентським статс-секретарем при федеральному міністрові економіки. Він сам себе називав "лобістом" східної Німеччини. З 2008 року він був обраний депутатом Бундестагу від Християнсько-демократичного союзу.

Як повідомлялось, представник ВДП Томас Кеммеріх був обраний прем'єром Тюрингії 5 лютого. За його кандидатуру свої голоси віддали, окрім його однопартійців та представників Християнсько-демократичного союзу, також і правопопулісти партії "Альтернатива для Німеччини", що стало

прецедентом для німецької політики та викликало скандал у країні. Наступного дня Кеммеріх анонсував свою відставку, а ВДП оголосила про плани ініціювати позачергові вибори до ландтагу Тюрингії.

СУДАН ВИДАСТЬ ЕКСПРЕЗИДЕНТА АЛЬ-БАШИРА МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДУ В ГААЗІ

Уряд Судану та повстанці з регіону Дарфур досягли згоди щодо видачі експрезидента країни Омара аль-Башира Міжнародному кримінальному суду ООН у Гаазі. Про це у вівторок, 11 лютого, повідомив представник уряду.

За словами міністра інформації Судану Файзала Салеха, до Гааги передадуть загалом п'ятьох осіб, які розшукуються судом. Зараз аль-Башир, який правив країною з 1993 року і у 2019-му втратив владу внаслідок масових протестів, утримується у в'язниці в Хартумі.

Міжнародний кримінальний суд закидає йому військові злочини, злочини проти людяності та геноцид у Дарфурі в 2003-2008 роках. Експрезидент відкидає ці обвинувачення. Суд у Гаазі вже двічі видавав ордери на арешт аль-Башира - у 2009 та 2010 роках. Це був перший випадок, коли такий ордер було виписано на главу держави.

Перехідний уряд Судану, сформований після повалення аль-

Башира, зараз веде мирні переговори з повстанцями з Дарфуру та інших регіонів. Конфлікт у Дарфурі почався у 2003 році з нападу повстанців, які представляли неарабське населення регіону, на урядові війська.

УКРАЇНА НА ЗАСІДАННІ МІНІСТРІВ НАТО: РОЗШИРЕНІ МОЖЛИВОСТІ ТА РЕФОРМИ

Для НАТО важливо продовжувати підтримку України. Про це заявив генсек Північноатлантичного альянсу Єнс Столтенберг за підсумками засідання міністрів оборони НАТО 12-13 лютого. Попри подальше блокування Угорщиною Комісії Україна-НАТО на політичному рівні, в засіданні взяв участь і очільник українського міноборони Андрій Загороднюк. Дозволив йому це зробити черговий "креатив" з боку країн Альянсу - цього разу сніданок для українського урядовця організував міністр оборони Канади. На сніданку Загороднюк зміг зустрітися з представниками усіх 29 країн НАТО. "У нас була дуже хороша зустріч з міністром оборони України. Всі держави-члени зустрілися з ним і висловили сильну підтримку Україні, її територіальній цілісності та суверенітету", - заявив Столтенберг.

Програма розширених можливостей

За словами Загороднюка, "центральним питанням", яке

Україна порушувала під час зустрічей у штаб-квартирі Альянсу, була програма розширених можливостей, до якої Київ хотів би приєднатися. За інформацією DW, дискусії щодо цього всередині Альянсу ще тривають. "На багатосторонніх зустрічах велика кількість країн одразу ж заявила, що вони нас підтримують, деякі заявили, що вони нас підтримують з урахуванням впровадження реформ, з деякими ще будемо працювати", - заявив Загороднюк.

Які саме країни ще вагаються, чи поширювати на Україну цю програму, невідомо. Але точно відомо, що Сполучені Штати підтримують надання Києву розширених можливостей. Про це заявила постійна представниця США при НАТО Кей Бейлі Хатчисон кореспонденту DW.

Красномовною стала відповідь Єнса Столтенберга на запитання DW щодо можливості отримання Києвом статусу партнера розширених можливостей (EOP). Він розповів про підтримку Альянсом України, не згадавши жодним словом розширені можливості. При цьому в НАТО вказують на те, що ця програма не є політичною. "Це - інструмент підвищення оперативної сумісності", - наголосив один з чиновників Альянсу та додав, що Україна вже користується низкою інших засобів для підвищення оперативної сумісності.

За словами Загороднюка, ухвалення рішення про EOP для України очікується у жовтні.

Реформи в Україні

Набагато охочіше, ніж про EOP, в НАТО говорять про реформи.

"Важливо Україні продовжувати йти шляхом реформ. Ми високо оцінюємо той прогрес, який вона зробила", - зазначив генсек. Конкретні очікування він не навів, але це зробила Хатчисон, яка наголосила на потребі розвивати цивільний контроль над армією та на боротьбі з корупцією.

У штаб-квартирі НАТО Загороднюк багато розповідав про плани свого відомства щодо реформ. Так, цього року мають ухвалити пакет стандартів Альянсу, які запроваджуватимуть у країні. Які саме це стандарти, міністр не назвав, пообіцявши, що їх озвучать у березні разом з публікацією відповідної дорожньої карти. "Лише у тому разі, коли ми покажемо реальний результат (...) у реформах, тільки тоді ми можемо розраховувати на якісь подальші серйозні кроки в інтеграції з НАТО та в майбутньому членстві", - запевнив Загороднюк.

Також він зустрівся з керівником Агентства НАТО з підтримки та закупівель (NSPA), через яку Україна вже проводить закупівлі. За словами Загороднюка, минулого року Київ розмістив у ній заявки на 250 тисяч євро, а цього року - планує на 4,5 мільйона євро. "Ми маємо альтернативний канал постачання того обладнання або тих послуг, які ми не можемо купити в Україні. (...) Якщо нам треба щось швидко купити за кордоном, у нас є можливість зробити це напряму через NSPA", - зазначив український урядовець.

КС ВИЗНАВ НЕКОНСТИТУЦІЙНОЮ ЛІКВІДАЦІЮ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний суд (КС) України визнав неконституційною ліквідацію Верховного суду України в контексті судової реформи 2016 року. Про це йдеться у повідомленні, опублікованому на сайті суду в середу, 19 лютого. Рішення ухвалене напередодні.

У конституційному поданні Верховний суд України (ВСУ) відстоював позицію, що парламент, закріпивши на законодавчому рівні порядок припинення діяльності та ліквідацію ВСУ, вийшов за межі повноважень, визначених у Конституції України. ВСУ наголосив, що зміна назви "Верховний суд України" на "Верховний суд" не може бути підставою для припинення діяльності суду.

Судді Конституційного суду вирішили, що в правовій системі країни існує лише один вищий орган судової влади, і зміна назви не передбачає припинення діяльності та ліквідації Верховного суду України.

Окрім того, КС визнав неконституційним пункт закону "Про судоустрій і статус суддів", де йдеться про те, що судді Верховного суду України мають право брати участь в конкурсі до нового Верховного суду. КС зазначив, що перейменування Верховного суду України не може відбуватися без

переведення його суддів на посади суддів Верховного Суду. Таким чином, КС дійшов висновку, що судді Верховного суду України повинні продовжувати здійснювати свої повноваження як судді Верховного суду.

КС рекомендував Верховній Раді України невідкладно привести положення законодавства України у відповідність до цього рішення. Рішення Конституційного суду України є обов'язковим, остаточним і таким, що не може бути оскаржене.

ПАРЛАМЕНТ ТУНІСУ ЗАТВЕРДИВ НОВИЙ УРЯД

У Тунісі парламент затвердив новий уряд. Це сталося майже через п'ять місяців після проведення у країні парламентських виборів, повідомляє в четвер, 27 лютого, інформаційна агенція AFP. За це рішення проголосували 129 депутатів, проти - 77. Уряд очолив Еліас Фахфах, якого наприкінці січня висунув на посаду прем'єр-міністра президент країни Каїс Саїд.

Фахфах отримав підтримку поміркованої ісламістської партії "Ан-Нахда", яка здобула перемогу на парламентських виборах у жовтні 2019 року. У його уряді 17 із 32 міністрів пов'язані з цією партією. Сам Фахфах належить до невеликої соціал-демократичної партії "Ат-Такатуль", яка не здобула на

жовтневих виборах жодного мандату.

Нагадаємо, що в жовні 2019 року в Тунісі відбулися також президентські вибори, на яких переміг 61-річний професор права Каїс Саїд. У другому турі голосування його підтримали 72,71 відсотка виборців. Натомість за його опонента - медіамагната Набіля Каруї - проголосували 27,29 відсотка виборців.

В ІЗРАЇЛІ ПРОХОДЯТЬ ТРЕТІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ ЗА РІК

В Ізраїлі у понеділок, 2 березня, проходять вибори до Кнесету (парламенту країни - Ред.). Близько 6,5 мільйона виборців мають право обрати 120 членів 23-го Кнесету. Всього у країні відкрили близько 10600 виборчих дільниць, передає агенція новин дpa.

Дільниці працюватимуть з 7 години ранку до 22 години за місцевим часом. Після їхнього закриття опублікують перші прогнози. Проголосувати також зможуть ті ізраїльтяни, які перебувають на карантині через коронавірус. Для них встановили спеціально захищені "виборчі намети".

Головна боротьба на виборах розгорнеться між правлячою партією "Лікуд" прем'єр-міністра Біньяміна Нетаньяху та опозиційною політсилою "Кахоль-Лаван" ("Синьо-білі") колишнього воєначальника Бені

Ганца. Згідно з опитуваннями, обидві партії мають приблизно однакові шанси на перемогу.

Після виборів президент країни Реувен Рівлін має визначити, хто отримає мандат на формування уряду. Зазвичай це - лідер політичної сили, яка набрала найбільше голосів. У нього буде чотири тижні для формування коаліції. Також він може попросити надати йому ще два тижні.

Нагадаємо, це вже треті парламентські вибори у країні за рік. Нетаньяху не зміг сформувати уряд після двох виборів у квітні та вересні минулого року. Його опонент Бені Ганц також не зміг сформувати урядову коаліцію. Експерти побоюються, що патова ситуація виникне і після нових виборів.

США ВІТАЮТЬ НОВИЙ УРЯД В УКРАЇНІ, В ЄС ЧЕКАЮТЬ РІШУЧИХ РЕФОРМ

У Європейському Союзі взяли до відома нещодавні перестановки в уряді України та заявили, що очікують від нового складу Кабміну рішучості у проведенні реформ, зокрема в боротьбі з корупцією. Про це йдеться в оприлюдненому в четвер, 5 березня, коментарі Пітера Стано, речника верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки Жозепа Борреля. У ЄС зазначили, що за минулі шість місяців урядування Кабміну прем'єр-міністра Олексія

Гончарука було досягнуто "значного прогресу в реалізації широкої та амбітної програми реформ, що передбачає реалізацію Угоди про асоціацію між ЄС і Україною", йдеться в коментарі, цитує "Інтерфакс-Україна".

"Цей прогрес також передбачав ефективну співпрацю (України. - Ред.) з ЄС та іншими міжнародними партнерами, зокрема з МВФ. Ми очікуємо, що новий уряд продемонструє аналогічну рішучість проводити ці реформи, особливо щодо боротьби з корупцією та корисливими інтересами, а також у важливих секторах, включно з фінансовим", - зазначив речник Борреля.

Водночас речник головного дипломата ЄС наголосив, що верховенство права залишається "наріжним каменем економічної стабільності та інвестицій". "Ми розраховуємо на продовження співпраці з новим урядом з метою підтримки цих реформ", - додав представник ЄС. США сподіваються на плідну співпрацю

Так само посольство США в Україні привітало прем'єр-міністра України Дениса Шмигала з призначенням на цю посаду.

"Ми вітаємо прем'єр-міністра Шмигала з призначенням на цю посаду і сподіваємося на тісну співпрацю з ним і його колегами з Кабінету міністрів. Ми дякуємо Олексію Гончаруку та його команді за продуктивну співпрацю протягом останніх шести місяців", - зазначено в повідомленні посольства на сторінці у соцмережі Facebook. Як повідомлялося, 4 березня Верховна Рада призначила

Дениса Шмигала на посаду прем'єр-міністра України. Того ж дня законодавці затвердили також запропоновану ним та президентом Володимиром Зеленським команду членів Кабміну. Водночас в уряді Шмигала й досі залишаються вакантними декілька посад, насамперед економічного блоку уряду.

В АФГАНІСТАНІ ПРИСЯГУ СКЛАЛИ ВІДРАЗУ ДВА ПРЕЗИДЕНТИ

У Кабулі в понеділок, 9 березня, відбулися відразу дві церемонії інавгурації президентів. Присягу склав чинний голова держави Ашраф Гані, якого раніше незалежна виборча комісія країни оголосила переможцем президентських виборів. Водночас президентську присягу склав і прем'єр-міністр Афганістану Абдулла Абдулла, який також вважає себе переможцем перегонів.

Інавгурації відбулися на тлі підготовки до переговорів між афганським урядом та радикальним ісламістським рухом "Талібан". Під час церемонії Ашраф Гані заявив, що

делегатія для переговорів з талібами буде остаточно сформована до завтрашнього дня. За його словами, команда була підібрана після широких консультацій і представляє "різні прошарки афганського народу". Під час його промови прозвучав вибух, повідомляють місцеві ЗМІ.

Своєю чергою Абдулла Абдулла заявив, що підтримує зусилля для встановлення миру в Афганістані та не висуватиме жодних умови для ведення пе-

реговорів. За його словами, ніхто не має ускладнювати цей процес, оскільки встановлення миру є бажанням усіх афганців. Конкуренція між Ашрафом Гані та Абдуллою Абдуллою виникла не вперше. На президентських виборах у 2014 році вони також були кандидатами й одночасно оголосили себе переможцями. Лише завдяки посередництву тодішнього президента США Барака Обами вони домовилися про компроміс - Гані став главою держави, а Абдулла - прем'єр-міністром. Нагадаємо, що 29 лютого США та ісламістський рух "Талібан" підписали історичну мирову

угоду. Вона мала покласти край війні в Афганістані, яка триває 18 років. У рамках угоди було домовлено, що США виводять свої війська з Афганістану за умови дотримання талібами низки обіцянок, серед яких - боротьба з тероризмом.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД СКАСУВАВ НИЗКУ ПОЛОЖЕНЬ СУДОВОЇ РЕФОРМИ ЗЕЛЕНСЬКОГО

У середу, 11 березня, Конституційний суд (КС) розглянув на відповідність Основному закону низку положень законів "Про судоустрій і статус суддів" та "Про Вищу раду правосуддя" та визнав їх неконституційними. Про це йдеться у повідомленні пресслужби КС.

"Йдеться про положення, які регулюють чисельність Верховного суду та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, зарплату суддів Верховного суду, порядок відбору суддів до касаційних судів у складі Верховного суду", - зазначають у пресслужбі.

Судді також визнали неконституційними норми, які визначали причини звільнення з посади членів Вищої ради правосуддя, положення про принципи функціонування комісії з питань доброчесності та етики та про механізм дисциплінарних проваджень стосовно суддів.

Конституційний суд порекомендував Верховній Раді

невідкладно привести положення законодавства України у відповідність до цього рішення.

Майже повне скасування реформи Зеленського

Пакет законів, який ще називають судовою реформою Володимира Зеленського, було ухвалено у жовтні минулого року. Вони передбачали скорочення кількості суддів Верховного суду до 100 осіб та розпуск складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС).

Тепер серед норм, які були визнані неконституційними, "Судово-юридична газета" називає передбачене реформою Зеленського скорочення Верховного Суду з 200 до 100 суддів, зменшення суддівської винагороди суддів Верховного суду з 75 до 55 прожиткових мінімумів та прискорення дисциплінарного провадження щодо суддів. Також суд скасував всі норми стосовно існування Комісії з питань доброчесності та етики при Вищій раді правосуддя, зазначає газета.

Критика реформи Зеленського Після рішення Верховної Ради послы Великобританії, Канади, Німеччини та Євросоюзу висловили своє занепокоєння цією реформою, зазначивши, що вона може містити низку загроз для судової реформи. А у грудні минулого року судову реформу Зеленського жорстко розкритикувала Венеціанська комісія

Вже після підписання законів Зеленським в інтерв'ю DW голова Верховного суду звинуватила українську владу в зазіханні на незалежність судової системи.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД РОСІЇ ДОЗВОЛИВ ОБНУЛИТИ ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ТЕРМІНИ ПУТІНА

Поправки до конституції Росії, запропоновані президентом РФ Володимиром Путіним, відповідають основному закону, вирішив Конституційний суд РФ. Висновок суду опубліковано в понеділок, 16 березня. Висновок не підлягає оскарженню і набирає чинності негайно після його офіційного опублікування, підкреслив суд. Поправки передбачають обнулення президентських термінів Путіна

Російський парламент 11 березня схвалив пакет нововведень до конституції, ініційований президентом РФ. Серед іншого вони передбачають обнулення президентських термінів Володимира Путіна, що дозволить йому знову зайняти пост президента Росії.

Російські правозахисники у відкритому листі назвали прийняття поправок антиконституційним переворотом. У Москві і низці міст Росії пройшли поодинокі пікети проти змін до конституції. Мерія Москви двічі відмовилася узгодити акції протесту проти нововведень.

Референдум щодо поправок до конституції Росії має пройти 22 квітня. За даними російської недержавної дослідницької організації "Левада-Центр", тільки чверть росіян готові

проголосувати за внесення нововведень в основний закон, кожен десятий має намір проголосувати проти.

КОРОНАВІРУС: УРЯД УКРАЇНИ ЗАПРОВАДИВ РЕЖИМ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ДО 24 КВІТНЯ

Кабінет міністрів України вирішив запровадити режим надзвичайної ситуації на території всієї країни через епідемію викликану коронавірусом хвороби COVID-19, заявив на засіданні уряду у середу, 25 березня, прем'єр-міністр Денис Шмигаль. "Ми продовжуємо карантин і вводимо надзвичайну ситуацію в державі Україні на всій території на 30 днів терміном до 24 квітня 2020 року", - сказав він і додав, що за потреби ці заходи можуть бути продовжені.

На своєму засіданні уряд вирішив призначити керівником з ліквідації наслідків медико-біологічної надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня головного санітарного лікаря України Віктора Ляшка. Досі режим

надзвичайної ситуації було запроваджено лише у низці областей та Києві.

Проект рішення розробило МВС

Міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков представляв проект рішення, розробленого його відомством. Аваков пояс-

нив необхідність цього кроку потребою призначити керівника робіт з ліквідації наслідків епідемії, а також для переведення єдиної державної системи цивільного захисту в режим надзвичайної ситуації.

Аваков також заявив, що рішення уряду не потребує додаткових матеріальних витрат. "Насамперед це потребує ухвалення від нас стабілізаційного фонду", - заявив голова МВС.

Закриття пасажирського сполучення з Україною до п'ятниці Також український уряд планує повністю закрити до кінця п'ятниці усе пасажирське сполучення з іншими країнами. Шмигаль доручив профільним міністерствам підготувати проект відповідного рішення щодо закриття кордону з 28 березня. "Окремо, до кінця дня п'ятниці, ми повинні зупинити

будь-який пасажирський рух через кордон України в обидва боки", - заявив прем'єр-міністр на урядовому засіданні. Рішення буде розглянуто на позачерговому засіданні уряду України.

РАДА ЄВРОПИ: АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ І НАДАЛІ ЛИШЕ НА ПАПЕРІ

Українська влада поки що не може забезпечити ефективної імплементації реформ, спрямованих на запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів. Про це йдеться у висновку експертів Антикорупційного органу Ради Європи GRECO, оприлюдненому в четвер, 26 березня, в Страсбурзі.

У тексті висновку проаналізовано виконання українською владою 31 рекомендації, які європейські експерти сформулювали у січні 2017 року, оцінивши корупційні ризики серед членів парламенту, суддів та прокурорів в Україні. Тепер у GRECO перевірили, як Київ справився з цим домашнім завданням. З'ясувалося, що із 31 рекомендації Україна задовільно виконала лише п'ять, 15 - було імплементовано частково, 11 - не імплементовано взагалі. Закони і реальність

Експерти РЄ відзначають, що Верховна Рада попереднього скликання розпочала імплементацію деяких рекомендацій

GRECO, але нинішній склад більшість з них відкинув. Серед позитивних антикорупційних кроків, здійснених новою владою, у звіті відзначається ухвалення закону про перезавантаження Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), повернення норми закону про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, скасування подачі електронних декларацій для громадських активістів та запуск роботи Антикоруційного суду.

"Проте боротьба з корупцією полягає не лише в ухваленні законів чи створенні певних інституцій, її головна суть в ефективній імплементації реформ", - говорить у повідомленні пресслужби РЄ.

У GRECO нагадують Києву, що незалежність та неупередженість антикорупційних інституцій повинна не лише гарантуватися законом, а й реалізовуватися на практиці.

Корупційні ризики серед законодавців

Принцип так званого "турборежиму", або "скаженого принтера" - прискореної процедури, за якою Верховна Рада ухвалила великий пакет законів, викликав занепокоєння експертів РЄ. На їхню думку, ухвалення важливих документів без достатнього громадського обговорення із залученням всіх зацікавлених сторін, - тривожна тенденція.

Прикрим у GRECO називають і те, що українські депутати досі не ухвалили кодекс поведінки парламентаріїв. І радять робити більше для того, щоб народні обранці не могли "обходити обмежень на участь

членів парламенту у підприємницькій діяльності".

Щодо закону про скасування недоторканості народних депутатів, який набув чинності у січні 2020 року, то він є "позитивним кроком, але практичне втілення цієї фундаментальної зміни у політично неупереджений спосіб тісно пов'язане зі зміцненням незалежності системи правосуддя".

Незалежні судді - запорука справжніх змін у судовій системі.

У жовтні 2016 року Верховна Рада ухвалила закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування". Документ скоротив склад Верховного Суду з 200 до 100 суддів, запровадив новий порядок формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів, створив при Вищій раді правосуддя комісію доброчесності та етики, розширив список посад, на які поширюється люстрація.

У GRECO висловили жаль, що ухваленню такого важливого закону не передувала оцінка функціонування попередньої системи, що виправдала б її повну трансформацію. "Важливо гарантувати, щоб в нових інституційних умовах забезпечувалась особиста незалежність суддів та їх захист від неправомірного політичного тиску", - наголошується у звіті. Експерти розчаровані і тим, що українська влада досі не переглянула систему оцінки роботи суддів та не виробила визначень дисциплінарних правопорушень.

У РЄ з обережністю оцінили і закону про реформування прокуратури, ухвалений у жовтні

2019 року, який, зокрема, передбачає реструктуризацію та скорочення кількості органів прокуратури та зменшення кількості її працівників. Експерти закликають уважно контролювати ці процеси.

Для того, щоб українська влада могла виправити всі недоліки в антикорупційній реформі і виконати всі рекомендації європейських експертів, GRECO дав Києву додаткових 18 місяців.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену, Центр порівняльних і Європейських досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду Бельгії, почесний Президент Конституційного Суду Бельгії, почесний професор конституційного права університеті KU Leuven, почесний секретар Ради Міністрів Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія"

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, член Конституційної Комісії

Мілош БЕК, Австрія

Професор історії європейського та конституційного права у Віденському університеті. Постійний науковий співробітник IWM

Оксана ГРИЩУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук, суддя Федерального Конституційного Суду

Павло Гураль, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Мирослав ГРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала Штефана Вишинського, Варшава, суддя Конституційного трибуналу Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного та європейського права, Вільнюський університет, суддя Конституційного Суду Литви, голова Конституційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Уіллеміт (Орегон)

Микола КОЗЮБРА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, НУ "Кієво-Могилянська академія", член-кореспондент Національної Академії правових наук України, дійсний член Української Академії політичних наук, суддя Конституційного Суду України у відставці

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія", суддя Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан Іногороднього юридичного Факультету і Адміністрації у Жешуві, Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана

Райнер АРНОЛЬД, Німеччина

Honoris causa доктор права, професор університету Регенсбургу (Німеччина), постійний член Міжнародної академії порівняльного правознавства, член-кореспондент Болонської академії наук

Сергій РІЗНИК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доктор юридичних наук, доцент, суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, доктор права, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

Професор, доктор юридичних наук, голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016

Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета журналу — створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму як українськими, так і зарубіжними вченими; обмін досвідом та результатами наукових досліджень між українськими та європейськими конституціоналістами завдяки двомовній політиці журналу.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка
Код ЄДРПОУ 02070987
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація
«Центр конституційних ініціатив»
Код ЄДРПОУ 38763646

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»
Код ЄДРПОУ 40252310

Журнали українською та англійською мовами
доступні для купівлі і передплати.
Заявки можна оформити на сайті
www.constjournal.com
або за зверненням на такі адреси:
editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головний редактор: Олена Бориславська
Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат
Відповідальний секретар: Вікторія Дубас
Випусковий редактор: Христина Слюсарчук
Літературний редактор: Оксана Карнеєнко

Місцезнаходження редакції:
79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com
www.constjournal.com

Підписано до друку 21.09.2020 р. Тираж 100 прим.
Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»
Дизайн: Вікторія Дзиндра
Формат видання: 84×108/16